

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑ
Η περίπτωση των πολιτικών κομμάτων**

Βασιλική Δ. Νινοπούλου
Α.Μ. 1212Μ010

Τμήμα Διεθνών & Διπλωματικών Σπουδών
Μεταπτυχιακή Εργασία Δ' Εξαμήνου
Επιβλέπων καθηγητής: Στ. Ε. Περράκης

ΑΘΗΝΑ - Νοέμβριος 2014

ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ, ΥΠΟΚΙΝΗΣΗ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ

ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑ.
Η περίπτωση των πολιτικών κομμάτων

Βασιλική Δ. Νινοπούλου

Τμήμα Διεθνών & Διπλωματικών Σπουδών
Μεταπτυχιακή Εργασία Δ' Εξαμήνου

Επιβλέπων καθηγητής
Στ. Ε. Περράκης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Εξεταστική Επιτροπή

ΜΑΡΙΑ - ΝΤΑΝΙΕΛΛΑ
ΜΑΡΟΥΔΑ,
Επίκουρη
Καθηγήτρια
Παντείου
Πανεπιστημίου

ΠΕΤΡΟΣ ΛΙΑΚΟΥΡΑΣ,
Επίκουρος
Καθηγητής
Πανεπιστημίου
Πειραιώς

ΑΘΗΝΑ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2014

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Ενδεχόμενα λάθη ή παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τον συγγραφέα.

Copyright © Σίλεια Δ. Νινοπούλου, 2014
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

*Στους γονείς μου
Χριστόφορη Εξ Δημήτρη*

*Ου συνέχθην αλλά συνφιλείν ἔφην
(I was not born to hate but to love)*

Σοφοκλέους Αντιγόνη

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AIDH	Annuaire International Des Droits de l'Homme
CERD	Διεθνής σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικής διάκρισης
CrI	Critique Internationale
ΔΜΕΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
ΔΣΔ	Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης
ECRI	Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
GI	Giurisprudenza Italiana
HRQ	Human Rights Quarterly
IntRRC	International Review of the Red Cross
JD	Journal of Democracy
LJIL	Leiden Journal of International Law
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Ποιν. Δικ	Ποινική Δικαιοσύνη
Π.Χ.	Ποινικά Χρονικά
QuaCost	Quaderni Costituzionali
RDPE	Rassegna di Diritto Pubblico Europeo
RAE	Revue des Affaires Européennes
RHR	Religion and Human Rights
RTDH	Revue Trimestrielle Des Droits de l'Homme
Riv.trim.dir. Pen	Rivista Trimestrale di Diritto Penale
ΣΕΕ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΛΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣοΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΤΔΑΑΔΑΔ	Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης

Ευχαριστίες

Η ανά χείρας εργασία με θέμα: *«ρητορική μίσους, υποκίνηση σε ρατσισμό στη ευρωπαϊκή δικαιοταξία: η περίπτωση των πολιτικών κομμάτων»* πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος «Διεθνών και Διπλωματικών Σπουδών», του τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου υπό την επίβλεψη του καθηγητή κ. Στυλιανού Ε. Περράκη κατά τη διάρκεια του δ' εξαμήνου.

Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Στυλιανό Ε. Περράκη, όχι μόνο για την ανάθεση του συγκεκριμένου θέματος, αλλά για την ενθάρρυνση και την παρουσία του ως ακούραστου καθοδηγητή κατά την διάρκεια εκπονήσεως της εργασίας, δεδομένης της απουσίας μου από την Ελλάδα κατά τη διάρκεια εκπονήσεως της εργασίας μου στα πλαίσια του προγράμματος Erasmus Placement στην Ιταλία, αλλά και του δικού του φόρτου εργασίας ως Αναπληρωτού Πρυτάνεως Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκών Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Διευθυντή του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών".

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τα μέλη της επιτροπής επίβλεψης μου, την επίκουρη καθηγήτρια Μαρία - Ντανιέλλα Μαρούδα που καθ' όλη τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού με την παρουσία της μου παρείχε σημαντικές κατευθυντήριες γραμμές και γνώσεις και, τον επίκουρο καθηγητή Πανεπιστημίου Πειραιώς Πέτρο Λιάκουρα.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στους Clémence Nowak αδερφικής φίλης και ομοϊδεάτισσας και του André Déchot (υπεύθυνου σε εθνικό επίπεδο της ομάδας εργασίας "extrêmes droites" της Ligue Des Droits de l' Homme στο Παρίσι, για το υποστηρικτικό υλικό που μου παρείχαν και το ενδιαφέρον που έδειξαν για την εκπόνηση της εν λόγω εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τις ξαδέρφες μου Μάγδα και Νικόλ, τους αδερφούς μου Βασίλη και Θοδωρή και την επιστήθια φίλη μου Νικολέττα για την τεχνική και ηθική υποστήριξη που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια συντάξεως της εργασίας μου και τις καλές μου φίλες από τη Ρώμη Imma, Chiara και Sabrina.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συναδέλφους του μεταπτυχιακού, Νατάσα Σταυροπούλου, Κατερίνα Δουζένη, Αγγελική Νίκα, Αγγελική Τεντόμα, Έλμπα Λεκάι, Μαρία Παναγιώτου, Δημήτρη Παναγόπουλο, Νατάσα Καλυβά, Λυδία Μπυσάρα, που με την παρουσία τους έκαναν την εμπειρία του μεταπτυχιακού ακόμα πιο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία, διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο (με λατινική αρίθμηση II στον πίνακα περιεχομένων) διερευνάται η στάση των κρατών της ΕΕ ως προς την αντιμετώπιση του φαινομένου της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού όταν αυτή τελείται διαμέσου πολιτικών κομμάτων και πολιτικών αντιπροσώπων, με την υιοθέτηση προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων (διοικητικών και ποινικών) που υπαγορεύονται από τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς στην ευρύτερη ευρωπαϊκή δικαιοταξία. Παρουσιάζονται οι βασικές συμβάσεις σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο (ΟΗΕ, ΣοΕ, ΕΕ) το έργο των αρμόδιων επιτροπών ερμηνείας και εφαρμογής όσον αφορά το θέμα της ρητορικής μίσους, βάσει ανειλημμένων διεθνών συμβατικών υποχρεώσεων, και γίνεται εκτενής αναφορά σε όλα τα μέτρα που προτείνονται και αφορούν π.χ. τους θεσμούς της βουλευτικής ασυλίας και της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων κ.α. Με αυτόν τον τρόπο αναδύονται τα όρια, οι πολιτικές και τα σημεία τριβής, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, αλλά και η στάση των κρατών της ΕΕ.

Στο δεύτερο μέρος (με λατινική αρίθμηση III στον πίνακα περιεχομένων) εξετάζεται η στάθμιση της σύγκρουσης μεταξύ ελευθερίας έκφρασης και προστασίας της δημοκρατίας όταν πρόκειται για πολιτικά κόμματα και πολιτικούς εκπροσώπους, όπως αυτή αναδύεται μέσα από την επισκόπηση του έργου του ΕΔΔΑ, του δικαστηρίου της Ε.Ε και επιλεκτικά κάποιων εθνικών δικαστηρίων της ΕΕ (Ελλάδας και Ιταλίας κυρίως). Η αναφορά στη νομολογία του ΕΔΔΑ έχει ως στόχο την ανίχνευση και καταγραφή εκείνης της νομολογιακής τάσης του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υπέρ της λεγόμενης «*démocratie militante*» δια της αμέσου εφαρμογής του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ. Ταυτόχρονα, εξετάζεται και η ερμηνεία της ρήτρας της δημοκρατικής κοινωνίας κατά την εξέταση του σεβασμού της αρχής της αναλογικότητας των υιοθετηθέντων κρατικών μέτρων βάσει των προβλέψεων του άρθρου 10§2 ΕΣΔΑ και 11 της ΕΣΔΑ. Η αναφορά που γίνεται στο τέλος της εργασίας στην εθνική νομολογία, συμβάλει στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εικόνας της αντιμετώπισης

του φαινομένου αυτού. Η έρευνα αυτή βασίστηκε σε εκθέσεις, γνώμες, συστάσεις ελεγκτικών μηχανισμών σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο σε νομολογία εθνική, αλλά και του ΕΔΔΑ και τέλος σε ελληνική και ξένη αρθρογραφία και προσπαθεί να προσεγγίσει το θέμα ακολουθώντας μια διεπιστημονική μέθοδο μεταξύ πολιτικής και νομικής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ρητορική μίσους, πολιτική ομιλία μίσους, hate speech, προπαγάνδα μίσους, υποκίνηση ρατσισμού, υποκίνηση μίσους, άρνηση ολοκαυτώματος, άρνηση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, αποτελούν όρους που χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο στην καθημερινότητα και συνδέονται με την άνοδο κομμάτων αλλά και κινημάτων που προεβδύνουν ακραίες πολιτικές ιδεολογίες (Χρυσή Αυγή, Front National, NDP, PEGIDA κ.α.) που σαρώνει όλη την Ευρώπη. Ανάμεσα στις ερπύστριες της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού στέκονται η ελευθερία έκφρασης και η προστασία της δημοκρατίας. Ποια η στάση των κρατών σε επίπεδο πολιτικής και ποια η στάση των δικαστηρίων σε υπερθνικό και εθνικό επίπεδο. Με την παρούσα επιχειρείται μια διεπιστημονική προσέγγιση του προβλήματος μεταξύ πολιτικής και νομικής.

ABSTRACT

Hate speech, political hate speech, hate propaganda, incitement to racism, incitement to hatred, Holocaust denial, denial of crimes against humanity, constitute terms increasingly used in everyday life that are often associated with the rise of parties and movements that profess extreme political ideologies (Golden Dawn, Front National, NDP, PEGIDA etc.) sweeping across Europe. Among the tracks of hate speech and incitement to racism on behalf of political parties and politicians stands the freedom of expression and the very safeguard of our democratic society. What are the states position towards the suggested policies on international and European level? How are *ad hoc* committees and courts interpreting and applying these policies on

international regional and national level these are the main tasks of this essay that adopts an interdisciplinary approach to what seems to be one the most ardent issues of European identity currently.

Key words

International public law, CERD Committee, ECRI, Venice Commission, art. 4 CERD, Human Rights Law, racism, freedom of speech, freedom of assembly, democracy, democratic society, militant democracy, art. 17 ECHR, art. 10 ECHR, political parties, politicians, political hate speech, political propaganda, hate speech, incitement to hatred, incitement to racism, negation of Holocaust, dissolution of political parties, framework decision 2008/913/JHA

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βασικές Συντομογραφίες.....	VIII
Ευχαριστίες.....	IX
Διάγραμμα Εργασίας	X
Περίληψη.....	XI
I. Εισαγωγικό	1
Κεφάλαιο.....	
II. Θεσμικό και νομικό πλαίσιο. Όρια, πολιτικές και σημεία τριβής.....	6
Α. Σε διεθνές επίπεδο.....	6
α) Η προπαγάνδα μίσους στη σύμβαση για τη γενοκτονία.....	6
αα) Η Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης (CERD).....	15
αβ) Η επιτροπή CERD: Γενικές Συστάσεις και Αναφορές.....	21
Β. Σε περιφερειακό επίπεδο - Ευρωπαϊκή Ένωση.....	38
β) Η απόφαση – πλαίσιο υπ’ αριθ. 2008/913/ΔΕΥ περί υποχρέωσης ποινικοποίησης της ρητορικής μίσους και το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ.....	38
βα) Ο πολιτικός έλεγχος.....	49
Γ. Το Συμβούλιο της Ευρώπης.....	58
γ) Συμβατικές προβλέψεις.....	58
γα) Η Επιτροπή Υπουργών.....	60
γβ) Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση.....	61
γγ) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI).....	64
γδ) Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου (Επιτροπή Βενετίας).....	67
III. ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ DEMOCRATIE MILITANTE.....	71
Α. Η δημοκρατική κοινωνία μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	71
αα) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης.....	71
αβ) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης πολιτικών προσώπων.....	74
αγ) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης πολιτικών κομμάτων.....	77
αδ) Η έκπτωση προστασίας βάσει του άρθρου 17ΕΣΔΑ στην περίπτωση των πολιτικών κομμάτων.....	91
Β. Νομολογία του Δικαστηρίου της Ε.Ε.....	96

Γ. Η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων: μερικά παραδείγματα	99
IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις.....	114
Βιβλιογραφία.....	117

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Τα γεγονότα των θηριωδιών του Α' και Β' Παγκοσμίου Πολέμου, απετέλεσαν τον βασικότερο λόγο ώστε τα νεοσύστατα εθνικά κράτη να αρχίσουν καταβάλλουν προσπάθειες αντιμετώπισης του φαινομένου της προπαγάνδας / ρητορικής μίσους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο¹. Ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία την δεκαετία του '90 και η απαγόρευση μειονοτικών γλωσσών στην ουκρανική επικράτεια του 2013, αποδεικνύουν ότι η ρατσιστική προπαγάνδα ή ρητορική μίσους δεν αποτελεί ένα ρηξικέλευθο φυσικό φαινόμενο που μαστίζει μια χρονικά και γεωγραφικά περιορισμένη επικράτεια και χρήζει συστηματικής αντιμετώπισης από μέρους των κρατών. Παράλληλα, τα πρόσφατα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την ενσωμάτωση στοιχείων ρατσιστικών, εξτρεμιστικών ιδεολογιών στον πολιτικό και δημόσιο λόγο και η διάπραξη εγκλημάτων μίσους που υποκινούνται από το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τις άλλες μορφές μισαλλοδοξίας σε ολόκληρη την ΕΕ είναι συγκλονιστικά: 32% από 23.000 ερωτηθέντες Ρομά και άτομα μειονοτικών καταβολών, 26% των ερωτηθέντων της εβραϊκής κοινότητας σε 8 κράτη μέλη της Ε.Ε. και 47% LGBT έπесαν θύματα τέτοιων εγκλημάτων².

¹ Έτσι, στην Αυστραλία ηγέτης κομμουνιστικού κόμματος κατηγορήθηκε για ανταρσία και καταδικάστηκε σε φυλάκιση για δηλώσεις που παραχώρησε σε δημοσιογράφο ότι: «εάν οι σοβιετικές δυνάμεις κατά την καταδίωξη των δραστών εισέβαλαν στην Αυστραλία, οι Αυστραλοί εργάτες θα τους καλωσόριζαν». Στις 2 Αυγούστου 1940 στον Καναδά, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καταδικάστηκε ο Camillien Houde, πρώην δήμαρχος του Μόντρεαλ με την αιτιολογία ότι «δημόσια παρακινούσε τους άντρες του Κεμπέκ, να αγνοήσουν την εθνική επιστράτευση». Το Νοέμβριο του 1940 η Ελβετική κυβέρνηση διέλυσε το Ναζιστικό κόμμα γιατί: «οι δραστηριότητες του κόμματος έθεταν σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη και δημιουργούσαν συγκρούσεις». Στην Αγγλία ετέθη σε ισχύ The Public Order Act του 1936 για την αντιμετώπιση της ανόδου στη Αγγλία της Βρετανικής Ένωσης Φασιστών με στόχο να χαλιναγωγήσει τις δραστηριότητες του ως πολιτικού κόμματος. Στις ΗΠΑ μέλος της Left Wing Section of the Socialist Party καταδικάστηκε βάσει νόμου που απαγόρευε των εγκωμιασμό της εγκληματικής αναρχίας, ενώ αργότερα μέλη του American Communist Party καταδικάστηκαν βάσει των διατάξεων του Smith Act για συνωμοσία μέσω εγκωμιασμού της βίαιης ανατροπής της κυβέρνησης των ΗΠΑ επειδή δίδασκαν την Μαρξιστική θεωρία Βλ. I. Hare-J. Weinstein, *Extreme speech and democracy*, Oxford, 2009, σελ. 2-4 και ειδικά παραπομπή 17.

² Βλ. FRA OPINION-02/2013 *Framework decision on Racism and xenophobia- with special attention to the rights of victims of crimes*. Ο FRA εξάλλου υπογραμμίζει ότι τα στοιχεία αυτά συνοδεύονται επίσης από τη θλιβερή διαπίστωση που σχετίζεται με την αποχή καταγγελιών

2. Το γεγονός αυτό δεν έχει περάσει απαρατήρητο από την διεθνή κοινότητα. Στην έναρξη της Συνόδου του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στη Γενεύη τον Ιούνιο του 2014, η Ύπατη Εκπρόσωπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Navi Pillay, εξέφρασε την έντονη ανησυχία της για την εικόνα που παρουσιάζει ο πολιτικός διάλογος σε όλη τη Δ. Ευρώπη, από βαθιά εμποτισμένα αντιμεταναστευτικά, ρατσιστικά και μισαλλόδοξα συνθήματα. Υπογράμμισε ότι το νεοεκλεγέν ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, θα αποτελείται από έναν ηγέτη γερμανικού κόμματος ο οποίος δήλωσε ότι η Ευρώπη είναι μια λευκή ήπειρος και έτσι πρέπει να παραμείνει, μια ηγέτη γαλλικού κόμματος που συνέκρινε τις φιλήσυχες μουσουλμανικές προσευχές στους δρόμους της Γαλλίας με τη ναζιστική κατοχή, και έναν Ιταλό κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο που κρίθηκε ένοχος για εμπρησμό εις βάρος μεταναστών που είχαν βρει καταλύμα κάτω από γέφυρα. Ο δρόμος για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σχολίασε, χαράσσεται ιδιαίτερα μέσα από τη ρητορική μίσους των πολιτικών εκπροσώπων³. Αντίστοιχη ανησυχία, για το αυξανόμενο και εντεινόμενο φαινόμενο της ρητορικής μίσους στο δημόσιο λόγο εξέφρασε και ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του ανθρώπου, στην έκθεσή του για την Ελλάδα⁴ το 2013 όπου τόνισε ότι: «στην ελληνική πολιτική έχει χρησιμοποιηθεί συχνά γλώσσα που στιγματίζει τους μετανάστες, ακόμη και από πολιτικούς υψηλού επιπέδου» αναφερόμενος μεταξύ των άλλων σε ομιλίες του ίδιου του Πρωθυπουργού, αλλά και του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη πέραν των βουλευτών της Χρυσής Αυγής. Παράλληλα, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι και στη γειτονική Ιταλία, σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τους Μετανάστες, την περίοδο από 1

εκ μέρους των θυμάτων και την ελλιπή συλλογή στοιχείων από τις διωκτικές αρχές των κρατών μελών της ΕΕ.

³ Βλ. Hate speech by political leaders in Western Europe "disturbing": Pillay σε <http://www.unmultimedia.org/radio/english/2014/06/hate-speech-by-political-leaders-in-western-europe-disturbing-pillay/#.VG3TbvmsXuo>

⁴ Βλ. Έκθεση του Νιλς Μούζινιεκς Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου, 2013CommDH(2013)6, ιδιαίτερα §21- 26 σε <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2275537&SecMode=1&DocId=2004246&Usage=2>

Φεβρουαρίου έως 7 Μαΐου 2014, καταγράφηκαν συνολικά 88 περιπτώσεις στις οποίες το θέμα της μετανάστευσης «χρησιμοποιήθηκε» από πολιτικούς σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο μέσω διαφημιστικής καμπάνιας, ανακοινώσεων σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook) ή άλλα μέσα και εξ αυτών 56 μηνύματα έγιναν στα πλαίσια των ευρωπαϊκών εκλογών⁵.

3. Τι νοείται όμως ως ρητορική μίσους και υποκίνηση ρατσισμού στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία δεν είναι εύκολο κανείς να απαντήσει γιατί ειδικά ο πρώτος όρος αποτελεί έναν γενικό όρο, που είναι ευρέως καθιερωμένος σε πολιτικό, νομικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, πλην όμως δεν αναφέρεται ρητά σε διεθνείς συμβάσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πράγματι, οι διεθνείς συμβάσεις αναφέρονται σε λόγο που υποκινεί, ή είναι διακριτικός ή προσβλητικός και που πρέπει να τιμωρείται από το νόμο⁶. Το ίδιο ισχύει και στην ευρύτερη ευρωπαϊκή δικαιοταξία, όπου ο όρος αυτός δεν αναφέρεται ρητά, ούτε στην ΕΣΔΑ, ούτε σε κείμενο υπέρτερης νομοθετικής ισχύος της ΕΕ. Η έννοια αυτή απορρέει συνδυαστικά από την ερμηνεία των διατάξεων εκείνων που αφορούν την ελευθερία έκφρασης, την αρχή της απαγόρευσης διακρίσεων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και αφορά ομιλίες που είτε υποκινούν δημιουργούν ή τροφοδοτούν αρνητικές στάσεις ή συμπεριφορές ή υποκινούν, δυνητικά, πράξεις βίας έναντι ομάδων του πληθυσμού ή δυνητικά περιορίζουν την απαιτούμενη στη δημόσια σφαίρα νηφαλιότητα που έχει ως αποτέλεσμα μία γενικευμένη κοινωνική και θεσμική, εχθρότητα εις βάρος ολόκληρων μειονοτικών ομάδων, συμπεριλαμβανομένων και των μεταναστευτικών.

4. Από την ανάλυση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, προκύπτει ότι για το ΣοΕ, σε μια δημοκρατική κοινωνία η επιβολή κυρώσεων ή ακόμη και η

⁵ Βλ. *Nota stampa: Quando il razzismo entra in campagna elettorale* σε <http://campagnaperidiritti.eu/osservatorio/discorso-dellodio/>

⁶ Έτσι, επί παραδείγματι το άρθρο 20 του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (εφεξής ΔΣΑΠΔ) υπαγορεύει ότι: «1. Κάθε προπαγάνδα υπέρ του πολέμου απαγορεύεται από το νόμο 2. Κάθε επίκληση εθνικού, φυλετικού ή θρησκευτικού μίσους, που αποτελεί υποκίνηση διακρίσεων, εχθρότητας ή βίας απαγορεύεται από το νόμο» αλλά και το άρθρο 7 της Οικουμενικής Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΔΔΑ) προβλέπει ότι: «Όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο και έχουν εξίσου δικαίωμα στην προστασία του νόμου. Όλοι έχουν δικαίωμα σε ίση προστασία από κάθε διάκριση που θα παραβίαζε την παρούσα Διακήρυξη και από κάθε πρόκληση για μια τέτοια δυσμενή διάκριση».

πρόληψη όλων των μορφών έκφρασης, που προάγουν, ή προτρέπουν ή δικαιολογούν το μίσος με βάση τη μισαλλοδοξία, δύναται να θεωρηθεί αναγκαία υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί ή οι κυρώσεις είναι ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό⁷. Υπό αυτό το πρίσμα, έχουν νομολογιακά ενταχθεί στον όρο αυτό, όχι μόνον ο υπό στενή έννοια ρατσιστικός λόγος (ήτοι ο λόγος που στηρίζει την ανωτερότητα μιας φυλής σε σχέση με μια άλλη) αλλά και ο ξενοφοβικός λόγος, ο ακραίος εθνικιστικός λόγος, ο ιστορικός αναθεωρητισμός, ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος και ο ομοφοβικός λόγος.

5. Παραδόξως, ωστόσο στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία τα μέτρα πρόληψης και καταστολής του φαινομένου αυτού δεν είναι πλήρως εναρμονισμένα. Μέχρι πρότινος, στην Ε.Ε., η υποχρέωση αντιμετώπισης της υποκίνησης ρατσισμού/ μίσους μέσω του ποινικού δικαίου προβλεπόταν από μια κοινοτική πράξη διοικητικής φύσεως (απόφαση πλαίσιο)⁸, ενώ στο ΣοΕ ουσιαστικά οι ειδικές προβλέψεις που εμπεριέχονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα περί υποχρέωσης ποινικής αντιμετώπισης της υποκίνησης, έχουν υιοθετηθεί από ελάχιστα κράτη⁹.

6. Εντούτοις, η υποχρέωση του νομοθέτη αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού με προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα προβλέπεται και από κανόνες υπέρτερης τυπικής ισχύος όπως η Σύμβαση για την Κατάργηση Κάθε Φυλετικής Διάκρισης (εφεξής CERD) και η Σύμβαση για τη Γενοκτονία. Ειδικά η πρώτη, προβλέπει τόσο την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού με την επιβολή ποινικών κυρώσεων όσο και με την πρόβλεψη διαλύσεως των οργανώσεων που προάγουν τις διακρίσεις, αλλά και την απαγόρευση χρηματοδότησής τους από τα κράτη.

7. Περαιτέρω, η προβληματική της αντιμετώπισης της ρητορικής μίσους σε εθνικό επίπεδο μέσω του ποινικού δικαίου, δεν περιορίζεται «απλά» ή «μόνο» στη νομιμότητα των υπερκρατικών πηγών από τις οποίες

⁷ Τ. Σταυρινάκη, άρθρο 17, σε Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 409-410

⁸ Βλ. σχετικά III § 81-84 σελ. 48-50 με εκεί παραπομπές για το πρόβλημα της δημοκρατικής ελλείψεως

⁹ Βλ. σχετικά II § 124 σελ. 66

απορρέει η υποχρέωση ποινικοποίησής της σε σχέση με την αρχή της επιφύλαξης του ποινικού νόμου. Σχετίζεται επίσης με τη διττή αποστολή του ίδιου του ποινικού δικαίου¹⁰ της προστασίας εκείνων των εννόμων αγαθών που αξιολογούνται θετικά ως αξίες απαραίτητες για τη συντήρηση της κοινωνικής ειρήνης και ευημερίας από τη μία πλευρά, και την εξασφάλιση των ατομικών ελευθεριών από την κρατική αυθαιρεσία¹¹ από την άλλη.

8. Υπό αυτό το πρίσμα, η ρητορική μίσους παρουσιάζεται αφενός ως ένα έγκλημα που δύναται να προσβάλλει περισσότερα έννομα αγαθά (όπως η δημόσια τάξη, η δημόσια ειρήνη, η ίση μεταχείριση) χωρίς όμως η προσβολή αυτή να μεταφράζεται απαραίτητα σε συγκεκριμένη βλάβη, παρά σε απλή διακινδύνευση¹² εις βάρος συγκεκριμένης ομάδας επί τη βάση της εθνικής, θρησκευτικής ή φυλετικής της καταγωγής.

9. Η υπαγωγή της ρητορικής μίσους σε αυτή την κατηγορία έχει σημαντικές επιπτώσεις στο πεδίο της δικανικής κρίσης σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, ενώ απετέλεσε σημείο τριβής κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες των δύο διεθνών συμβάσεων κατά την επεξεργασία των νομοθετικών υποχρεώσεων για τους εθνικούς νομοθέτες. Ως

¹⁰ Για την καταλληλότητα του ποινικού δικαίου ως μέσου αντιμετώπισης της ρητορικής μίσους βλ. F. Massias, *Faut-il pénaliser le racisme?* σε RTDH, 2001, σελ. 601-623

¹¹ Χ. Μ. Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό μέρος Ι*, Αθήνα, 2007, σελ. 6-7

¹² Τα εγκλήματα διακινδύνευσης, συνίστανται σε μια μετάθεση της ποινικής προστασίας προς τα εμπρός καθόσον ο νομοθέτης κρίνει ότι μια επικίνδυνη συμπεριφορά απαιτείται να καταστεί αξιόποινη και πριν από την επέλευση οποιασδήποτε βλάβης του εννόμου αγαθού. Περαιτέρω, η ποινική θεωρία διαχωρίζει τα εγκλήματα διακινδύνευσης σε 3 κατηγορίες:

i) εγκλήματα συγκεκριμένης διακινδύνευσης των οποίων η αντικειμενική υπόσταση πληρούται όταν επέλθει συγκεκριμένος κίνδυνος του υλικού αντικειμένου τους ως αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του δράστη ii) αφηρημένης διακινδύνευσης, εδώ δεν απαιτείται η διαπίστωση επέλευσης συγκεκριμένου κινδύνου ως προς κάποιο υλικό αντικείμενο. Ο κίνδυνος δεν είναι στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης αλλά νομοθετικός λόγος για τον οποίο αυτά τιμωρούνται. Δηλ. ο δικαστής διερευνά κατά πόσο ο δράστης υιοθέτησε την τυπικά επικίνδυνη συμπεριφορά που είναι γενικά κατάλληλη να προκαλέσει συγκεκριμένο κίνδυνο ή βλάβη ενός εννόμου αγαθού και δεν απαιτείται η επέλευση συγκεκριμένου κινδύνου iii) δυνητικής διακινδύνευσης, εδώ η αντικειμενική υπόσταση απαιτεί τη δυνατότητα επέλευσης του κινδύνου. Εδώ δεν απαιτείται να κινδύνευσε πράγματι κάποιο έννομο αγαθό, ούτε όμως ο κίνδυνος προσβολής του υπήρξε απλώς ο νομοθετικός λόγος ποινικοποίησης της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, αλλά απαιτείται να υπήρξε τέτοια συμπεριφορά που να δικαιολογεί την κρίση κατά την κοινή πείρα, να προκληθεί όχι βλάβη αλλά κίνδυνος ενός εννόμου αγαθού. Η έννοια των εγκλημάτων αυτών επικρίνεται ως αντίθετη προς την αρχή της ενοχής επειδή ελαχιστοποιεί τις προϋποθέσεις του αξιοποίνου, δυσχεραίνει την διάγνωση κάποιας πραγματικής προσβολής εννόμου αγαθού και ανοίγει το δρόμο για νομοθετικές αυθαιρεσίες βλ. Χ.Μ. Μυλωνόπουλος, ο.π. σελ. 149

προς την πρώτη, ενδεικτικά αναφέρεται ότι στη γερμανική θεωρία και νομολογία¹³, ο δικαστής, εξετάζει κατά πόσο η συγκεκριμένη ενέργεια είναι, υπό γενική θεώρηση πρόσφορη να προκαλέσει κίνδυνο και είναι απαραίτητο να υφίσταται προσφορότητα της συγκεκριμένης συμπεριφοράς να διαταράξει τη δημόσια ειρήνη (τοποθέτηση που όπως θα δούμε στο πρώτο μέρος αμφισβητήθηκε από την πλειοψηφία των μελών της Επιτροπής CERD κατά την εξέταση σχετικής αναφοράς¹⁴).

10. Τα ερωτήματα λοιπόν που τίθενται είναι τα εξής: ι) ποια η στάση των κρατών της ΕΕ ως προς την αντιμετώπιση του φαινομένου της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού όταν αυτή τελείται διαμέσου πολιτικών κομμάτων και πολιτικών αντιπροσώπων με τη λήψη προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων (διοικητικών και ποινικών) που υπαγορεύονται από τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς στην ευρύτερη ευρωπαϊκή και διεθνή δικαιοταξία ιι) πώς σταθμίζεται η σύγκρουση ελευθερίας έκφρασης και προστασίας της δημοκρατίας όταν πρόκειται για πολιτικά κόμματα και πολιτικούς εκπροσώπους από ειδικές επιτροπές και δικαστήρια σε υπερθνικό και εθνικό επίπεδο.

II. ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ. ΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΑ ΤΡΙΒΗΣ

A. ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

α) Η προπαγάνδα μίσους στη Σύμβαση για τη γενοκτονία

11. Η διαμόρφωση της πεποίθησης σε διεθνές επίπεδο της ανάγκης ποινικής αντιμετώπισης επαχθών ομιλιών δυνάμενων να υποκινήσουν το μίσος κατά ομάδας προσώπων, αναδύεται- για πρώτη φορά- την επαύριον των γεγονότων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης (εφεξής ΔΣΔ) ήταν το πρώτο που προέβη σε καταδικαστικές

¹³ Βλ. Ι. Κ. Μοροζίνη, *Απαγόρευση διακρίσεων και ελευθερία της έκφρασης. Ερμηνευτική προσέγγιση των άρθρων 1§1, 2 ν. 927/1979 de lege lata και de lege ferenda με αφετηρία την Ολ. Α.Π. 3/2010 και την απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ αντίστοιχα*, σε Π.Χ., 2010, σελ. 449

¹⁴ Βλ. II μέρος § σελ. 47 επ.

αποφάσεις για προπαγάνδα μίσους την οποία υπήγαγε στην κατηγορία των εγκλημάτων πολέμου και κατά της ανθρωπότητας¹⁵.

12. Το θέμα αυτό του αξιόποινου και τιμωρητού της προπαγάνδας μίσους, θα επανέλθει λίγο αργότερα με ένταση κατά τη διαδικασία υπογραφής της σύμβασης κατά της Γενοκτονίας¹⁶. Η σύμβαση αυτή, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά διεθνή συμβατικά κείμενα, από τα οποία μπορούν να αντληθούν σημαντικά στοιχεία όσον αφορά την θέση των κρατών ως προς την ποινικοποίηση της προπαγάνδας μίσους, την θέση των πολιτικών ομάδων σε αυτήν και των ακραίων ιδεολογιών (ναζισμού, φασισμού εκ μέρους πολιτικών κομμάτων). Δεν θα πρέπει κανείς εξάλλου να λησμονεί την ιστορική συγκυρία της σύμπτωσης συζητήσεων της εν λόγω σύμβασης, με εκείνη της μεγάλης ιδεολογικής συζητήσεως γύρω από την έννοια της δημοκρατίας κατά την σύνταξη της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΟΔΔΑ)¹⁷.

13. Στις 11 Δεκεμβρίου 1946, με την απόφαση 96[1] η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ζήτησε από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (ECOSOC) να διεξάγει τις απαραίτητες μελέτες για την υιοθέτηση μιας

¹⁵ Οι υποθέσεις στις οποίες το ζήτημα αυτό ανέκυψε αφορούσαν τον εκδότη της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Der Stürmer*, Julius Streicher, και τον υψηλόβαθμο αξιωματικό Hans Fritzsche του Υπουργείου Λαϊκού Διαφωτισμού και Προπαγάνδας με υπουργό τον Goebbels και διευθυντή του ραδιοφωνικού τμήματος του υπουργείου από το 1942 και μετά. Στην πρώτη υπόθεση το ΔΣΔ κρίνοντας ότι η εφημερίδα είχε ως στόχο «να ενώσει τους Γερμανούς και να τους αφυπνίσει ενάντια στην Εβραϊκή επιρροή που θα μπορούσε να καταστρέψει την ευγενή γερμανική κουλτούρα» απεφάνθη ότι μέσω της προπαγάνδας μίσους, ο Streicher υποκίνησε το γερμανικό λαό σε ενεργή καταδίωξη, δολοφονία και αφανισμό, πράξεις που κατά την άποψή του στοιχειοθετούσαν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας για τα οποία επέβαλε τον θάνατο δια απαγχονισμού. Στην δεύτερη υπόθεση ωστόσο, το ΔΣΔ απάλλαξε τον κατηγορούμενο από τις κατηγορίες υποκίνησης και ενθάρρυνσης διαπράξεως εγκλημάτων πολέμου. Για μία εκτενή ανάλυση των δύο αυτών υποθέσεων βλ. W. K. Timmerman, *Incitement in International Criminal Law*, σε *IntRRC*, V.88, NO. 864, 2006, σελ. 827-828 και W.A. Schabas, *Genocide in international law. The crime of crimes*. Cambridge, 2nd ed. 2009, σελ. 585-586

¹⁶ Η σύμβαση κατά της γενοκτονίας υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση των Η.Ε. στις 9 Δεκεμβρίου 1948 και ετέθη σε ισχύ τον Φεβρουάριο του 1951 (3 μήνες μετά την κατάθεση της 20^{ης} επικυρώσεως. Στην Ελλάδα υιοθετήθηκε με το Ν.Δ.3091/1954

¹⁷ Η ιδεολογική συζήτηση γύρω από την έννοια της δημοκρατίας εξάλλου, αναφέρεται από μερικούς συγγραφείς ως ο λόγος για τον οποίο την ίδια περίοδο, καθυστέρησε η υπογραφή της Αυστριακής συνθήκης ειρήνης που υπεγράφη τον Μάιο του 1955 και προέβλεπε μεταξύ άλλων στο άρθ. 9 τη διάλυση του ναζιστικού κόμματος βλ. J. A. S. Grenville, *The major international treaties 1914-1973. A history and guide with texts*, New Fetter Lane London, 1974, σελ. 267

διεθνούς συμβάσεως κατά της γενοκτονίας. Το ECOSOC, με απόφασή του 47 (IV) της 28 Μαρτίου 1947 εξουσιοδότησε τον Γενικό Γραμματέα να προετοιμάσει με τη βοήθεια ειδικών¹⁸ ένα σχέδιο σύμβασης το οποίο (αφού απεστάλη στις κυβερνήσεις των κρατών για την υποβολή σχολίων) παρουσιάστηκε- μαζί με τα σχόλια- στις 7 Ιουλίου 1947 στην 2^η τακτική συνάντηση της Γενικής Συνέλευσης. Το σχέδιο της Γραμματείας¹⁹, προέβλεπε στο άρθρο III την απαγόρευση της προπαγάνδας μίσους, που έπρεπε να παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της συστηματικότητας και της εχθροπάθειας σε βαθμό που εδύνατο να προκαλέσει γενοκτονία ή_έτεινε να εμφανίζει την γενοκτονία ως απαραίτητη, νόμιμη ή συγγνωστή²⁰. Άξιο αναφοράς ήταν το ακόλουθο σχόλιο που συνόδευε την εν λόγω διάταξη:

«The genocide cannot take place unless a certain state of mind has previously been created. The majority of people participating in genocide would be persons believing themselves to be honest citizens incapable of committing individual crimes for gain or in order to satisfy personal vengeance. (...)»

Such propaganda must be prohibited, but it must also be carefully defined Political and social life is, in fact, composed of antagonisms and opposition which often involve bitter and violent criticism, controversies and discussions .

There can be no question of prohibiting all criticism against a social group, even if this criticism is unjust, impassioned and excessive. The prohibition of genocide must not provide a pretext for any infringements of the freedom of opinion nor be used as a means of preventing abuse of polemical campaigns. During elections, for instance opponents often use exaggerated language which, taken

¹⁸ Ο Γενικός Γραμματέας ζήτησε τη γνωμοδότηση 3 ειδικών σε θέματα του διεθνούς δικαίου: του Γάλλου καθηγητού νομικής στο πανεπιστήμιο του Παρισιού (και δικαστή στο ΔΣΔ) Μ. Donnedieu de Vabres, του καθηγητή και διευθυντή της Διεθνούς Ακαδημίας Ποινικού Δικαίου Pella και του καθηγητού του Yale Lemkin, οι οποίοι εξάλλου ήρθαν σε επαφή με τον καθηγητή Humphrey, διευθυντή του τμήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τον καθηγητή Giraud επικεφαλής του τμήματος ερευνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κ. Kliava, εκπροσώπου του νομικού τμήματος βλ. A/AC.10/41 σε Η. Abdahi- P. Webb, *The Genocide Convention. The Travaux preparatoires*, Vol.I, Martinus Nihoff, 2008, σελ. 77

¹⁹ E/447 σελ. 239 Abdahi-Webb

²⁰ Σχέδιο Γραμματείας op.cit. σελ. 240-241

*literally, might at times be interpreted as reflecting intentions of genocide, whereas the violence really only lies in the language*²¹.

14. Το ανωτέρω σχόλιο, οφείλει να διαβαστεί σε συνδυασμό με το σχόλιο του άρθρου XI που ρητά προέβλεπε την διάλυση των ομάδων και οργανώσεων που είχαν συμμετάσχει σε γενοκτονία. Εκεί, η επιτροπή παρατηρούσε ότι:

*«είναι αναγκαίο η σύμβαση καθόσον το έγκλημα της γενοκτονίας έχει κοινωνικό χαρακτήρα- υπό την έννοια ότι λίγο ή πολύ οργανώνεται, προκαλείται και υποκινείται από κινήματα, ομάδες και οργανώσεις- να προβλέπει τη διάλυση των ομάδων αυτών όταν φέρουν την ευθύνη για το έγκλημα της γενοκτονίας. Εξάλλου, θα πρέπει να τιμωρείται και κάθε άλλη δραστηριότητα των ομάδων αυτών κατόπιν της διάλυσης τους η οποία τείνει στη συνέχιση των παράνομων αυτών δραστηριοτήτων. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ωστόσο θα πρέπει ατομικά να τιμωρούνται για τις παράνομες αυτές δραστηριότητες οι διευθύνοντες και τα μέλη των οργανώσεων αυτών*²².

15. Κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων ενώπιον της *ad hoc* Επιτροπής, οι ανωτέρω θέσεις υποστηρίχθηκαν θερμά από την ΕΣΣΔ στις «Βασικές Αρχές της Σύμβασης της Γενοκτονίας²³» που υπέβαλε επί του ανωτέρω σχεδίου και προέβλεπαν:

- Στο σημείο I § 2: *«Το έγκλημα της γενοκτονίας είναι οργανικά δεμένο με τη ναζιστική-φασιστική θεωρία και άλλες συναφείς θεωρίες οι οποίες διακηρύσσουν το φυλετικό και εθνικό μίσος, την κυριαρχία των αποκαλούμενων "ανώτερων φυλών" και την εξόντωση των κατώτερων φυλών*²⁴»
- στο σημείο V: *«Η σύμβαση οφείλει να εισαγάγει τον ποινικό χαρακτήρα- επί ίσοις όροις με την γενοκτονία: (...) της άμεσης,*

²¹ Βλ. Ε/447 σελ. 239 Abdahi-Webb

²² Βλ. ο.π. Abdahi- Webb, σελ. 100

²³ Βλ. έγγραφο Ε/ΑC.25/7 ο.π. Η. Abdahi- P. Webb *ibid*, σελ. 696-698

²⁴ The crime of genocide is organically bound up with Fascism-Nazism and other similar race "theories" which preach racial and national hatred, the domination of the so-called 'higher' races and the extermination of the so-called 'lower' races *ibid* 696

δημόσιας υποκίνησης γενοκτονίας, ανεξαρτήτως του κατά πόσον τέτοια υποκίνηση είχε εγκληματικές συνέπειες²⁵».

- Στο σημείο VI: «Η σύμβαση θα έπρεπε να προβλέπει την τιμωρία κάθε μορφής προπαγάνδας υπέρ της γενοκτονίας (τύπου, ράδιο, σινεμά κ.λπ.) που στοχεύει στην υποκίνηση φυλετικού, εθνικού ή θρησκευτικού μίσους/εχθρότητας και που επίσης σχεδιάζεται με τρόπο ώστε να προκαλέσει την διάπραξη εγκλημάτων γενοκτονίας²⁶»
- Στο σημείο VII: «Η σύμβαση θα πρέπει να εμπεριέχει προβλέψεις όσων αφορά τα ακόλουθα μέτρα: α) τα κράτη υποχρεώνονται να διαλύσουν και να απαγορεύσουν από τούδε και στο εξής την ύπαρξη οργανώσεων των οποίων ο σκοπός είναι η υποκίνηση μίσους, εθνικού ή θρησκευτικού μίσους και του εγκλήματος της γενοκτονίας»

16. Διαμετρικά αντίθετη ήταν η θέση των ΗΠΑ που, ειδικά όσον αφορά την απαγόρευση κάθε μορφής δημόσιας προπαγάνδας θεωρούσαν ότι: «υπό των αγγλο-αμερικανικών κανόνων που αφορούν την ελευθερία λόγου απαγορεύονται οι παρεμβάσεις εκτός αν υπάρχει σαφής και επικείμενος κίνδυνος (*clear and present danger*) ότι η έκφραση παρεμβαίνει με τα δικαιώματα των άλλων²⁷» υποστηρίζοντας ότι οι προβλέψεις για την άμεση και δημόσια υποκίνηση ήταν αρκετές. Αντίθετα, όσον αφορά στις προβλέψεις για την διάλυση οργανώσεων και μελών τους που τις χρησιμοποιούν ως όργανα στην προσπάθεια τους να διαπράξουν γενοκτονία²⁸, αρχικά συντάσσονταν με τη θέση της ΕΣΣΔ.

²⁵ The convention should establish the penal character , on equal terms with genocide of: (...) 2) direct public incitement to commit genocide, regardless of whether such incitement had criminal consequences *ibid* 697

²⁶ The convention should make it a punishable offence to engage in any form of propaganda for genocide (the press, radio, cinema, etc.) aimed at inciting racial national or religious enmity or hatred and also designed to provoke the commission of acts of genocide *ibid*, 697

²⁷ «Under anglo-american rules of law the right of free speech is not to be interfered with unless there is a clear and present danger that the utterance interfere with the rights of others». Για την διαγραφή του άρθρου III του σχεδίου της γραμματείας, βλ. τα σχόλια των ΗΠΑ UN Doc A/401 σε H. Abdahi- P. Webb *ibid*, σελ. 376.

²⁸ «Because of the possibility that members of organizations may use the organizations as tools in their endeavor to commit genocide, and the organization may thus be used unwittingly in the commission of the crime it is thought that the draft should read: The High contracting parties pledge themselves to cause the disbandment of any group or organization which, by the judgment of any domestic or international tribunal acting pursuant to this convention, has be

17. Στις 21 Νοεμβρίου 1947, η Γενική Συνέλευση, με νέα απόφασή της 180 (II), ζήτησε εκ νέου από το ECOSOC την συνέχεια των μελετών και την συγκρότηση *ad hoc* επιτροπής²⁹ για την προετοιμασία ενός σχεδίου συμβάσεως για την γενοκτονία. Η συνάντηση έγινε στο διάστημα από τις 5-10 Μαΐου 1948 και προετοιμάστηκε (μετά από 28 συναντήσεις) μία έκθεση που περιείχε ένα σχέδιο σύμβασης (draft convention of the ad hoc committee) για την Γενοκτονία [E794]. Στο σχέδιο αυτό, είχαν ήδη διαγραφεί οι προβλέψεις οι αφορώσες την διάλυση των ομάδων και οργανώσεων που είχαν συμμετάσχει σε γενοκτονία και εκείνες που αφορούσαν την προπαγάνδα μίσους. Στην 16^η συνάντηση (και μετά την απόρριψή της σε αυτήν με ψήφους 5 έναντι 2 στην 26^η συνάντηση) η ΕΣΣΔ αναφερόμενη και πάλι στις αρχικές προτάσεις που είχε υποβάλλει (Basic Principles of a draft Convention³⁰) υπογράμμισε και πάλι τη σημασία της απαγόρευσης κάθε μορφής δημόσιας προπαγάνδας που τείνει στην υποκίνηση του φυλετικού, εθνικού ή θρησκευτικού μίσους και προκαλεί την διάπραξη της γενοκτονίας. Ο λόγος που φαίνεται να απορρίφθηκε η εν λόγω διάταξη ήταν ο φόβος ερμηνείας με τέτοιο τρόπο που θα υπονόμειε την ελευθερία πληροφόρησης και συνεπώς του λόγου. Δεν πρέπει να παραβλέπεται η ανταγωνιστική στάση των δύο παρατάξεων Δύσης και σιδηρού παραπετάσματος, όπου η Δύση θεωρούσε και την ΕΣΣΔ ολοκληρωτικό καθεστώς.

18. Αντίθετα, κατάφερε να επιβιώσει η διάταξη που αφορούσε την ένταξη των πολιτικών ομάδων (και της πολιτικής γνώμης) εν δυνάμει στόχων γενοκτονίας. Η απόφαση αυτή είχε προκαλέσει την έντονη αντίδραση της Πολωνίας και της ΕΣΣΔ, που θεωρούσαν ότι με αυτόν τον τρόπο προσδίδετο υπερβολική ευρύτητα στον όρο της γενοκτονίας καθώς και άλλων μελών της μειοψηφίας που παρατήρησαν ότι μια τέτοια πρόβλεψη θα προκαλούσε τον φόβο εκ μέρους μερικών κυβερνήσεων για την αντιμετώπιση ανατρεπτικών

found guilty of participating in any act prohibited by this convention". Βλ. ο.π. έγγραφο A/401 σε H. Abdahi- P. Webb, σελ. 380

²⁹ Μέλη της Επιτροπής αυτής ήταν: η Κίνα (Mr. Lin), η Γαλλία (Mr. Ordonneau), το Λίβανο (Mr. Azkoul), η Πολωνία (Rudzinski), οι ΗΠΑ (Mr. Paktos), ΕΣΣΔ (Morozov) και η Βενεζουέλα (Mr. Perez Perozo) Βλ. UN Doc. E/794 σε H. Abdahi- P. Webb, *The Genocide Convention. The Travaux preparatoires*, Vol.I, Martinus Nihoff, 2008, σελ. 1112.

³⁰ Ibid. σελ. 1040

κινήσεων και κατά συνέπεια θα μπορούσε να υπονομεύσει την επιτυχία της σύμβασης³¹. Μετά από δεκαετίες αποδείχτηκε ότι η ΕΣΣΔ είχε η ίδια τότε προβεί σε γενοκτονίες αντιφρονούντων γεγονόσ που εξηγεί τις αντιρρήσεις της.

19. Κατά τις τελικές συζητήσεις ενώπιον της 6^{ης} Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης η Σοβιετική αντιπροσωπεία προσπάθησε να επαναφέρει το θέμα της προπαγάνδας μίσους (στην 86^η Συνάντηση), αλλά και πάλι συνάντησε τη σθεναρή αντίδραση των άλλων μελών. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η παρέμβαση του Έλληνα Πρέσβη Σπυρόπουλου ο οποίος τόνισε ότι:

«Η σοβιετική τροποποίηση, ήταν εκτός πεδίου αναφοράς σε μια σύμβαση για τη γενοκτονία. **Η σύμβαση για τη γενοκτονία δεν μπορεί να εμπεριέχει προβλέψεις για την καταστολή όλων των μορφών δημόσιας προπαγάνδας που έχουν ως στόχο την υποκίνηση της ρατσιστικής/εθνικής/ ή θρησκευτικής εχθρότητας ή μίσους, καθώς η πρόθεση καταστροφής μιας συγκεκριμένης ομάδας που ήταν απαραίτητο στοιχείο του ορισμού της έννοιας της γενοκτονίας, δεν υπήρχε.** Όσον αφορά τις μορφές της δημόσιας προπαγάνδας που είχαν ως στόχο την τέλεση πράξεων γενοκτονίας, η τιμωρία τους προβλέπετο από την § c) άρθρου IV³²».

20. Εξάλλου, την ίδια αντιμετώπιση πλέον είχαν υιοθετήσει ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο όσον αφορά την διάλυση οργανώσεων που είχαν συμμετάσχει ή υποκινήσει γενοκτονία. Ο εκπρόσωπος των ΗΠΑ έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο κίνδυνο ότι η υιοθέτηση μιας τέτοιας προβλέψεως: «έγκειται στο ποιος θα ήταν αρμόδιος να προσδιορίσει κατά πόσο μια συγκεκριμένη οργάνωση έτεινε ή δεν έτεινε στην επίτευξη του στόχου της υποκίνησης φυλετικού/εθνικού/θρησκευτικού μίσους με απώτερο στόχο την

³¹ Ibid. σελ. 1123

³² «The USSR amendment was out of place in a convention on genocide. The convention on genocide could not provide for the suppression of the forms of public propaganda "aimed at inciting racial, national or religious enmities or hatreds", as the intention to destroy a specific group, which was an essential part of the definition of genocide, was absent. However, regrettable such acts might be, they did not come within the scope of the convention on genocide.

As for the forms of public propaganda "aimed at...provoking the commission of acts of genocide", their punishment was insured by the provisions of sub-paragraph (c) of article IV». Ibid A/C.6/SR.86 Vol. II σελ. 1569

υποκίνηση γενοκτονίας³³». Αντίστοιχα, το Ηνωμένο Βασίλειο εναντιωνόταν στην εισαγωγή τέτοιων ρυθμίσεων για δύο κυρίως λόγους: α) δεν ήταν αναγκαίος ο προσδιορισμός των μέτρων που τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν για να εκπληρώσουν την γενική υποχρέωση πρόληψης και απαγόρευσης της γενοκτονίας που εκπήγαζε ούτως ή άλλως από την υπογραφή της σύμβασης β) η εν λόγω πρόβλεψη θα δημιουργούσε προβλήματα όχι μόνο για το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και για άλλες χώρες που αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε οργάνωσης, πολιτικής ή όχι, να συνέρχεται και να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη της, πλην της περιπτώσεως που η οργάνωση αυτή εγκωμιάζει τη χρήση βίας ή έχει σκοπό ανατροπής της κυβερνήσεως³⁴. Παράλληλα φοβόταν ότι μια τέτοια διάταξη θα έδινε τη δυνατότητα σε άλλα κράτη να ζητήσουν από ένα άλλο κράτος τη διάλυση πολιτικών οργανώσεων με το πρόσχημα ότι οι δραστηριότητες τους στρέφονταν κατά συγκεκριμένων φυλετικών ομάδων ή γιατί θα μπορούσαν να υποκινήσουν γενοκτονία.

21. Τελικά, ουδεμία

αναφορά έγινε στον οργανικό σύνδεσμο του εγκλήματος της γενοκτονίας με τις θεωρίες του ναζισμού/φασισμού ή γενικότερα θεωριών που υποστηρίζουν την ανωτερότητα μιας φυλής έναντι μιας άλλης, δεν εντάχθηκε η πρόβλεψη για την προπαγάνδα μίσους, ούτε η υποχρέωση διάλυσης οργανώσεων που είχαν συμμετάσχει σε γενοκτονία, ενώ την τελευταία στιγμή διαγράφηκαν και οι ρυθμίσεις που αναφέρονταν στην διάπραξη της γενοκτονίας εναντίον

³³ «Mactos: *The object of the proposal was to prohibit the existence of certain organizations. But who was to determine whether a particular organization was or was not pursuing the ends indicated in the proposal? (...) it could only lead to an increase in international tension, and would merely serve as pretexts to harass States parties to the convention. The ad hoc Committee had rejected a similar proposal (...). It must not be forgotten that what was important was not to draft a theoretically perfect document, but to secure the greatest numbers of accessions to the convention*» βλ. A/C.6/SR/105 ο. π. Η. Abdahi- P. Webb, Vol. II, σελ.1800-1801

³⁴ Ibid. Fitzmaurice: «*In the 1st place, it was not necessary to specify, as did the proposal, the measures which states must take in order to fulfil their general obligation to prevent and prohibit genocide, an obligation which they would have undertaken by signing the convention. In the 2nd place, an article of the kind proposed (...) would create difficulties for the UK and other countries which recognized the right of any organization, whether political or not, to hold meetings and to express its opinion freely, unless it advocated the use of violence and unless its activities were subversive in relation to the government. The UK delegation feared lest such an article might enable a state to ask another to disband certain political organizations on the pretext that their activities were directed against certain racial groups or that they might encourage the perpetration of acts of genocide*» σελ. 1801

πολιτικών ομάδων και οποιασδήποτε αναφοράς στην πολιτική γνώμη. Τα πράγματα αργότερα με τη Σύμβαση CERD προσέλαβαν διαφορετική διάσταση, αλλά και με τη νομολογία του *ad hoc* Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα (εφεξής ΔΔΠΡ).

22. Όπως παρατηρεί έγκριτη θεωρία³⁵ η ρητορική μίσους είναι δυνατό να ενταχθεί στον σκοπό του διεθνούς ποινικού δικαίου. Στην υπόθεση Nahinama κατά Εισαγγελέα³⁶ στον πρώτο βαθμό, αναπτύχθηκε η θεωρία προσέγγισης των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας σύμφωνα με την οποία «η ρητορική μίσους» θεωρείται ως έγκλημα καταδίωξης (persecution, άρθρο 3 περ. θ). Εν προκειμένω το πρωτοβάθμιο δικαστήριο υποστήριξε ότι:

«it is evident that hate speech targeting a population on the basis of ethnicity, or other discriminatory grounds, reaches this level of gravity and constitutes persecution under art. 3(h) of its Statute. In Ruggiu, the Tribunal so held, finding that the radio broadcasts of (Radio television libre des mille collines), in singling out and attacking the Tutsi ethnic minority, constituted a deprivation of the “fundamental rights to life, liberty and basic humanity enjoyed by members of the wider society”. Hate speech is a discriminatory form of aggression that destroys the dignity of those in the group under attack. It creates a lesser status not only in the eyes of others who perceive and threat them as less than human. The denigration of persons on the basis of their ethnic identity or other group membership in and of itself, as well as in its other consequences, can be an irresistible harm³⁷».

23. Όπως υποστηρίζεται από την ίδια θεωρία³⁸ το δικαστήριο για να φτάσει σε αυτό το συμπέρασμα, βοηθήθηκε από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και από εθνικές νομοθεσίες που προβλέπουν ρητά την απαγόρευση της ρητορικής μίσους καταλήγοντας έτσι ότι η ρητορική μίσους εκφράζουσα εθνική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή διάκρισης παραβιάζει τον κανόνα διεθνούς εθιμικού δικαίου περί απαγορεύσεως διακρίσεων.³⁹

24. Η θέση αυτή -σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα⁴⁰- προσέλαβε

³⁵ Ο.π. W.A. Shabas, σελ. 585-587

³⁶ Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze, v. the Prosecutor, case no. ICTR-99-52-a, Judgement, 3 december 2003, § 1072

³⁷ Ibid. Nahinama, § 1073

³⁸ Ο.π. A.W. Shabas, σελ. 586

³⁹ Ο.π. Nahinama § 1076

⁴⁰ Ο.π. A.W. Schabas σελ. 587

διαφορετική χροιά από το δικαστήριο του β' βαθμού, το οποίο συμφώνησε μεν ότι: «η ρητορική μίσους παραβιάζει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια και συνιστά μορφή διάκρισης, ωστόσο δεν πείστηκε κατά πόσο «από μόνη της η ρητορική μίσους μπορεί να αναχθεί σε παραβίαση της ανθρωπίνης ζωής, της ελευθερίας και της σωματικής ακεραιότητας. Γι' αυτό το λόγο άλλα πρόσωπα πρέπει να παρέμβουν προτού τέτοιου είδους παραβιάσεις να μπορέσουν να λάβουν χώρα. Ο λόγος (ρητορική) από μόνος του δεν μπορεί άμεσα να σκοτώσει μέλη μιας ομάδας, να τα φυλακίσει ή να τους προκαλέσει σωματικές βλάβες»⁴¹.

25. Χωρίς συνεπώς να απορρίπτει στο σύνολό της την πρωτοβάθμια απόφαση, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο -όχι χωρίς διχασμούς καθώς μειοψήφησαν κάποιοι δικαστές⁴²- απέφυγε την απευθείας τοποθέτηση του ως κατά πόσο η ρητορική μίσους από μόνη της μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας ως ιδιαίτερη μορφή καταδίωξης, θεωρώντας ότι η εν προκειμένω ραδιοφωνική πρακτική που ακολουθήθηκε, ήταν αναπόσπαστο κομμάτι ευρείας καμπάνιας καταδίωξης η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη ως σύνολο⁴³.

αα) Η Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση Κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης (CERD)

26. Το αδιέξοδο περί υπάρξεως κρατικής υποχρεώσεως αντιμετώπισης της ρητορικής μίσους μέσω του ποινικού δικαίου, θα «λυθεί» 20 χρόνια μετά, με την υιοθέτηση της Διεθνούς Συμβάσεως CERD που υιοθετήθηκε στις 21 Δεκεμβρίου 1965 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Ιανουαρίου 1969⁴⁴.

27. Κατά τη συζήτησή της επανατέθηκαν και πάλι πολλά από τα ζητήματα που είχαν ανακύψει για την προπαγάνδα μίσους. Έτσι, επανήλθε το

⁴¹ Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze, v. the Prosecutor, case no. ICTR-99-52-a, Judgement, 28 November 2007, § 986

⁴² Στην ξεχωριστή γνώμη ο δικαστής Pocar υποστήριξε ότι η απόφαση δεν ήταν επαρκώς σαφής στην διατύπωση ότι η ρητορική μίσους από μόνη της εδύνατο να στοιχειοθετήσει καταδίωξη, θέση που υιοθέτησε και ο δικαστής Shahabuddeen βλ. Partly Dissenting Opinion of Judge Fausto Pocar, § 3 και Partly Dissenting Opinion of Judge Shahabuddeen, § 7-20 και 74. Κάθετα αντίθετος παρουσιάστηκε ο δικαστής Meron ο οποίος αναφερόμενος στην ιστορία των προπαρασκευαστικών εργασιών της Σύμβασης της Γενοκτονίας υποστήριξε ότι η ρητορική μίσους δεν είναι ποινικά κολάσιμη βλ. Partly Dissenting Opinion Judge Meron § 5-8

⁴³ Ο.π. A.W. Schabas, σελ. 587

⁴⁴ Μέχρι την ημέρα συγγραφής της παρούσης εργασίας η σύμβαση αυτή έχει επικυρωθεί από 87 κράτη από τα 177 που την έχουν υπογράψει.

ζήτημα της ρητής αναφοράς σε συγκεκριμένες θεωρίες που προάγουν την ανωτερότητα συγκεκριμένων ομάδων έναντι άλλων και συγκεκριμένα στο ναζισμό, στο φασισμό και στο νεοναζισμό⁴⁵. Υπό τη σκιά του Ψυχρού Πολέμου, όμως οποιαδήποτε απόπειρα ειδικής αναφοράς στο Προοίμιο σε ολοκληρωτικές ιδεολογίες ναυάγησε. Πράγματι, στη συζήτηση ενώπιον της 3^{ης} Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης, ο Γάλλος εκπρόσωπος ζήτησε την ξεχωριστή ψηφοφορία επί των λέξεων «ναζισμός» και από κοινού με άλλους αντιπροσώπους που υποστήριζαν την παράληψη της αναφοράς στον ναζισμό, τόνισε ότι: «υπήρχαν και άλλες επαχθείς ιδεολογίες που είχαν οδηγήσει στην απώλεια πολλών ανθρώπινων ζωών, πλην όμως δεν αναφέρονταν ρητά στα προτεινόμενα σχέδια. Γι' αυτό το λόγο ήταν προτιμότερο να υιοθετηθεί ένα γενικό κείμενο που θα περιγράφει τις «διαβολικές» ιδεολογίες και θεωρίες»⁴⁶. Ανάλογη συζήτηση, ανέκυψε και για την αναφορά ειδικών μορφών διάκρισης όπως π.χ. στον αντισημιτισμό⁴⁷. Τελικά, οποιαδήποτε ειδική αναφορά σε συγκεκριμένες μορφές διάκρισης αποφεύχθηκε με την υιοθέτηση του σχεδίου που προτάθηκε από κοινού από Ελλάδα και Ουγγαρία⁴⁸.

28. Αναντίρρητα, τη μεγαλύτερη συζήτηση προκάλεσε η υιοθέτηση του άρθρου 4 CERD που αναλυτικά αναφέρει τα μέτρα που οι εθνικοί νομοθέτες

⁴⁵ Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η σύνδεση και η ρητή αναφορά της ναζιστικής και φασιστικής πολιτικής ιδεολογίας με την υποκίνηση τέλεσης επαχθών εγκλημάτων (όπως εκείνο της γενοκτονίας που αναφέρθηκε παραπάνω) αλλά και εγκλημάτων μίσους (και μεταξύ αυτών και της ρητορικής μίσους) αποτελεί σταθερό σημείο τριβής έως και σήμερα, στη διεθνή κοινότητα. Εμβληματική υπό αυτήν την έννοια είναι η υιοθέτηση του Ψηφίσματος «Κατά του εγκωμιασμού του Ναζισμού και άλλων πρακτικών που πυροδοτούν σύγχρονες μορφές ρατσισμού, ρατσιστικής διάκρισης, ξενοφοβίας και μη ανεκτικότητας» που προτάθηκε από τη Ρωσία (και με την υποστήριξη της Λευκορωσίας, της Βολιβίας, της Κούβας, του Καζακστάν, της Νικαράγουα, του Πακιστάν, της Συρίας, του Τουρκμενιστάν και της Βενεζουέλας) και τελικά υιοθετήθηκε, παρά την έλλειψη υποστήριξης της Αμερικής που ψήφισε όχι αλλά και όλων των κρατών της ΕΕ που απείχαν από την ψηφοφορία. Βλ. Αναλυτικά για τη στάση των κρατών στη 43^η συνάντηση της ολομέλειας της 3^{ης} Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης τους ΟΗΕ επί του προτεινόμενου σχεδίου ψηφίσματος Combating glorification of Nazism and other practices that contribute to fuelling contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance A/C.3/68/L.65 σε http://www.un.org/en/ga/third/67/docs/voting_sheets/l.55.Rev.1.pdf

⁴⁶ Βλ. N. Lerner, *The U.N. Convention on the elimination of all forms of racial discrimination. A Commentary*. Leyden, 1970, σελ. 36

⁴⁷ Η πρόταση για τον αντισημιτισμό υποβλήθηκε από τις ΗΠΑ και προέβλεπε: *State Parties condemn anti-Semitism and shall take action as appropriate for its speedy eradication in the territories subject to their jurisdiction.* ibid. σελ. 78

⁴⁸ Αναλυτικά ibid. σελ. 80

οφείλουν να υιοθετήσουν για την αντιμετώπιση των επαχθών ομιλιών, προβλέποντας ότι:

«τα Κράτη μέλη καταδικάζουν κάθε προπαγάνδα και κάθε οργάνωση που βασίζεται σε ιδέες και θεωρίες ανωτερότητας μιας φυλής, μιας ομάδας ανθρώπων χρώματος ή εθνικής καταγωγής ή που αποπειράται να παροτρύνει το φυλετικό μίσος και την διάκριση κάθε μορφής, και δεσμεύονται να υιοθετήσουν άμεσα και θετικά μέτρα με στόχο να ξεριζώσουν οποιαδήποτε μορφή υποκίνησης και πράξεων τέτοιας μορφής με due regard στις αρχές που εμπεριέχονται στην ΟΔΔΑ και τα δικαιώματα που ρητά προβλέπονται στο άρθρο 5 της παρούσας σύμβασης, μεταξύ των οποίων: α) κάθε διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα ή το μίσος, κάθε παρότρυνση για φυλετική διάκριση, πράξεις βίας ή παρότρυνση για διάπραξη τέτοιων πράξεων εναντίον οποιασδήποτε φυλής ή ομάδας προσώπων άλλου χρώματος ή εθνολογικής προέλευσης και κάθε πράξη συμμετοχής σε οργάνωση που παροτρύνει σε ρατσιστική διάκριση ή την ενθαρρύνει και κάθε οικονομική ενίσχυση β) Περαιτέρω θα απαγορεύσει και θα κηρύξει παράνομη κάθε οργάνωση και κάθε μορφή οργανωμένης προπαγάνδας που παροτρύνει και υποκινεί φυλετική διάκριση και θα τιμωρεί κάθε πράξη συμμετοχής σε τέτοια οργάνωση. γ) Δε θα επιτρέπει στις δημόσιες αρχές ή στους δημόσιους θεσμούς εθνικά ή τοπικά την παρότρυνση ή την υποκίνηση σε φυλετικό μίσος.

29. Η γραμματική διατύπωση του άρθρου 4 CERD, φανερώνει πρόδηλα ότι έναντι φυσικών και νομικών προσώπων που υιοθετούν συμπεριφορές που προωθούν φυλετικές διακρίσεις, τα κράτη δεσμεύονται να υιοθετήσουν αυστηρά μέτρα, που δύνανται να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες κατασταλτικού και προληπτικού χαρακτήρα και περιλαμβάνουν: i) την ποινική αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους και της ρητορικής μίσους ii) τη διάλυση και απαγόρευση ιδρύσεως οργανώσεων που υιοθετούν ρατσιστικές ιδεολογίες και iii) την απαγόρευση χρηματοδότησής τους.

30. Αναφορικά με την πρώτη, μερικά Κράτη υποστήριξαν την λήψη εναλλακτικών μέτρων όπως η συμφιλίωση ή αστική ευθύνη, ως προσφορότερα για την αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους από το ποινικό δίκαιο το οποίο ενδείκνυται περισσότερο για τα κοινά εγκλήματα μίσους. Ειδικότερα, η χρήση του όρου μίσος, φαίνεται να αιτιολογεί πέραν του δέοντος την διεύρυνση ασκήσεως κρατικής εξουσίας για την τιμωρία

συναισθημάτων και σκέψεων. Χαρακτηριστική ήταν η παρέμβαση του εκπροσώπου της Κολομβίας που σχολίασε ότι:

*«The Colombian Parliament would be unable to ratify a pact contrary to the political constitution of the country and contrary to the norms of public life. Article 4 is a throwback to the past since punishing ideas whatever they may be, is to aid and abet tyranny and leads to abuse of power (....) as far as we are concerned and as far as democracy is concerned, ideas should be fought with ideas and reasons; Theories must be refuted by arguments and not by the scaffold, prison, exile, confiscation or fines [A/PV.1406, p. 42-43] The Colombian delegate made the point that penal law should not be imposed as “punishment for subjective crimes».*⁴⁹

31. Εξάλλου, σημαντικά προβλήματα ανέκυψαν ως προς τον τρόπο που τα Κράτη μεταφέρουν στην εσωτερική ποινική νομοθεσία τις 4 μορφές εγκλημάτων που εμπεριέχει το άρθρο 4 CERD, ήτοι α) τη διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα β) τη διάδοση ιδεών που βασίζονται στο φυλετικό μίσος γ) την υποκίνηση φυλετικής διάκρισης δ) τις πράξεις φυλετικής βίας ε) την υποκίνηση τέτοιων πράξεων και στ) τη συνδρομή σε ρατσιστικές δραστηριότητες⁵⁰. Αναφορικά με τα δύο πρώτα, τα Κράτη δεν προέβλεπαν την αυτοτελή τιμωρία για διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα από εκείνη για το φυλετικό μίσος, καθιστώντας έτσι δυσδιάκριτη τη μεταχείρισή τους. Αυτό οφείλεται στην ιδιαίτερη επιφύλαξη με την οποία αντιμετωπίζεται ο διαχωρισμός μεταξύ απλών εκφράσεων γνώμης και ποινικά κολάσιμης γνώμης. Μόνο η διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα, λόγω του εγγενούς κινδύνου παραβίασεως της Σύμβασης, θεωρείται ότι πρέπει να τιμωρείται⁵¹.

32. Η πρακτική σημασία της ανωτέρω επισημάνσεως συνδέεται, σύμφωνα με τη θεωρία, με τη στάση που υιοθετούν τα Κράτη έναντι επιστημονικών απόψεων περί των φυλών: σε μερικές περιπτώσεις τα κράτη υποστηρίζουν ότι με σκοπό την διαφύλαξη της ελευθερίας της έκφρασης θα πρέπει να απαγορεύονται τα επιστημονικά πορίσματα που ουσιαστικά

⁴⁹ Ibid. 59

⁵⁰ Για μια αναλυτική ανάγνωση του άρθρου 4 CERD βλ. Dr. Mahalic –J. G. Mahalic, *The limitation of International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, H. R. Q., 1987, 1, σελ. 93 επ.

⁵¹ Ibid. σελ 94

υποστηρίζουν την φυλετική ανωτερότητα, ενώ άλλα τάσσονται υπέρ της διάδοσής τους στο μέτρο που εξισορροπούνται με επιχειρήματα κατά των ρατσιστικών θεωριών και παραμένουν ανοικτά στον επιστημονικό διάλογο.

33. Τέλος, μερικά κράτη επέλεξαν τον περιορισμό της ευρύτητας των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 4 α' με την πρόβλεψη ειδικών προϋποθέσεων που επικεντρώνεται στο στοιχείο του σκοπού γεγονός όμως που αμφισβητείται από πολλά κράτη καθόσον το ίδιο το άρθρο 4 δεν αναφέρεται ρητά στο στοιχείο αυτό.

34. Αναφορικά με το μέτρο απαγορεύσεως οργανώσεων, αξίζει καταρχάς να σημειωθεί ότι κατά την διάρκεια της επικύρωσής της σχεδόν τα μισά κράτη δεν διέθεταν νομικό μηχανισμό που να κηρύσσει μια οργάνωση *per se* ρατσιστική⁵². Ο περιορισμός της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι πράγματι δεν θεωρείτο αναγκαίος παρά μόνο εφόσον μια οργάνωση αποτελεί ξεκάθαρο κίνδυνο για την κοινωνία. Χαρακτηριστικά η εκπρόσωπος της Μεγάλης Βρετανίας Lady Gaitskell κατά τη συζήτηση ενώπιον της 3^{ης} Επιτροπής παρατήρησε ότι:

*«Her country (...) defended the right of all organizations, even fascist and communist ones, to exist and make their views known, even though those organizations held views which the majority of the people utterly repudiated. (...). No matter how odious the ideas of any group or organization were, her country could not agree to banning of it»*⁵³.

35. Όσον αφορά την σωρευτική ή διαζευκτική ποινική ευθύνη μιας οργάνωσης και των μελών της κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών, απερρίφθη η πρόταση περί απαγόρευσης αποκλειστικά της δραστηριότητας των οργανώσεων αυτών και όχι των μελών τους. Ως εκ τούτου, θεωρήθηκε ορθότερο να τιμωρούνται τόσο τα μέλη της οργάνωσης όσο και η ίδια οργάνωση για την παραβίαση των προβλέψεων του άρθρου 4 CERD.

⁵² Ibid σελ. 99

⁵³ UNGA, Official Records (22 October 1965) UN DOC A/D.3/SR.1315, § 1-2.

36. Περαιτέρω, πολλά κράτη θεώρησαν ορθότερη τη θέση της απαγόρευσης ρατσιστικών οργανώσεων από τη στιγμή της ιδρύσεώς τους. Με αυτόν τον τρόπο αποσοβείτο ο κίνδυνος εξασφάλισης χρηματικών μέσων, συγκέντρωσης μελών και σχεδιασμού δραστηριοτήτων μέχρι να γίνουν τόσο δυνατές ώστε η νομική τους απαγόρευση να καθίσταται πλέον δυσχερής. Ωστόσο, δεν έλλειψαν παρατηρήσεις ειδικά ως προς το θέμα της συνδεόμενης ευθύνης τρίτων για την παροχή χρηματικής υποστήριξης σε μια τέτοια οργάνωση:

« το Ηνωμένο Βασίλειο δεν θα μπορούσε ποτέ να συμφωνήσει στην πρόβλεψη τιμωρίας για κάποιον που πληρώνει μια συνδρομή σε μια φασιστική οργάνωση⁵⁴».

37. Στην πράξη, η προληπτική απαγόρευση τέτοιου είδους οργανώσεων ως θεσμός έχει αποτύχει από τα περισσότερα κράτη μέλη⁵⁵, ενώ η ποινική δίωξη για απλή συμμετοχή σε τέτοιου είδους οργανώσεις, απορρίπτεται με την επίκληση του άρθρου 10 ΟΔΔΑ που προβλέπει την προσωπική ποινική ευθύνη αποκλείοντας μορφές συλλογικής ποινικής ευθύνης, αλλά και την απαγόρευση *ex post facto* ποινικής ευθύνης (άρθρο 11 § 2) τιμωρώντας σε αυτήν την περίπτωση τη συμμετοχή μόνο εφόσον έπεται χρονικά της νομικής απαγόρευσης της οργάνωσης αυτής.

38. Οι παραπάνω συγκρούσεις είχαν ως αποτέλεσμα τη διατύπωση μεγάλου αριθμού επιφυλάξεων⁵⁶ εκ μέρους των κρατών στην εν λόγω σύμβαση⁵⁷. Από τα ογδόντα επτά (87) κράτη που έχουν υπογράψει τη

⁵⁴ Ο. π. Dr. Mahalic –J. G. Mahalic, σελ. 61 όπου περαιτέρω εκθέτει ότι η στάση αυτή προσέκρουσε στο επιχείρημα ότι: «δεν μπορεί να επιτραπεί σε ρατσιστικές οργανώσεις να γίνουν κίνδυνος κατά της ειρήνης και για αυτό το λόγο μόλις καθίσταται σαφές ότι μια οργάνωση αποσκοπεί στην παρότρυνση και την υποκίνηση φυλετικών διακρίσεων θα πρέπει να απαγορεύεται.

⁵⁵ Ibid. σελ. 99-100

⁵⁶ Μεγάλη δε συζήτηση σημειώθηκε και όσον αφορά στην συμπερίληψη στην Σύμβαση CERD άρθρου που θα επέτρεπε την διατύπωση επιφυλάξεων εκ μέρους των κρατών. Πράγματι το τελικό άρθρο 20 που προβλέπει την διατύπωση επιφυλάξεων προστέθηκε κατά τη διάρκεια των συζητήσεων ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης κατόπιν τροποποίησης που υποβλήθηκε εκ μέρους της Γκάνα και υποστηρίχθηκε από 33 κράτη βλ. UNGA, Official Records (21 December 1965) UN DOC.A/PV.1406, § 7-41.

⁵⁷ Αξίζει δε να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της εν λόγω συμβάσεως, η 3^η Επιτροπή αποφάσισε να μην συμπεριλάβει ένα άρθρο ή μια ρήτρα περί δικαιώματος επιφυλάξεως των κρατών μελών. Μόνο αργότερα κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης στην ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης επί τη βάσει προτάσεως τροποποίησης της Γκάνα θα

σύμβαση, είκοσι (20) έχουν διατυπώσει επιφυλάξεις (και μερικά από αυτά ερμηνευτικές δηλώσεις⁵⁸) όσον αφορά το άρθρο 4 CERD εκ των οποίων 7 κράτη μέλη της ΕΕ, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα δεν διατύπωσε καμία τέτοια δήλωση⁵⁹.

αβ) Η Επιτροπή CERD⁶⁰. Γενικές Συστάσεις και Αναφορές

39. Ο τρόπος με τον οποίο η Επιτροπή ερμηνεύει το περιεχόμενο των ποινικά κολάσιμων συμπεριφορών, αλλά και την αυστηρή φύση των συμβατικών δεσμεύσεων έχει αποτελέσει αντικείμενο Γενικών Συστάσεων και Παρατηρήσεων προς τα κράτη μέλη⁶¹.

προστεθεί το νυν άρθρο 20 της Συμβάσεως βλ. UNGA, Official Records (21 December 1965) UN Doc. A/PV.1406, § 7-41 πρόταση τροποποίησης υπ' αριθ. A/L.479.

⁵⁸ Οι ΗΠΑ χωρίς να αναφερθούν άμεσα στο άρθρο 4, κατά την επικύρωση έκαναν την ακόλουθη δήλωση: «*The Constitution of the United States contains provisions for the protection of individual rights, such as the right of free speech, and nothing in the Convention shall be deemed to require or to authorize legislation or other action by the United States of America incompatible with the provisions of the Constitution of the United States of America*». Το Ηνωμένο Βασίλειο διατύπωσε την ακόλουθη ερμηνευτική δήλωση για το άρθρο 4 CERD: «*It interprets article 4 as requiring a party to the convention to adopt further legislative measure in the fields covered by sub paragraphs (a) (b) and (c) of that article only in so far as it may consider, with due regard to the principles embodied in the Universal Declaration of Human Rights and the rights expressly set forth to article 5 of the Convention (in particular the freedom of opinion and expression and the right to freedom of peaceful assembly and association), that some legislative addition to or variation of existing law and practice in those fields is necessary for the attainment of the end specified in the earlier part of article 4*».

⁵⁹ Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, Αυστραλία, Αυστρία, Μπαχάμες, Μπαρμπάντος, Βέλγιο, Φίτζι, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ιαπωνία, Μάλτα, Μονακό, Νεπάλ, Παπούα Νέα Γουινέα, Ελβετία, Ταϊλάνδη, Τόγκα, Ηνωμένο Βασίλειο και Ηνωμένες Πολιτείες

⁶⁰ Η Επιτροπή αυτή αποτελείται από 18 ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες και ιδρύεται βάσει του άρθρου 8 Η αρμοδιότητά της προβλέπεται από τα άρθρα (8-16) ενώ παράλληλα τα κράτη μέλη υποβάλλουν περιοδικές εκθέσεις (άρθρο 9 § 2) περί των νομοθετικών, δικαστικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που έχουν υιοθετήσει προς εφαρμογή της εν λόγω συμβάσεως. Η Επιτροπή αυτή περαιτέρω δύναται να εκφέρει προτάσεις και γενικές συστάσεις στη Γενική Συνέλευση που βασίζονται στην εξέταση των ανωτέρω περιοδικών εκθέσεων και πληροφοριών που έχει λάβει από τα κράτη μέλη. Οι γενικές συστάσεις δεν είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη. Γενικά για τις αρμοδιότητες της Επιτροπής και το πεδίο εφαρμογής της CERD βλ. R. Gouttes, *Le rôle du Comité des Nations Unies pour l'élimination de la discrimination raciale*, σε RTDH., 2001, σελ. 567-584 και L.A. Sicilianos, *L'actualité et les potentialités de la convention sur l'élimination de la discrimination raciale. À propos du 40e anniversaire de son adoption*, RTDH., 2005, σελ. 869-921

⁶¹ Οι βασικές συστάσεις στις οποίες η Επιτροπή CERD αντιμετωπίζει το θέμα της ρητορικής μίσους είναι:

α) Γενική Σύσταση υπ' αριθ. 7 (1985) που αφορά την εφαρμογή του άρθρου 4 CERD βλ. Official Records of the General Assembly, Fortieth Session, Supplement No. 18 (A/40/18), chap. VII, sect. B

40. Με την **υπ' αριθ. 15 Γενική Σύσταση** που υιοθέτησε επιχείρησε να ξεκαθαρίσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 4 CERD, τονίζοντας (§ 2) ότι: «Ο σεβασμός των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 4 CERD επιβάλλει όχι μόνο την ενεργοποίηση κατάλληλων νομοθετικών μέτρων, αλλά τη σωστή εφαρμογή των μέτρων αυτών μέσω της ποινικοποίησης των μορφών που προβλέπει το άρθρο 4 § α»⁶².

41. Όσον δε αφορά, το υποκειμενικό στοιχείο του εγκλήματος της ρητορικής μίσους, η Επιτροπή σε έρευνα την οποία διεξήγατε το 1983 διατύπωσε την τολμηρή άποψη ότι: «τόσο όσον αφορά την διάδοση όσο και την υποκίνηση, δέον να τιμωρείται η «απλή» πράξη διάδοσης, παρά την έλλειψη της πρόθεσης προσβολής και ασχέτως των συνεπειών της διάδοσης»⁶³.

42. Πρόσφατα, η Επιτροπή υιοθέτησε άλλη μια *ad hoc* σύσταση, την **υπ' αριθ. 35 Γενική Σύσταση**⁶⁴ για την ανάγκη καταπολέμησης της ρητορικής μίσους, την οποία και προσδιορίζει στις παραγράφους 5, 6, 7 αφού πρώτα αναγνώρισε το εννοιολογικό κενό του όρου αυτού (§5) και αφού ακολούθως υπογράμμισε ότι αυτό δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την Επιτροπή

β) Σύσταση υπ' αριθ. 15 (1993) που αφορά τη συμβατότητα του άρθρου 4 CERD με την ελευθερία έκφρασης βλ. Ibid., Forty-eighth Session, Supplement No. 18 (A/48/18), chap. VIII, sect. B, para. 4.,

γ) Σύσταση υπ' αριθ. 25 (2000) για την διάσταση του φύλου στη φυλετική διάκριση βλ. Ibid., Fifty-fifth Session, Supplement No. 18 (A/55/18), annex V, sect. A.,

δ) Σύσταση υπ' αριθ. 27 για τη διάκριση εις βάρος των Ρομά βλ. Ibid., annex V, sect. C.,

ε) Σύσταση υπ' αριθ. 29 (2002) για την καταγωγή βλ. Ibid., Fifty-seventh Session, Supplement No. 18 (A/57/18), chap. XI, sect. F.,

στ) η Σύσταση υπ' αριθ. 30 (2004) επί της διακρίσεως εις βάρος των μη-πολιτών Ibid., Fifty-ninth Session, Supplement No. 18 (A/59/18), chap. VIII.,

ζ) η Σύσταση υπ' αριθ. 31 (2005) για την πρόληψη της ρατσιστικής διάκρισης στην διοίκηση και την λειτουργία του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης βλ. Ibid., Sixtieth Session, Supplement No. 18 (A/60/18), chap. IX

ζη) η Σύσταση υπ' αριθ. 34 (2011) για την φυλετική διάκριση εις βάρος ατόμων αφρικανικής καταγωγής βλ. Ibid., Sixty-sixth Session, Supplement No. 18 (A/66/18), annex IX.

⁶² "To satisfy these obligation state parties have not only to enact appropriate legislation but also to ensure that it is effectively enforced Par. 3 Art. 4 a requires states parties to penalize four categories of misconduct i) dissemination of ideas based upon racial superiority or hatred ii) incitement to racial hatred iii) acts of violence against any race or group"

⁶³ Βλ. Positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, racial discrimination: implementation of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, art. 4 (New York, United Nations, 1986), par. 83 και 96 (CERD STUDY).

⁶⁴ Η Γενική Σύσταση υπ' αριθ. 35 Για την καταπολέμηση της ρατσιστικής ρητορικής μίσους (CERD COMMITTEE 83rd Session/ 26 Σεπτεμβρίου 2013)

που δύναται να προχωρήσει στην ταυτοποίηση και καταγραφή των φαινομένων ρητορικής μίσους και τη διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ τέτοιου είδους πρακτικών και των προτύπων της συμβάσεως, καθόσον στόχος της νέας σύστασης είναι να επικεντρωθεί στο σύνολο των συμβατικών προβλέψεων οι οποίες σωρευτικά συμβάλλουν στον προσδιορισμό του όρου ρητορικής μίσους.

43. Έτσι, η Επιτροπή, διευκρίνισε ότι ο όρος της ρητορικής μίσους δεν δύναται να συμπεριλαμβάνει (και να τιμωρεί) την κριτική θρησκευτικών ηγετών ή σχόλια θρησκευτικών δογμάτων, ωστόσο υπογράμμισε (§ 7) ότι μπορεί να προσλάβει πολλές μορφές και δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην άμεση ρατσιστική έκφραση. Υπό το φως των προβλέψεων του άρθρου 4 § 1 περί διάδοσης ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα δύναται να στρέφεται εναντίον φυλετικών ή εθνοτικών ομάδων και η χρήση έμμεσου λόγου με απώτερο σκοπό την απόκρυψη των επιδιωκόμενων στόχων και θυμάτων. Για αυτό το λόγο τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα τόσο κατά ατόμων όσο και κατά οργανώσεων που προβαίνουν στις ανωτέρω συμπεριφορές με οποιοδήποτε τρόπο και μέσο (προφορικά, με έντυπα, ηλεκτρονικά ή μέσω του ιντερνέτ, αθλητικές συγκεντρώσεις, δημόσιες συναθροίσεις κλπ.).

44. Η δε ταυτοποίηση και η καταπολέμηση της ρητορικής μίσους αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των στόχων της σύμβασης (§ 8) για την εξάλειψη κάθε μορφής φυλετικής διάκρισης και, επικαλούμενη την υπ' αριθ. 32 Γενική Σύσταση γύρω από την έννοια και το σκοπό των ειδικών προβλεπόμενων μέτρων της σύμβασης υπενθύμισε ότι η Επιτροπή εκλαμβάνει με τον όρο “θετικά μέτρα”, τόσο τα νομοθετικά, εκτελεστικά, διοικητικά, οικονομικά και μέτρα σχεδιασμού όσο και σχέδια, πολιτικές, προγράμματα και καθεστώτα. Εξάλλου, υπενθύμισε το δεσμευτικό χαρακτήρα του άρθρου (§ 10) για τα κράτη μέλη που απορρέει τόσο από τη στάση τους κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών κατά την διάρκεια των οποίων αξιολογήθηκε ως σημαντικό για την καταπολέμηση της φυλετικής διάκρισης, υποδηλώνοντας έτσι την απέχθεια της διεθνούς κοινότητας έναντι της

ρητορικής μίσους, ως μορφής έκφρασης που στρέφεται κατά των θεμελιωδών αρχών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ισότητας επιδιώκοντας τον υποβιβασμό της υπόληψης ατόμων και ομάδων στην κοινωνία, αλλά και από την πρακτική της παρούσης Επιτροπής.

45. Ωστόσο, έλλειψη της δυνατότητας αυτοδίκαιης εφαρμογής του άρθρου 4 επιβάλλει την υιοθέτηση θετικών ποινικών μέτρων καταστολής (§ 13) που περιλαμβάνουν (§ 14) την ποινικοποίηση της δημόσιας άρνησης ή απόπειρας εγκλημασμού του εγκλήματος της γενοκτονίας ή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας όπως αυτά προσδιορίζονται από το διεθνές δίκαιο, σε καμία όμως περίπτωση δεν περιλαμβάνεται η έκφραση γνώμης για ιστορικά γεγονότα η οποία δεν πρέπει να τιμωρείται ή να απαγορεύεται.

46. Εν συνεχεία, η Επιτροπή προβαίνει σε απαρίθμηση σειράς παραγόντων που ουσιαστικά αντλεί από το Σχέδιο Δράσης της Ραμπάτ⁶⁵ που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τον εφαρμοστή του δικαίου κατά την αξιολόγηση των συμπεριφορών εκείνων που προβλέπονται από το άρθρο 4 CERD: α) το περιεχόμενο και η μορφή του λόγου β) το κοινωνικο - οικονομικό - πολιτικό κλίμα στο οποίο έγινε η διάδοση του υπό κρίση λόγου γ) η θέση και το *status* του ομιλητή δ) η έκταση της ομιλίας που θα πρέπει να καθορίζεται λαμβάνοντας υπόψη τόσο το κοινό στο οποίο απευθύνεται αλλά και το μέσο διάδοσης και τέλος ο σκοπός της ομιλίας.

47. Όσον αφορά στο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου της υποκίνησης (*incitement*) βάσει του άρθρου 4 CERD, για την Επιτροπή η υποκίνηση (άμεση ή έμμεση είτε δηλ. με τη διάδοση ρατσιστικού υλικού ή λόγου είτε με την επίδειξη ρατσιστικών συμβόλων) συνίσταται στην προσπάθεια επηρεασμού τρίτων με στόχο να προσλάβουν συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένης και της διάπραξης εγκλημάτων, μέσω συνηγορίας ή απειλών και ως ατελές έγκλημα δεν απαιτεί την τέλεση συγκεκριμένης πράξης (...) και θα πρέπει συνεκτιμάται η πρόθεση

⁶⁵ Το Σχέδιο Δράσης της Ραμπάτ (*Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence*) υιοθετήθηκε στις 5 Οκτωβρίου 2012, μετά από σειρά συναντήσεων 4 περιφερειακών εργαστηρίων σε Ευρώπη, Ασία, Αμερική, Αφρική με καταληκτική συνάντηση στο Μαρόκο το 2011. Ειδικά για τους ανωτέρω παράγοντες βλ. § 22

του ομιλητή, ο επικείμενος κίνδυνος και η πιθανότητα ότι η επιθυμητή ή σκοπούμενη συμπεριφορά θα προκύψει από την ομιλία αυτή⁶⁶.

48. Τέλος, η Επιτροπή επανέλαβε ότι για την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 4 δεν αρκεί μόνο η τυπική πρόβλεψη των ανωτέρω συμπεριφορών από τον ποινικό νόμο, αλλά απαιτείται και η αποτελεσματική διεξαγωγή ερευνών και όπου κρίνεται δέον η άσκηση ποινικής δίωξης κατά των δραστών.

49. Οι παρατηρήσεις της Επιτροπής: Η Επιτροπή είχε τη δυνατότητα να ασχοληθεί με το θέμα της ομιλίας μίσους πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων τόσο σε σειρά παρατηρήσεων σε περιοδικές εκθέσεις που τα κράτη μέλη υποβάλλουν ενώπιον της, όσο και ως αρμόδιο όργανο να επιλαμβάνεται αναφορών για παραβίαση των συμβατικών υποχρεώσεων εκ μέρους των κρατών, υπό τον όρο φυσικά όπως όλα τα όργανα της προγενέστερης, εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

50. Ενώ η πρώτη διαδικασία ουσιαστικά τηρείται από όλα τα κράτη, η δεύτερη ενεργοποιείται βάσει των προβλέψεων του άρθρου 14 της Συμβάσεως με την υποβολή ειδικής δήλωσης εκ μέρους των κρατών. Αναφορικά προς κράτη μέλη της Ε.Ε. αξίζει να σημειωθεί ότι 23 κράτη έχουν προβεί στην εν λόγω δήλωση, ενώ η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται στα κράτη που μέχρι και σήμερα δεν έχουν υποβάλει καμία σχετική δήλωση⁶⁷.

51. Σε πολλές Καταληκτικές Παρατηρήσεις της (Concluding Observations) η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία για ρατσιστικά σχόλια εκ

⁶⁶ Βλ. § 16. Γενικής Σύστασης 35 (2013): «*Incitement characteristically seeks to influence others to engage in certain forms of conduct, including the commission of crime, through advocacy or threats. Incitement may be express or implied, through actions such as displays of racist symbols or distribution of materials as well as words. **The notion of incitement as an inchoate crime does not require that the incitement has been acted upon**, but in regulating the forms of incitement referred to in article 4, States parties should take into account, as important elements in the incitement offences, in addition to the considerations outlined in paragraph 14 above, the intention of the speaker, and the imminent risk or likelihood that the conduct desired or intended by the speaker will result from the speech in question, considerations which also apply to the other offences listed in paragraph 13*»

⁶⁷ Τα κράτη μέλη της ΕΕ που αναγνωρίζουν την αρμοδιότητα της Επιτροπής βάσει του άρθρου 14 CERD να επιληφθεί προσωπικά παράπονα είναι: Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Κύπρος, Τσεχία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Εσθονία, Ουγγαρία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβενία, Σλοβακία, Ισπανία, Σουηδία, Φιλανδία. Τα κράτη που μαζί με την Ελλάδα δεν έχουν κάνει δήλωση είναι η Κροατία, Λετονία, Λιθουανία και το Η. Βασίλειο.

μέρους πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων και την ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού με τη λήψη νομοθετικών μέτρων και τη διενέργεια αποτελεσματικών ερευνών εκ μέρους των κρατών μελών⁶⁸. Περαιτέρω, σε σειρά αναφορών είχε την δυνατότητα να υπογραμμίσει ότι οι ρατσιστικές εκφράσεις στα πλαίσια του πολιτικού διαλόγου δεν απαλλάσσουν τα κράτη μέλη από την υποχρέωση έρευνας του κατά πόσον οι εκφράσεις αυτές μπορούσαν να αναχθούν σε ρατσιστική διάκριση καθόσον (...) η άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης επισύρει ειδικές υποχρεώσεις, και ειδικά την υποχρέωση μη διάδοσης ρατσιστικών ιδεών.

52. Είναι ενδιαφέρον ότι οι αναφορές αυτές, υποβλήθηκαν εις βάρος πολιτικών προσώπων των κρατών μελών της Ε.Ε. - οι περισσότερες αφορούσαν την Δανία ενώ η πιο πρόσφατη αφορούσε τη Γερμανία- ενώ κοινός παρονομαστής ήταν η διερεύνηση του κατά πόσο τα εν λόγω κράτη σεβάστηκαν την απορρέουσα από τη σύμβαση υποχρέωση αποτελεσματικής έρευνας για την ποινική ευθύνη και άσκησης ποινικής δίωξης των πολιτικών προσώπων για δηλώσεις στις οποίες προέβησαν. Εξίσου ενδιαφέρον είναι ο χειρισμός εκ μέρους των κυβερνήσεων όσον αφορά στην ποινική ευθύνη για εγκλήματα μίσους ή ρητορικής μίσους πολιτικών και κομμάτων.

⁶⁸ Βλ.Επί παραδείγματι παρατηρήσεις στην Εστονία UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the combined tenth and eleventh periodic reports of Estonia 28-29 August 2014*, CERD/C/EST/CO/10-11 § 7-8. Πολωνία UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the 20th to the 21th periodic reports of Poland, adopted by the Committee at its 82nd session, 20 February 2014*, CERD/C/POL/20-21, §10. Κύπρος UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the seventeenth to twenty-second periodic reports of Cyprus, adopted by the Committee at its eighty-third session (12-30 August 2013)* CERD/C/CYP/CO/17-22, §12-13. Σλοβακία UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the ninth to the tenth periodic reports of Slovakia, adopted by the Committee at its eighty-second session (11 February-1 March 2013)* CERD/C/ SVK/CO/9-10. Αυστρία, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) *Concluding observations on the eighteenth to twentieth periodic reports of Austria, adopted by the Committee at its eighty-first session (6-13 August 2012)*, CERD/C/AUT/CO/18-20, § 11-12. Φινλανδία, *Concluding observations on the twentieth to twenty-second periodic reports of Finland, adopted by the Committee at its eighty-first session (6-31 August 2012)* CERD/C/FIN/CO/20-22, § 10. Ιταλία, *Concluding Observations Committee on the Elimination of Racial Discrimination on Eightieth session 13 February – 9 March 2012*, CERD/C/ITA/CO/16-18, § 17, Πορτογαλία, *Concluding Observations Committee on the Elimination of Racial Discrimination Eightieth session, 13 February-9 March 2012*, CERD/C/PRT/CO/12-14, § 14

53. Η αναφορά υπ' αριθ. 33/2003 Kamal Quereshi κατά Δανίας⁶⁹: Η υπόθεση αυτή ενώπιον της Επιτροπής αφορούσε παράπονα του βουλευτή Kamal Quereshi του Κοινοβουλίου (Folketinget) και μέλος του Socialist People's Party (Socialistisk Folkeparti εφεξής SPP) για παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων από μέρους της Δανίας του άρθρου 2 § 1 δ σε συνδυασμό με το άρθρο 6 της Σύμβασης όσον αφορά την αντιμετώπιση της συμπεριφοράς μελών του πολιτικού κόμματος Progressive Party αλλά και του ίδιου του πολιτικού κόμματος. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής:

54. Η Andersen μέλος του διοικητικού συμβουλίου του πολιτικού κόμματος Fremskridtspartiet (εφεξής Progressive Party ή PP), στις 26 Απριλίου 2001 και στις 15 Μαΐου 2001 απέστειλε δύο φαξ, το πρώτο στα ΜΜΕ με επιστολόχαρτο του κόμματος και το δεύτερο ως ανακοινωθέν τύπου τα οποία εμπεριείχαν τις ακόλουθες δηλώσεις:

«No more Mohammedan rapes! ...Cultural enrichments {are} taking place in the shape of negative expressions and rapes against Danish women, to which we are exposed every day. ... Now it's too much, we will not accept more violations from our foreign citizens. Can't the Mohammedans not show some respect for our Danish women, and behave like the guests they are in our country, {otherwise} the politicians in the Parliament have to change course and expel all of them».

«Engage the military against the Mohammedan terror! ... Dear fellow citizen, it is that warlike culture these foreigners enrich our country with...Disrespect for this country's laws, mass rapes, violence abuse of Danish women by shouting thinks like "whore", Danish pigs etc. ...And now this civil war-like situation».

55. Το εν λόγω πολιτικό κόμμα είχε εξάλλου, διαφημίσει σε τοπική εφημερίδα την ομιλία του τέως αρχηγού του κόμματος κ. Morgens Glistrup που μεταξύ των άλλων δήλωνε ότι:

«The bible of the Mohammedans requires that the infidel shall be killed and slaughtered, until all infidelity has been removed».

56. Περαιτέρω, ο προσφεύγων παρατήρησε ότι το PP οργάνωνε μαθήματα, μέρος των οποίων μεταδίδονταν στην κρατική τηλεόραση, και ουσιαστικά δίδασκε στα μέλη πώς να αποφεύγουν τον καταλογισμό ποινικής

⁶⁹ Kamal Quereshi v. Denmark, U.N. Doc. CERD/C/66/D/33/2003 (2005)

ευθύνης κατά προβλεπόμενα στο άρθρο 266 (β) του Π.Κ. της Δανίας, που τιμωρεί την διάδοση απειλητικών ρατσιστικών μηνυμάτων⁷⁰. Παράλληλα, τον Οκτώβριο του 2001 κατά τη διάρκεια του ετήσιου συνεδρίου του PP που μεταδόθηκε και από την κρατική τηλεόραση, μέλη του κόμματος (V. Andreassen, M. Glistrup, E. H. Sørensen, M. Petersen, P. Rindal, B. Warming) προέβησαν σε ρατσιστικές δηλώσεις για τις οποίες ο προσφεύγων ζήτησε από το αρμόδιο Documentation and Advisory Centre on Racial Discrimination (DRC) να ασκήσει μηνυτήρια αναφορά εναντίον τους, καθώς και εις βάρος του Διοικητικού Συμβουλίου του κόμματος.

57. Το DRC υπέβαλε μηνυτήρια αναφορά κατά των V. Andreassen, M. Glistrup, E. H. Sørensen, M. Petersen, P. Rindal, B. Warming και παράλληλα κατά του πολιτικού κόμματος. Ποινική δίωξη ασκήθηκε μόνο κατά των δύο τελευταίων οι οποίοι και καταδικάστηκαν από το τοπικά αρμόδιο δικαστήριο με χρηματική ποινή 50 και 200 Dkr για 20 ημέρες αντίστοιχα.

58. Η εις βάρος του κόμματος μηνυτήρια αναφορά απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι το προβλεπόμενο υπό του άρθρου 266 β Π.Κ. της Δανίας αδίκημα δεν δύναται να τελεσθή από νομικό πρόσωπο και συνεπώς ούτε από πολιτικό κόμμα. Επίσης, ατυχής ήταν και η προσπάθεια υποβολής νέας μηνυτήριας αναφοράς προσωπικά κατά της Andersen ως συναυτουργού στο αδίκημα αυτό, σύμφωνα με την ιδιότητα μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου. Η αστυνομία την απέρριψε με την αιτιολογία ότι δεν υπήρχαν στοιχεία να υποστηρίξουν το συμπέρασμα ότι παράνομη πράξη είχε διαπραχθεί από εκείνη, μόνο και μόνο εξαιτίας της απλής ιδιότητας της ως μέλος πολιτικού κόμματος. Η έφεση ασκήθηκε κατά της απόρριψης της μηνυτήριας αναφοράς απερρίφθη και αυτή με τη σειρά της.

⁷⁰ Το άρθρο 266 β του Ποινικού Κώδικα προβλέπει ότι: «1) Any person who publicly or with the intention of wider dissemination, makes a statement or imparts other information by which a group of people are threatened, insulted or degraded on account of their race, color, national or ethnic origin, religion, or sexual inclination shall be liable to a fine or to imprisonment for any term not exceeding two years. 2) When the sentence is meted out, the fact that the offence is in the nature of propaganda activities shall be considered an aggravating circumstance. 3) The form of the statement is reported in the criminal complaints to the police lodged by the Documentation and Advisory Centre on Racial Discrimination»

59. Η Επιτροπή CERD απέρριψε επί της ουσίας την προσφυγή με την αιτιολογία ότι αφενός η γενική αναφορά «ξένοι» δεν καταδεικνύει μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων και συνεπώς δεν προσκρούει στις προβλέψεις του άρθρου 1 CERD και κατά συνέπεια η Επιτροπή δεν edύνato να καταλήξει στο αποτέλεσμα της απόφασης των αρμόδιων κρατών παραβίαζε τις προβλέψεις της Συμβάσεως, ούτε προέκυψε η παραβίαση της αρχής των πρόσφορων ενδίκων μέσων στον προσφεύγοντα κατά των εν λόγω αποφάσεων. Εντούτοις η Επιτροπή, θεώρησε υποχρέωσή της να επιστήση την προσοχή της Δανίας επί της φύσεως του μίσους σχολίων που αφορούν τους ξένους εκ μέρους του Andreassen και τη σοβαρότητα τέτοιων σχολίων εκ μέρους πολιτικών προσώπων.

60. Η αναφορά υπ' αριθ. 34/2004 Hassan Gelle κατά Δανίας⁷¹: Η προσφυγή αυτή, αφορούσε τη δημοσίευση τον Ιανουάριο του 2003 επιστολής στην εφημερίδα Kristeligt Dagblad της πολιτικού P. Kjaersgaard, βουλευτή και μέλους του πολιτικού κόμματος Danish Peoples Party (Dansk Folkeparti) με τον τίτλο «Ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας». Η επιστολή αυτή αναφερόταν στην διεξαγωγή διαβούλευσης εκ μέρους του Υπουργού Δικαιοσύνης επί σχεδίου νόμου για το οποίο η Kjaersgaard δήλωσε: «Γιατί θα έπρεπε η Δανο-σομαλική Οργάνωση να έχει οποιαδήποτε επιρροή σε νομοθεσία που αφορά ένα έγκλημα που κυρίως διαπράττεται από Σομαλούς;⁷²».

61. Περαιτέρω, η βουλευτής έδωσε έμφαση στη δήλωση αυτή παρομοιάζοντάς της με διαβούλευση με τους παιδεραστές και τους βιαστές για την ποινική μεταχείριση της παιδεραστίας και του βιασμού. Ο προσφεύγων θεώρησε την υπό κρίση παρομοίωση ως εξίσωση των Σομαλών με τους παιδεραστές και τους βιαστές και ως εκ τούτου άμεσα προσβλητική για τον ίδιο. 62. Ακολούθως, το αρμόδιο Documentation and Advisory Centre on Racial Discrimination (DRC) υπέβαλε μηνυτήρια αναφορά βάσει του άρθρου 266 του Π.Κ. της Δανίας. Η αστυνομία αρνήθηκε να διερευνήσει το

⁷¹ U.N. Doc. CERD/C.68/D.34/2004 (2006)

⁷² "Why should the Danish-Somali Association have any influence on legislation concerning a crime mainly committed by Somalis?"

περιστατικό θεωρώντας ότι ουδέν έγκλημα είχε διαπραχθεί. Το DRC άσκησε προσφυγή ενώπιον του RPP (Περιφερειακού Δημόσιου Εισαγγελέα) που απερρίφθη με την αιτιολογία ότι:

“[T]he statements do not refer to all Somalis as criminals or otherwise as equal to paedophiles or rapists, but only argue against a Somali association being consulted about a bill criminalising offences committed in the country of origin of Somalis” ... “the statements ... mean that Somalis are only compared with pedophiles and rapists as concerns the reasonableness of allowing them to comment on laws that affect them directly, and not as concerns their criminal conduct” ... “the statements ... were made by a Member of Parliament in connection with a current political debate and express the general political views of a party represented in Parliament” and “the statements were made as part of a political debate, which, as a matter of principle, affords quite wide limits for the use of unilateral statements in support of a particular political view.”

63. Με την εν λόγω απορριπτική απόφαση εξαντλήθηκαν τα ένδικα μέσα στην διάθεση του προσφεύγοντος (βάσει του άρθρου 102.2. Administration of Justice Act) και ως εκ τούτου προσέφυγε ενώπιον της Επιτροπής. Η Επιτροπή έκανε δεκτή την προσφυγή και επί της ουσίας απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης, καθόσον ελλείπει διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας επί της αναφοράς του προσφεύγοντος, παραβιάστηκε το δικαίωμα της αποτελεσματικής προστασίας και το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων κατά των αναφερόμενων πράξεων και ότι το κράτος όφειλε να αποζημιώσει τον προσφεύγοντα για την ηθική βλάβη που υπέστη.

64. Ειδικότερα, η Επιτροπή υπογράμμισε ότι η εν λόγω επιστολή μπορούσε να θεωρηθεί ως υποτιμητική και προσβλητική για άτομα σομαλικής καταγωγής εξαιτίας της εθνοτικής τους καταγωγής και όχι βάσει των απόψεων, ή των πράξεων τους. Τέλος, η Επιτροπή παρατήρησε ότι ειδικά οι δηλώσεις που γίνονται στα πλαίσια πολιτικού διαλόγου δεν εξαιρούνται από την υποχρέωση διερεύνησης της ροπής προς φυλετική διάκριση⁷³.

⁷³ {§ 7.5} The letter could be understood as degrading or insulting to persons of Somali descent because of their ethnic origin, not their views, opinions or actions. The examples of "pedophiles" and "rapists" were perceived as offensive by the petitioner and acknowledged as such by the police. Her remarks generalized negatively about an entire group of people based solely on their ethnic origin without regard to individual views. {§ 7.5} (...) statements being

65. Οι αναφορές υπ' αριθ. 41/2008 Ahmed Farah Jama κατά Δανίας και υπ' αριθ. 43/2008 Saada Mohammad Adan κατά Δανίας: Η πρώτη υπόθεση⁷⁴ αφορά τη δημοσίευση συνεντεύξεως της P. Merete Kjsersgaard μέλους του κοινοβουλίου και ηγέτη του κόμματος Danish People's Party στη δανέζικη εφημερίδα Sobdagsavisen. Στη συνέντευξη αυτή, μεταξύ των άλλων, αναφερόταν σε ένα περιστατικό επίθεσης εις βάρος της που εφέρετο να έχει λάβει χώρα το 1998, στην περιοχή Norrebro της Κοπεγχάγης από μία ομάδα αγνώστων. Συγκεκριμένα η βουλευτής δήλωσε ότι: «Ξαφνικά ξεπετάχθηκε μεγάλος αριθμός από τα Σομαλικά μαγαζιά. «Να την!» φώναξαν και ανοίγοντας την πόρτα του ταξί που επέβαινα με χτύπησαν...«Θα μπορούσα να είχα σκοτωθεί. Εάν είχαν μπει μέσα θα με είχαν χτυπήσει. Ήταν διψασμένοι για αίμα»⁷⁵. Η νομικά εριζόμενη επί του άρθρου 266b Π.Κ. της Δανίας του προσφεύγοντος κατά της συνεντεύξεως αυτής, ζητούσε από την αστυνομία να διερευνήσει το θέμα καθόσον η εθνικότητα των δραστών της υποτιθέμενης επίθεσης δεν είχε ποτέ εξακριβωθεί. Η εισαγγελέας έθεσε στο αρχείο την αναφορά με την αιτιολογία ότι ήταν απίθανο το έγκλημα αυτό να είχε διαπραχθεί. Την ίδια τύχη είχαν και τα υπόλοιπα ένδικα μέσα που άσκησε ο προσφεύγων, και κατόπιν εξάντλησής τους προσέφυγε ενώπιον της Επιτροπής.

66. Η Επιτροπή, έκανε τύποις δεκτή την προσφυγή⁷⁶, ωστόσο την απέρριψε επί της ουσίας με την αιτιολογία ότι βάσει των προσκομιζόμενων πληροφοριών, η υπό κρίση δήλωση, παρά τον διφορούμενο χαρακτήρα της, δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως ξεκάθαρη κατηγορία κατ' ατόμων Σομαλικής

made in a political debate are not exempt from investigation as to whether they amounted to racial discrimination.

⁷⁴ Communication No. 41/2008 Ahmed Farah Jama της 21 Αυγούστου 2009 CERD/C/75/D/41/2008

⁷⁵ §2.1. Communication No. 41/2008 Ahmed Farah Jama της 21 Αυγούστου 2009 CERD/C/75/D/41/2008 ΜτΣ: «*Suddenly they came out in large numbers from the Somali club's. There she is, they cried, and forced the door to the taxi open and then beat me... I could have been killed; if they had entered I would have been beaten up. It was rage for blood*».

⁷⁶ §6.2 Η δήλωση της πολιτικού δεν ήταν τέτοιου χαρακτήρα ώστε να τυγχάνει ab initio εκτός του πεδίου εφαρμογής και §6.6. Η Επιτροπή κάνει δεκτή την αίτηση στο βαθμό που σχετίζεται με αίτημα αποτυχίας εκ μέρους του Κράτους μέλους να διερευνήσει αποτελεσματικά το περιστατικό.

καταγωγής για την επίθεση εις βάρος της πολιτικού⁷⁷ και συνεπώς, η Επιτροπή χωρίς να θέλει να ειδήλθει στην ανάλυση των προθέσεων της, δεν μπορεί να καταλήξει στο ότι η δήλωσή της μπορεί να υπαχθεί στον σκοπό του άρθρου 2 § 1 της Συμβάσεως, (...) ούτε είναι σε θέση να διαπιστώσει την παραβίαση των υποχρεώσεων αυτών βάσει του άρθρου 14 § 7α εκ μέρους του κράτους μέλους.

67. Η δεύτερη υπόθεση αφορούσε στην αναμετάδοση συζήτησης του S. Espersen ο οποίος υποστήριζε παλαιότερη δήλωση της παραπάνω αναφερθείσης πολιτικού P. Kjaergaard ως προς την διαβούλευση της Υπουργού Δικαιοσύνης με σομαλική ΜΚΟ⁷⁸. Η προσφεύγουσα θεώρησε την ανωτέρω συζήτηση προσβλητική και ακολούθως υπέβαλε μηνυτήρια αναφορά κατά του Espersen, που απερρίφθη ωστόσο εν συνεχεία από τις αρμόδιες ανακριτικές αρχές με την αιτιολογία ότι τα σχόλια αυτά αποτελούσαν μέρος πολιτικού διαλόγου στο ραδιόφωνο με αναφορά σε αδιαμφισβήτητα πραγματικά περιστατικά. Την ίδια τύχη είχαν και τα ακόλουθα ένδικα μέσα που ασκήθηκαν οπότε ο προσφεύγων υπέβαλε τα παράπονά του ενώπιον της Επιτροπής.

68. Η Επιτροπή έκανε δεκτή την προσφυγή με το σκεπτικό ότι, τόσο ο εγκωμιασμός των δηλώσεων της πολιτικού Kjaersgaard ,όσο και οι δηλώσεις του ίδιου του συντευξιαζόμενου πολιτικού ότι οι Σομαλοί θεωρούν ως κάτι το φυσικό τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γενετικών οργάνων, ήταν προσβλητικές και ήταν δυνατό να εκληφθούν ως αρνητικές γενικεύσεις εις βάρος μιας ολόκληρης ομάδας ατόμων αποκλειστικά επί τη βάσεις της εθνοτικής και της εθνικής τους καταγωγή, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την άποψή τους αναφορικά με το θέμα αυτό. Επίσης, έκρινε ότι οι διωκτικές αρχές απέρριψαν την αναφορά που έβρισκε νομικό έρεισμα στο άρθρο 266B Π.Κ.

⁷⁷ §7.4 The Committee considers that, on the basis of the information before it, the statement concerned, despite its ambiguity, cannot necessarily be interpreted as expressly claiming that persons of Somali origin were responsible for the attack in question.

⁷⁸ §2.1. CERD/C/77/D/43/2008 "...Why should the Danish - Somali Association have any influence on legislation concerning a crime mainly committed by Somalis? And is it the intention that the Somalis are to assess whether the prohibition against female mutilation violates their rights or infringes their culture? To me, this corresponds to asking the association of paedophiles whether they have any objections to a prohibition against a child sex or asking rapists whether they have any objections to an increase in the sentence of rape..."

της Δανίας χωρίς να βασίζεται σε διεξοδικές έρευνες⁷⁹. Υπενθυμίζοντας προηγούμενες αποφάσεις της, η Επιτροπή επανέλαβε ότι ακόμα και δηλώσεις που γίνονται στα πλαίσια πολιτικού διαλόγου δεν απαλλάσσουν το κράτος από την υποχρέωση διερεύνησης του κατά πόσο οι εν λόγω δηλώσεις μπορούσαν να αποτελέσουν ρατσιστική διάκριση, και ότι η ελευθερία έκφρασης υπαγορεύει ειδικές υποχρεώσεις και ευθύνες ειδικά ως προς την υποχρέωση μη διαδόσεως ρατσιστικών ιδεών. Συνακόλουθα απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση εκ μέρους του κράτους μέλους και αναγνώρισε το δικαίωμα του προσφεύγοντος για ηθική βλάβη.

69. Αναφορά υπ' αριθ. 48/2010: *TBB (Turkish Union in Berlin / Brandenburg) κατά Γερμανίας*: Στις 13 Ιουλίου 2010, κατατέθηκε ενώπιον της Επιτροπής από την Τουρκική Ένωση στο Βερολίνο/Βραδεμβούργο προσφυγή κατά της Γερμανίας, για παραβίαση των άρθρων 2§1d, 4§a και 6 CERD⁸⁰. Η εν λόγω προσφυγή, αφορούσε την απόρριψη μηνυτήριας αναφοράς εις βάρος του πολιτικού Thilo Sarrazin βάσει του άρθρου 130 Γερμανικού Π.Κ. και των συναφών ενδίκων μέσων για δηλώσεις που παρουσίαζαν άραβες και τούρκους ως κατώτερους και μπορούσαν να υποκινήσουν το μίσος εις βάρος τους. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής:

70. Η γερμανική εφημερίδα *Lettre Internationale* (τεύχος 86 του 2009) δημοσίευσε τη συνέντευξη του Thilo Sarrazin, πρώην Γερουσιαστή οικονομικών της Γερουσίας του Βερολίνου (από το 2002 έως τον Απρίλιο του 2009 με Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα) και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Γενικής Κεντρικής Τράπεζας της Γερμανίας (από τον Μάιο του 2009), με τίτλο “Class instead of Mass: from the Capital City of Social Services to the Metropolis of the Elite”. Σε αυτήν τη συνέντευξη, ο πολιτικός εκφράστηκε με απαξιωτικό και διακριτικό τρόπο εις βάρος των «κατώτερων τάξεων» «που δεν είναι παραγωγικές» και «θα έπρεπε να εξαφανιστούν με το χρόνο» με σκοπό να δημιουργηθεί μια πόλη elite. Σε αυτό το πλαίσιο δήλωσε, *inter alia*:

⁷⁹ §7.5. CERD/C/77/D/43/2008

⁸⁰ CERD/C/82/D/48/

“[...] Η πόλη έχει μια παραγωγική κυκλοφορία ανθρώπων, που δουλεύουν και είναι χρήσιμοι, είτε είναι μέλη της διοίκησης είτε των υπηρεσιών. Πέραν αυτών υπάρχει περίπου ένα 20% του πληθυσμού που οικονομικά δεν χρειάζεται. Ζει αποκλειστικά από το κοινωνικό σύστημα και μεταφέρει εισόδημα. Σε ομοσπονδιακό επίπεδο αυτό το τμήμα αποτελεί μόλις το 8-10%. Αυτό το μέρος του πληθυσμού, πρέπει να εξαφανισθεί με τον χρόνο. Ένας μεγάλος αριθμός Τούρκων και Αράβων σε αυτήν την πόλη, των οποίων το νούμερο έχει αυξηθεί εξαιτίας λανθασμένων πολιτικών, δεν έχει καμία παραγωγική λειτουργία, εκτός από το εμπόριο λαχανικών και φρούτων, και άλλες προοπτικές δεν πρόκειται να αναπτυχθούν [...]. [...] Πρέπει να σταματήσουν οι ομιλίες για τον «μετανάστη». Πρέπει να κοιτάξουμε τις διαφορετικές ομάδες μεταναστών. [...]

Η κύρια ομάδα μεταναστών προέρχεται από τη Γιουγκοσλαβία, και συνεπώς πρόκειται κυρίως περί «τουρκικού» προβλήματος, η τουρκική ομάδα και οι Άραβες αποτυγχάνουν δραματικά. Ακόμα και η Τρίτη γενιά, δεν έχει στοιχειώδη γνώση της γερμανικής γλώσσας.

Οι περισσότεροι από αυτούς δεν τελειώνουν καν το σχολείο και ένα ακόμα μικρότερο ποσοστό καταφέρνει να περάσει τις εξετάσεις εισαγωγής στο κολλέγιο. [...] Υπάρχει και άλλο ένα πρόβλημα: όσο πιο χαμηλή η τάξη, τόσο αυξάνεται ο δείκτης γεννήσεων. Οι δείκτες γεννήσεως Αράβων και Τούρκων είναι 2-3 φορές υψηλότεροι από το αντίστοιχο δείκτη του πληθυσμού. Μεγάλα τμήματα των πληθυσμών αυτών ούτε θέλουν, ούτε μπορούν να ενταχθούν. Η λύση σε αυτό το πρόβλημα δεν μπορεί παρά να είναι να σταματήσουμε να αφήνουμε κόσμο μπαίνει μέσα και όποιος θέλει να παντρευτεί, να το κάνει στο εξωτερικό. Συστηματικά προμηθεύονται νύφες: το κορίτσι από την Τουρκία εδώ, είναι παντρεμένο με κάποιον στην Ανατολία. Ο νεαρός τούρκος θα πάρει νύφη από την Ανατολία. Η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη με τους Άραβες. Κατά την άποψή μου θα έπρεπε να απαγορευθεί γενικά η είσοδος με εξαίρεση για τα υψηλά εξειδικευμένα άτομα και να απαγορευθούν οι κοινωνικές παροχές στους μετανάστες [...] Είναι σκανδαλώδες όταν τα παιδιά των τούρκων δεν υπακούουν την δασκάλα τους εξαιτίας της κουλτούρας τους. Η ένταξη αφορά εκείνους που θέλουν να ενταχθούν. Δεν είμαι υποχρεωμένος να δεχτώ όποιον δεν κάνει τίποτα. Δεν είμαι υποχρεωμένος να δεχτώ όποιον ζει εις βάρος του κράτους και απορρίπτει το κράτος από το οποίο ζει, που δεν προσπαθεί καν να εκπαιδεύσει τα παιδιά του και συνεχώς παράγει νέα μικρά μαντηλοφόρα κοριτσάκια. Αυτό είναι αλήθεια για το 70% του τουρκικού και το 90% του αραβικού πληθυσμού στο

Βερολίνο. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν θέλουν καν να ενταχθούν και θέλουν να ζήσουν με τους δικούς τους κανόνες.

Επιπλέον, ενθαρρύνουν μια συλλογική επιθετική και αρχέγονη νοοτροπία [...]. [...] Οι Τούρκοι κατακτούν την Γερμανία όπως ακριβώς οι Κοσοβάροι κατέκτησαν το Κοσσυφοπέδιο: μέσω ενός αυξημένου δείκτη γεννητικότητας. Δεν θα με πείραζε εάν επρόκειτο για εβραίους της ανατολικής Ευρώπης με 15% υψηλότερο δείκτη νοημοσύνης από εκείνον των Γερμανών. [...] Εάν οι τούρκοι κατάφερναν να ενταχθούν ώστε να έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στο σχολικό σύστημα όπως άλλες ομάδες, δεν θα υπήρχε πρόβλημα.

[...] Ωστόσο αυτό δεν γίνεται. Οι κάτοικοι του Βερολίνου διατείνονται ότι έχουν ένα ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό ξένων. Αυτό είναι λάθος. Το ποσοστό ξένων στο Μόναχο, τη Στουτγάρδη, την Κολονία ή στο Αμβούργο είναι πολύ μεγαλύτερο, αλλά οι ξένοι εκεί έχουν μικρότερο ποσοστό τούρκων και Αράβων και είναι διαφορετικών καταγωγών.

[...] Πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τις πολιτικές που αφορούν την οικογένεια: τέλος με τις πληρωμές κυρίως στις χαμηλότερες τάξεις. Θυμάμαι μια έκθεση της εφημερίδας "Die Zeit" που ανέφερε ότι κάθε Δευτέρα πρωί, οι υπηρεσίες καθαρισμού καθάριζαν 20 τόνους από σκουπίδια αρνιού τουρκικών barbecue πάρτυ στο Tiergarten - δεν πρόκειται περί αστείου.

Ο δήμαρχος του προαστίου Neukölln του Βερολίνου, Buschkowsky, αναφέρθηκε σε μια γυναίκα αραβικής καταγωγής που δήλωνε ότι «έκανε» το έκτο παιδί της για να καταφέρει να αγοράσει μεγαλύτερο σπίτι μέσω των αυξημένων κοινωνικών παροχών (Hartz IV). Πρέπει να αποχαιρετήσουμε αυτό το σύστημα. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η ανθρώπινη ικανότητα είναι κοινωνικά συναφής και κληρονομική. Ο δρόμος που ακολουθούμε οδηγεί σε μια συνεχή μείωση του αριθμού υψηλά νοημόνων ατόμων εξαιτίας δημογραφικών παραγόντων. Δεν μπορούμε να οικοδομήσουμε μια βιώσιμη κοινωνία με αυτόν τον τρόπο [...] Εάν 1.3 εκατομμύρια Κινέζοι είναι το ίδιο έξυπνοι όσο οι Γερμανοί αλλά πιο παραγωγικοί και περισσότερο εκπαιδευμένοι ενώ οι Γερμανοί συνεχίσουν να αποδέχονται όλο και περισσότερη τουρκική νοοτροπία, θα έχουμε μεγαλύτερο πρόβλημα [...].

71. Η Επιτροπή έκρινε⁸¹ ότι οι ανωτέρω δηλώσεις του πολιτικού υπάγονταν στην έννοια της ρητορικής μίσους του άρθρου 4 CERD καθόσον περιείχαν ιδέες φυλετικής ανωτερότητας που αρνούνταν τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στις εν λόγω ομάδες, στηλιτεύοντας γενικά

⁸¹ §12.6.

αρνητικά χαρακτηριστικά της τουρκικής ομάδας, και υποκινώντας με αυτόν τον τρόπο τη φυλετική διάκριση με σκοπό να τους αποκλειστεί η πρόσβαση στις κοινωνικές παροχές και παροτρύνοντας μια γενική απαγόρευση της μεταναστευτικής ροής με εξαίρεση για τα υψηλά εξειδικευμένα άτομα.

72. Αναφορικά με τη στάθμιση μεταξύ της ελευθερίας έκφρασης και της θετικής υποχρέωσης του κράτους να προστατεύσει ομάδες από την υποκίνηση σε φυλετικό μίσος και την διάδοση ιδεών που βασίζονται στην φυλετική ανωτερότητα, έκρινε ότι οι γερμανικές διωκτικές αρχές εστιάζοντας την προσοχή τους στο ότι οι δηλώσεις του πολιτικού δεν ήταν πρόσφορες να διαταράξουν τη δημόσια ειρήνη, δεν εξεπλήρωσαν την υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας για την πράξη της διάδοσης ιδεών που βασίζονται στην φυλετική ανωτερότητα. Η Επιτροπή επιπλέον, παρατήρησε ότι το υιοθετηθέν κριτήριο της δημόσιας ειρήνης, που ελήφθη υπόψη κατά την αξιολόγηση των υπό κρίση δηλώσεων δεν μεταφέρει με προσήκοντα τρόπο στην εθνική νομοθεσία των συμβατικών προβλέψεων. Συνακόλουθα σύστησε στη Γερμανία, την βελτίωση των πολιτικών και των διαδικασιών που αφορούν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 4 CERD και την ευρεία γνωστοποίηση της αποφάσεως της Επιτροπής στα δικαιοδοτικά όργανα της Γερμανίας.

73. Στο σκεπτικό ωστόσο της ανωτέρω απόφασης, μειοψήφησε το μέλος της Επιτροπής κ. Carlos Manuel Vazquez⁸², διατεινόμενος ότι ουσιαστικά το ερώτημα που καλείτο να απαντήσει η Επιτροπή, ήταν κατά πόσο οι γερμανικές διωκτικές αρχές, μη ασκώντας δίωξη εις βάρος του πολιτικού Sarrazin για τις ανωτέρω δηλώσεις, είχαν παραβιάσει τις απορρέουσες συμβατικές υποχρεώσεις του άρθρου 4 CERD. Υπενθύμισε προκαταρκτικά ότι δεν επισύρουν όλες οι δηλώσεις που είναι προκατειλημμένες και προσβλητικές την ποινική δίωξη, γεγονός που η Επιτροπή επιβεβαίωσε επί παραδείγματι με την απόφασή της στην υπόθεση Zentralrat Deutscher Sinti und Roma v. Germany, στην οποία, έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση της

⁸² Βλ. Individual opinion of Committee member Mr. Carlos Manuel Vazquez (dissenting) CERD /C/82/3 της 4^{ης} Απριλίου 2013

Σύμβασης μολονότι οι δηλώσεις για τις οποίες είχε ζητηθεί η άσκηση ποινικής δίωξης ήταν “διακριτικές, προσβλητικές και συκοφαντικές.”

74. Κατά την άποψη του μειοψηφούντος, η Επιτροπή αδίκως έκανε παραδεκτή την προσφυγή. Τούτο γιατί κατά πρώτο λόγο γιατί το αντικείμενο της έρευνας της Επιτροπής αφορά τόσο την έρευνα γύρω από την ύπαρξη θετικών νομοθετικών μέτρων αλλά και αποτελεσματική εφαρμογή τους από τις κρατικές αρχές, η οποία ουσιαστικά επικεντρώνεται στο κατά πόσο οι αρχές έδρασαν κατά τρόπο αυθαίρετο ή υπήρξε αρνησιδικία. Ως προς το δεύτερο αυτό σκέλος παρατήρησε ότι η υπό κρίση μηνυτήρια αναφορά, διερευνήθηκε διεξοδικά από τις γερμανικές διωκτικές αρχές, που ωστόσο αποφάσισαν ότι δεν στοιχειοθετείτο το αδίκημα της υποκίνησης φυλετικού μίσους. Οι αρμόδιοι κρατικοί λειτουργοί διέθεταν καλύτερο χειρισμό της γλώσσας από ότι τα μέλη της Επιτροπής και συνεπώς ήταν ικανοί να σταθμίσουν καλύτερα το πιθανό αντίκτυπο των υπό κρίση δηλώσεων στο επικρατούν κοινωνικό κλίμα και στην εν λόγω περίπτωση η απόφαση των ποινικών διωκτικών αρχών δεν ήταν ούτε αυθαίρετη ούτε συνιστούσε άρνηση απονομής δικαιοσύνης.

75. Κατά δεύτερο λόγο, ο Vazquez θεώρησε ότι οι υπό κρίση δηλώσεις δεν εδύναντο να υπαχθούν στην έννοια του ρατσιστικού λόγου υπό το φως του άρθρου 4. Αυτό γιατί κατά τη γνώμη του δηλώσεις όπως «η μετανάστευση θα έπρεπε να περιορίζεται σε άτομα υψηλών προσόντων» και ότι «θα πρέπει οι κοινωνικές παροχές να μην αφορούν μετανάστες» δεν συνηγορούν υπέρ της διάκρισης με βάση το φύλο, την εθνοτική ή φυλετικής καταγωγής. Προς επίρρωση της επιχειρηματολογίας αυτής επικαλέστηκε την επιφυλακτική στάση των κρατών κατά τη διάρκεια σημαντικών διεθνών συμβάσεων που εμπεριείχαν προβλέψεις κατά της υποκινήσεως κυρίως εξαιτίας της ασυνήθους έλλειψης συνδέσεως μεταξύ ομιλίας και της πιθανότητας ότι η ομιλία αυτή θα υποκινήσει μίσος, διάκριση ή βία, που θέτει σοβαρά προβλήματα εναρμονισμού με τις προβλέψεις της ΟΔΔΑ για τους περιορισμούς της ελευθερίας έκφρασης και σκέψης, και υπενθυμίζοντας ότι τα περισσότερα κράτη έχουν υποβάλει επιφυλάξεις ως προς το άρθρο 4

CERD, τόνισε ότι οι εκφράσεις εθνικής υπερηφάνειας αφθονούν στις λαϊκές συζητήσεις γεγονότος που καθιστά δυσχερή τον διαχωρισμό μεταξύ ποινικώς αδιάφορου καυχασμού, και ποινικώς κολάσιμης τόνωσης της εθνικής ανωτερότητας.

76. Κατά τη γνώμη του, η ερμηνεία της Επιτροπής παρουσιάζει παρεμβατικό χαρακτήρα ως προς την ελευθερία έκφρασης, και θα ήταν προτιμότερο η φυλετική ανωτερότητα να ερμηνεύεται με τρόπο που να αφορά δηλώσεις που βασίζονται σε εγγενή και αμετάβλητα χαρακτηριστικά αυτής.

77. Οι δηλώσεις εν προκειμένω του πολιτικού δεν υποστήριζαν την εθνική κατωτερότητα της ομάδας σε σχέση με άλλες ομάδες, περισσότερο υπογράμμιζαν τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά αποξένωσης της τουρκικής ομάδας που είχαν ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της οικονομικής τους ευημερίας. Το ότι η κουλτούρα αποτελεί παράγοντα που επιδρά στην οικονομική επιτυχία, αποτελεί κοινό επιχείρημα σε σχολιαστές αναμφίβολου κύρους και ευαισθησίας σε συναφή θέματα όπως ο Amartya Sen.

78. Περαιτέρω, όσον αφορά την παραβίαση της σύμβασης απορρέουσα από την μη άσκηση ποινικής δίωξης εις βάρος του πολιτικού, ο μειοψηφών τόνισε ότι η σύμβαση δεν επιβάλλει την ποινική δίωξη κάθε έκφρασης ιδεών φυλετικής ανωτερότητας, ούτε κάθε δήλωσης που υποκινεί την φυλετική διάκριση. Αντίθετα, η σύμβαση αφήνει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών την κρίση περί της υφιστάμενης σκοπιμότητας άσκησης ποινικών δίωξεων για την βέλτιστη εξυπηρέτηση των σκοπών και των αρχών της σύμβασης και των δικαιωμάτων του άρθρου 5 ΟΔΔΑ. Η αρχή της σκοπιμότητας που η Επιτροπή, σε παλαιότερη απόφασή της, προσδιόρισε ως ελευθερία δίωξης, διέπεται από δικαιοπολιτικές αντιλήψεις δημόσιας πολιτικής και συνεπώς η ερμηνεία της Σύμβασης δεν δύναται να αμφισβητεί την *raison d'être* της εν λόγω αρχής.

79. Υπό αυτή την έννοια η υποχρέωση ποινικοποίησης των ανωτέρω συμπεριφορών δέον να μην ταυτίζεται με την απόλυτη υποχρέωση τιμωρίας. Εξάλλου, η απόρριψη της ποινικής δίωξης σε μια συγκεκριμένη υπόθεση

μπορεί να οφείλεται κατά την κρίση του κράτους στο γεγονός ότι έτσι προάγονται και δεν παρεμποδίζονται οι στόχοι της συμβάσεως, αποφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο επί παραδείγματι, αποτελέσματα «θυματοποίησης» του ομιλητή που θα μπορούσε να επικαλεσθεί την επιβολή βαριάς πολιτικής ορθότητας εκ μέρους του κράτους.

Β. ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ - Η Ε.Ε.

β) *Η απόφαση-πλαίσιο υπ' αριθ. 2008/913/ΔΕΥ περί υποχρεώσεως ποινικοποίησης της ρητορικής μίσους και το δημοκρατικό έλλειμα της ΕΕ*

80. Η καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μη ανεκτικότητας, και δη όσον αφορά τα πολιτικά κόμματα αποτελεί πρωταρχικό σκοπό της ΕΕ. Ο σκοπός αυτός διαφαινόταν από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας των θεσμικών οργάνων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που είχαν αναπτύξει μια σειρά δραστηριοτήτων σε αυτή την κατεύθυνση⁸³ και επισφραγίστηκε και από κοινές πρωτοβουλίες διεξαγωγής ερευνών για τη διερεύνηση του ρατσισμού και των ακραίων πολιτικών ιδεολογιών, όπως η κοινή Διακήρυξη Ευρυγένη⁸⁴ μεταξύ του Κοινοβουλίου, της Επιτροπής και του Συμβουλίου που υιοθετήθηκε στις 11 Ιουνίου 1986, αλλά και με την υιοθέτηση του Χάρτη της Ουτρέχτης, γνωστού ως «*Χάρτη των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων για μια μη ρατσιστική κοινωνία*» το Φεβρουάριο του 1998, που απετέλεσε μια από τις

⁸³ Υπό αυτήν την έννοια ενδεικτικά αναφέρουμε το άρθρο 13 Συνθήκης Ε.Κ. (νυν άρθρο 19 ΣΛΕΕ), όπως αυτό τροποποιήθηκε από τη συνθήκη του Άμστερνταμ προσδίδοντας στην κοινότητα τη δυνατότητα να υιοθετεί νομοθετικά μέτρα για την καταπολέμηση των διακρίσεων που βασίζονται στο φύλο, την φυλή ή την εθνική καταγωγή, τη θρησκεία ή τις προσωπικές πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τον Κανονισμό 1035/97 του Συμβουλίου που ίδρυε το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, το Σχέδιο Δράσης της Βιέννης για την εφαρμογή των προβλέψεων της συνθήκης του Άμστερνταμ σχετικές με τον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, τις καταληκτικές παρατηρήσεις του Συμβουλίου στις 15-16 Οκτωβρίου 1999 όσον αφορά την ίση μεταχείριση των πολιτών τρίτων χωρών με τις οποίες διακηρυσσόταν η ανάγκη ενίσχυσης της μάχης κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Θα ακολουθήσουν οι οδηγίες για τη Φυλετική Ισότητα 2000/40/ΕΚ και για την ισότητα στην απασχόληση 2000/78/ΕΚ. Για μια γενική επισκόπηση της δράσης της Ε.Ε. σε θέματα ρατσισμού βλ. D. Batselé, *L'action de l'Union Européenne dans le domaine de la lutte contre le racisme et la xénophobie*, RTDH., no.49, 2001, σελ. 487-516

⁸⁴ Βλ. *Εξεταστική Επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στη Ευρώπη, Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών, Δεκέμβριος 1985*, σε J.O.C.E., 1986, C 176/62

πιο σημαντικές συμβολικές κινήσεις στον χώρο της λειτουργίας των πολιτικών κομμάτων στην ΕΕ και υιοθετήθηκαν την επαύριον του πρώτου ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού⁸⁵. Η αξία του Χάρτη, μολονότι δεν έχει δεσμευτική ισχύ, υποστηρίχτηκε και επί τη ευκαιρία της Ευρωπαϊκής Διάσκεψης κατά του ρατσισμού τον Οκτώβριο του 2000. Πράγματι, στις εκεί υιοθετηθείσες καταληκτικές παρατηρήσεις, διατυπώνεται ότι: *«the European conference encourages political parties in Europe to take concrete steps to promote solidarity, intolerance and respect and to explain issues to the general public in such a way as to increase understanding and acceptance of difference»*. Ταυτόχρονα, παρότρυνε τα κράτη να υιοθετήσουν ειδικές αντιρατσιστικές πολιτικές που θα συμπεριλαμβάνονται στις κατά την προεκλογική εκστρατεία προωθούμενες πολιτικές και την καταδίκη της εκμετάλλευσης της χρήσης ρατσιστικών πολιτικών κατά της μετανάστευσης ή της πολιτικής του ασύλου⁸⁶. Αδιαμφισβήτητα δε, ο στόχος αυτός αναβαθμίστηκε και εν όψει της επικείμενης προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, βάσει των προβλέψεων του άρθρου 6 § 3 της ΣΕΕ μετά τη μεταρρύθμιση της Συνθήκης της Λισαβώνας, που μέσω του ΕΔΔΑ υιοθετεί μια ιδιαίτερα αυστηρή θέση ως προς το εν λόγω φαινόμενο.

81. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ωστόσο να παρατηρηθεί ότι ουδεμία υποχρέωση ποινικοποίησης της υποκίνησης του ρατσισμού και της ρητορικής μίσους στην ΕΕ πηγάζει από κανόνες υπέρτερης τυπικής ισχύος (πρωτογενούς δικαίου), ούτε σύμφωνα με κάποια απόφαση του Δικαστηρίου της ΕΕ έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη γενικής αρχής κοινοτικού δικαίου που να επιβάλλει την απαγόρευσή της (όσο και αν θα ήταν άκρως παράδοξο να υποστηριχθεί το

⁸⁵ Ο Χάρτης των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων για μια μη ρατσιστική κοινωνία υιοθετήθηκε με την πρωτοβουλία της ΜΚΟ Migration Policy Group και του Dutch National Bureau against Racial Discrimination και την υποστήριξη της συμβουλευτικής επιτροπής για το ρατσισμό και την ξενοφοβία της ΕΕ το Φεβρουάριο του 1998 με σκοπό την υιοθέτηση καλών πρακτικών από μέρους των πολιτικών κομμάτων και είναι ανοιχτό για υπογραφή σε όλα τα κόμματα όχι μόνο εκείνων που λειτουργούν σε επίπεδο ΕΕ.

⁸⁶ Βλ. Parliamentaty Assembly CoE, Documents: Working Papers 2003 Ordinary Session (fourth Part) 25 September §18-19

αντίθετο, καθόσον η αρχή αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της κοινοτικής αρχής της νομιμότητας αλλά οπωσδήποτε και πρωτογενή κανόνα δικαίου⁸⁷).

82. Η έλλειψη αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές κοινότητες δεν είχαν ποινική εξουσία και ποινική δικαιοδοσία, δεν είχαν δηλ. το δικαίωμα να θεσπίζουν ποινικούς κανόνες απευθυνόμενους στους πολίτες των κρατών μελών⁸⁸ αποτελώντας το ποινικό δίκαιο απαραβίαστο πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας των κρατών ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Το πεδίο συνεπώς του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου διέπεται από μία βαθιά δομική αντίφαση: τη συνάντηση της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και της επιφύλαξης του νόμου του ποινικού δικαίου. Η πρώτη, αποτελούμενη από κανόνες κοινοτικούς που υπερισχύουν και η δεύτερη, αποτελούμενη από εθνικούς ποινικούς κανόνες -αποκλειστικά αρμόδιους στα θέματα αυτά- που με τη σειρά τους ωστόσο υπόκεινται στους πρώτους και καθιστούν πολύπλοκη και παράδοξη τη βάση στήριξης του ποινικού κοινοτικού συστήματος.

83. Αυτό το παράδοξο, οφείλεται στην *ab origine* οικονομικού χαρακτήρα σύλληψη των ευρωπαϊκών κοινοτήτων και την επέκεινα προσπάθεια ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε θέματα ποινικού δικαίου, αρχικά με την αρχιτεκτονική των «τριών πυλώνων» που εισήχθησαν με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)⁸⁹ και ενισχύθηκαν ακολούθως με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999)⁹⁰, αλλά και σειρά πολυετών Προγραμμάτων σε θέματα ποινικής συνεργασίας⁹¹.

⁸⁷ Βλ. Για την άποψη αυτή D. Batselé, *op. cit.* σελ. 498 υποσημείωση 36 για ευρεία βιβλιογραφική αναφορά.

⁸⁸ Βλ. Χ. Μ. Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό μέρος Ι*, Αθήνα, 2007, σελ.18-21 με εκτενή ελληνική βιβλιογραφική αναφορά.

⁸⁹ Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση, προστέθηκε στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΣυνθΕΚ) ένα νέο Κεφάλαιο με τον τίτλο «Διατάξεις σχετικά με τη συνεργασία στους τομείς Δικαιοσύνης και των Εσωτερικών Υποθέσεων» (Τίτλος VI). Τα ζητήματα Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΔΕΥ) συγκρότησαν το λεγόμενο «Τρίτο Πυλώνα», η δε ρύθμισή τους δεν ανατέθηκε στην αποκλειστική κοινοτική αρμοδιότητα, αλλά εντάχθηκε στη διακυβερνητική, διακρατική μέθοδο λήψης αποφάσεων βλ. σχετικά για την εξέλιξη αυτή πλούσια βιβλιογραφία Στ. Ε. Περράκης, Χώρος Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, Ε. Φυτράκης, Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε εφαρμογή: Νέες εξελίξεις, νέες ανησυχίες, *Ποιν. Δικ.* 2/2006, σελ. 210 επ.

⁹⁰ Διακηρύχθηκε ως στόχος και της Ευρωπαϊκής Ένωσης η δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (άρθρο 2 § 1 ΣυνθΕΕ), για την επίτευξη του οποίου απαιτήθηκε η λήψη μέτρων για (α) τους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα, (β) το άσυλο, (γ) τη μετανάστευση, καθώς και (δ) την πρόληψη και την καταστολή της εγκληματικότητας. Ο Τρίτος

84. Στο πλαίσιο αυτό, η ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς στηριζόταν σε κοινοτικές πράξεις διοικητικής φύσεως π.χ. αποφάσεις-πλαίσιο και κοινές δράσεις που ωστόσο, σύμφωνα με την πάγια επιστήμη του ποινικού δικαίου⁹², στερούνταν δημοκρατικής θεμελιώσεως και παραβίαζαν τη θεμελιώδη αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* και αποτελούσαν το δημοκρατικό έλλειμα της ΕΕ. Οι αποφάσεις πλαίσιο διατυπώνονταν από τους υπουργούς δικαιοσύνης των κρατών μελών μετά από πρόταση, είτε κράτους μέλους, είτε του Συμβουλίου, είτε της Επιτροπής της Ε.Ε., βάσει του άρθρου 34 § 2 ΣΕΕ. Οι αποφάσεις – πλαίσιο δέσμευαν τα κράτη ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα αλλά αφήναν στην αρμοδιότητα των κρατών την επιλογή του τύπου και των μέσων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την επιλεκτικά μερική εφαρμογή τους.

85. Η υποχρέωση ποινικοποίησης της ρητορικής μίσους εντάσσεται σε αυτή τη λογική καθώς η αρμοδιότητα της Ε.Ε. σε θέματα ποινικού δικαίου (ουσιαστικού και δικονομικού) παραμένει έμμεση, μη έχοντας την γενική εξουσία, ο νομοθέτης της Ε.Ε., να υιοθετήσει κανόνες που προσδιορίζουν ποινικές κυρώσεις στους τομείς που άμεσα προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο, και συνεχίζει να έχει ανάγκη διάδρασης με τα ξεχωριστά εθνικά ποινικά συστήματα για τον προσδιορισμό της ποινικής ευθύνης, για την παραβίαση των κανόνων αυτών, που ενεργοποιείται μέσω στρατηγικών πολιτικών⁹³.

Πυλώνας συρρικνώθηκε, καθώς τα θέματα σχετικά με τις θεωρήσεις, το άσυλο, τη μετανάστευση και άλλες πολιτικές συναρτώμενες με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, μεταφέρθηκαν στον Πρώτο Πυλώνα και «κοινοτικοποιήθηκαν». Επιπλέον, με ειδικό Πρωτόκολλο ενσωματώθηκε στη Συνθήκη το κεκτημένο των Συμφωνιών Schengen.

⁹¹ Ορόσημο για τα ευρωπαϊκά ποινικά πράγματα αποτέλεσαν: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Τάμπερε (1999), που έδωσε συναφείς πολιτικές κατευθύνσεις, εν είδει Οδικού Χάρτη 5ετούς διάρκειας, το «Πολυετές Πρόγραμμα της Χάγης» (2004) με το οποίο χάραχτηκε η ευρωπαϊκή ποινική πολιτική για τα έτη 2004-2009 και το «Πρόγραμμα της Στοκχόλμης» (2010), με αντίστοιχα μέτρα προς υλοποίηση, για την 5ετία 2010-2014.

⁹² Χ. Μ. Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό μέρος Ι*, Αθήνα, 2007, σελ. 18-20

⁹³ Βλ. C. Sotis, σελ. 37 Σύμφωνα με τον οποίο η στρατηγική παρέμβασης της ΕΕ μπορεί να αναχθεί σε 4 είδη μέσων: α) αντανakλαστική παρέμβαση που οι κοινοτικοί κανόνες ασκούν στους εθνικούς και κατά συνέπεια και ποινικού κανόνες (*interferenza riflessa*) β) αυτόνομη κυρωτική εξουσία διοικητικής φύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας γ) εναρμόνισης των εθνικών κυρωτικών κανόνων που συνδέονται με την ανάγκη προστασίας των κοινοτικών συμφερόντων, που αφορούν κυρίως τον πρώτο πυλώνα - υποχρεώσεις κοινοτικής προστασίας

86. Έτσι, δε θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός, ότι η υιοθέτηση της υπ' αριθ. 2008/913/ΔΕΥ απόφασης - Πλαισίου «Για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου» (εφεξής «απόφαση - πλαίσιο») που εγκρίθηκε ομόφωνα στις 28 Νοεμβρίου 2008, απαίτησε επτά έτη διαπραγματεύσεων,⁹⁴ μολονότι ρατσιστικά και ξενοφοβικά φαινόμενα είχαν συνταράξει επανειλημμένα την ιστορία της Ε.Ε.⁹⁵ Η καθυστέρηση αυτή, οφειλόταν και με σοβαρά δικονομικά ζητήματα που σχετίζονταν με το γεγονός ότι για τα εγκλήματα του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας γενικά, βάσει των προβλέψεων του άρθρου 2 της απόφασης-πλαίσιο(2002/584/ΔΕΥ)⁹⁶ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης (εφεξής ΕΕΣ) χωρεί παράδοση χωρίς την προϋπόθεση του ελέγχου του διττού αξιοποίνου της πράξης, εφόσον τιμωρούνται στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος με στερητική της ελευθερίας ποινή ή στερητικό της ελευθερίας μέτρο ασφάλειας ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών και όπως ορίζονται από το δίκαιο του κράτους μέλους έκδοσης του ΕΕΣ (και τα πράγματα περιπλέκονταν όσον αφορούσε την περίπτωση διαπράξεως των εν λόγω πράξεων μέσω του διαδικτύου). Περαιτέρω, ο όρος «εγκλήματα

δ) εναρμόνιση κανόνων ουσιαστικού ποινικού δικαίου που συνδέονται με την ανάγκη συνεργασίας στον χώρο του ποινικού δικαίου - κοινοτική υποχρέωση τρίτου πυλώνα.

⁹⁴ Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω απόφαση πλαίσιο, μετά από πρόταση της Επιτροπής στις 29 Νοεμβρίου 2001, στο Συμβούλιο, αντικατέστησε την προηγούμενη Κοινή Δράση 96/443/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 15ης Ιουλίου 1996 που αφορούσε τα μέτρα αντιμετώπισης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

⁹⁵ Για μια συνοπτική ιστορική επισκόπηση της ανόδου των ρατσιστικών φαινομένων στην ΕΕ και την αντιμετώπισή τους βλ. P. Lambert, *La résurgence du racisme, de l'antisémitisme et de la xénophobie, en Europe, RTDH*, 2001, σελ. 271-276

⁹⁶ Βλ. Απόφαση-Πλαίσιο υπ' αριθ. 2002/584 ΔΕΥ, που αντικατέστησε την πολυμερή διαδικασία μεταξύ κρατών έκδοσης με την παράδοση -μεταξύ δικαστικών αρχών- ατόμων που έχουν καταδικασθεί ή είναι ύποπτα με σκοπό την εκτέλεση ποινικών αποφάσεων ή την άσκηση ποινικής δίωξης. Πρόκειται περί δικαστικής αποφάσεως κράτους μέλους (κράτος έκδοσης) ενόψει σύλληψης και παράδοσης εκ μέρους ενός άλλου κράτους μέλους (κράτος εκτέλεσης) με σκοπό την άσκηση ποινικής δίωξης ή εκτέλεσης ποινής ή ποινής στερητικής της προσωπικής ελευθερίας επί της οποίας δεν μπορεί να ασκηθεί ουδεμία εκτίμηση πολιτικής φύσεως από μέρους του κράτους εκτέλεσης. Για μια ανάλυση της προβληματικής του ΕΕΣ βλ. G. De Amicis, *Mandato d'arresto europeo*, σε Lezioni di Diritto Penale Europeo, Giuffrè, 2007, σελ. 537-632, A. Damato-P. De Pasquale-N. Parisi, *Argomenti di Diritto Penale Europeo*, Giappichelli, 2014, σελ. 125-178 για ελληνική βιβλιογραφία βλ. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, *Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης: Οι ρυθμίσεις του Ν 3251/2004 και η μετάβαση από την έκδοση στην «παράδοση»* Ποιν.Δικ 11/2004 σελ. , Δ. Μουζάκης, *Η νομική φύση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και η σχέση του με την έκδοση*, Ποιν. Δικ. 5/2010, σελ. 613

ρατσισμού και ξενοφοβίας» δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα -πρωτίστως- ασάφειας του καθορισμού του καταλόγου σοβαρών εγκλημάτων που σχετίζεται με το ΕΕΣ, καθόσον η σοβαρότητα ορισμένων συμπεριφορών δεν προβλεπόταν σε όλους τους ποινικούς κώδικες της ΕΕ γεγονός που καλλιεργούσε την ανησυχία περί υποβόσκοντα κινδύνου ανεπαρκούς ελέγχου της αρχής της αναλογικότητας βάσει του άρθρου 47 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων .

87. Παράλληλα, δε αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι η υπογραφή της απόφασης-πλαίσιου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών ρατσισμού και μισαλλοδοξίας είναι χρονικά μεταγενέστερη της υπογραφής στις 18 και 19 Οκτωβρίου εκ μέρους των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των 27 κρατών μελών της ΕΕ της μεταρρυθμιστικής συνθήκης της Λισαβώνας, η οποία προβλέπει ότι πλέον οι κανόνες που αφορούν τον χώρο ασφάλειας και δικαιοσύνης θα υιοθετούνται με οδηγίες που σύμφωνα με το άρθρο 10, παράγραφος 1 του προσαρτημένου στις Συνθήκες Πρωτοκόλλου αριθ. 36, με το τέλος της μεταβατικής περιόδου που λήγει την 1η Δεκεμβρίου 2014, η Επιτροπή θα έχει την εξουσία να κινήσει διαδικασίες παράβασης βάσει του άρθρου 258 της ΣΛΕΕ όσον αφορά αποφάσεις-πλαίσιο που θεσπίστηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της συνθήκης της Λισαβώνας

88. *De quo* και η επανάληψη, με το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης⁹⁷ που εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 10-11 Δεκεμβρίου 2009, της ανάγκης αντιμετώπισης των φαινομένων του ρατσισμού μέσω του ποινικού δικαίου. Στο κεφάλαιο που αφορά την προώθηση των δικαιωμάτων των πολιτών, επαναλαμβάνεται ότι: «(...) η πολυμορφία αποτελεί πλούτο για την Ένωση- και τα κράτη μέλη καλούνται να προσφέρουν ένα ασφαλές περιβάλλον εντός του οποίου θα γίνονται σεβαστές οι διαφορές και θα προστατεύονται οι πλέον ευάλωτοι (...) υπενθυμίζοντας την υποχρέωση (...) για την αποτελεσματική καταπολέμηση των διακρίσεων, του ρατσισμού, του αντισημιτισμού, της ξενοφοβίας και της ομοφοβίας». Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή:

⁹⁷ Το πρόγραμμα της Στοκχόλμης- Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους πολίτες της 4^{ης} Μαΐου 2010 (2010/C 115/01)

- να υποβάλει κατά την περίοδο εφαρμογής του Προγράμματος της Στοκχόλμης εκθέσεις σχετικά με τη μεταφορά στις εθνικές νομοθεσίες της απόφασης-πλαισίου 2008/913/ΔΕΥ, έως τις 28 Νοεμβρίου 2013 και, ενδεχομένως, να υποβάλει προτάσεις για την τροποποίησή του,

- να αξιοποιήσει πλήρως τις ισχύουσες πράξεις, ιδίως τα προγράμματα χρηματοδότησης για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Μεταξύ των άλλων, το εν λόγω όργανο υπενθύμισε στα κράτη μέλη ότι θα πρέπει να θέσουν το συντομότερο δυνατόν σε εφαρμογή την εν λόγω απόφαση-πλαίσιο και το αργότερο έως τις 28 Νοεμβρίου 2010.

89. Η έκθεση της Επιτροπής για την εφαρμογή της απόφασης- πλαίσιο. Από την έκθεση που εκπόνησε και δημοσίευσε στις 27 Ιανουαρίου 2014⁹⁸ η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκύπτει ότι η εφαρμογή της εν λόγω απόφασης- πλαισίου στην εσωτερική έννομη τάξη, δεν έχει γίνει με πληρότητα και ορθότητα.

90. Ειδικότερα, όσον αφορά τη ρητορική μίσους, για την οποία η απόφαση -πλαίσιο προέβλεπε την ποινικοποίηση δύο τύπων αδικημάτων⁹⁹, παρατηρείται ότι, ενώ οι περισσότεροι ποινικοί κώδικες¹⁰⁰ των κρατών μελών εμπεριέχουν διατάξεις που διέπουν τη συμπεριφορά της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους, η ορολογία που χρησιμοποιείται («πρόκληση»,

⁹⁸ Έκθεση της Επιτροπής προς το ΕΚ και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, Βρυξέλλες, 27.1.2014 COM(2014) 27 final (από εδώ και στο εξής Έκθεση)

⁹⁹ «Τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίσουν ότι τιμωρούνται οι ακόλουθες εκ προθέσεως πράξεις όταν στρέφονται κατά ομάδας προσώπων ή μέλους ομάδας, που προσδιορίζονται βάσει της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής: α) δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους, μεταξύ άλλων με δημόσια διάδοση ή διανομή φυλλαδίων, εικόνων ή άλλου υλικού β) δημόσια επιδοκιμασία, άρνηση ή χονδροειδής υποβάθμιση - εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζονται στα άρθρα 6, 7 και 8 του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (εφεξής «ΔΠΔ»), ή - εγκλημάτων που ορίζονται στο άρθρο 6 του Οργανισμού του Διεθνούς Στρατοδικείου που έχει προσαρτηθεί στη συμφωνία του Λονδίνου της 8 Αυγούστου 1945, όταν η πράξη τελείται κατά τρόπο που είναι πιθανόν να υποκινήσει βία ή μίσος στρεφόμενο κατά μιας τέτοιας ομάδας ή ενός ή περισσότερων μελών μιας τέτοιας ομάδας.

¹⁰⁰ Για μια εκτενή αρθρογραφία όσον αφορά την ανάλυση της νομοθεσίας των κρατών μελών της ΕΕ σε θέματα ρητορικής μίσους βλ. RTDH. Numero special 46. Avril 2001, *Le Droit face à la montée du racisme et de la xénophobie*.

«διάδοση», «προώθηση», «αυτουργία», «προτροπή» κ.λπ.), και τα κριτήρια που εφαρμόζονται, ποικίλλουν¹⁰¹.

91. Η **Ελλάδα** μέχρι πρότινος στο άρθρο 1 του **N. 927/1979** (*Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις*) χρησιμοποιούσε την ακόλουθη διατύπωση: «Όστις δημοσίως, είτε προφορικώς είτε δια του τύπου ή δια γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντός ετέρου μέσου, εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας δυναμένας να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών ή με χρηματική ποινή ή και δι' αμφοτέρων των ποινών τούτων. Διά των εν §1 ποινών τιμωρείται και όστις συνιστά ή συμμετέχει εις οργανώσεις, αι οποίαι επιδιώκουν οργανωμένην προπαγάνδα ή δραστηριότητας πάσης μορφής, τείνουσας εις φυλετικές διακρίσεις». Ενώ το άρθρο 2 προβλέπει ότι «Όστις δημοσίως, είτε προφορικώς είτε δια του τύπου ή δια γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντός ετέρου μέσου, εκφράζει ιδέας προσβλητικής κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων, λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή χρηματική ποινήν ή και δι' αμφοτέρων των ποινών τούτων».¹⁰²

92. Η πλειονότητα των κρατών μελών αναφέρει ρητά τόσο τη βία όσο και το μίσος¹⁰³ ενώ μερικές χώρες¹⁰⁴ αναφέρονται ρητά μόνο σε ένα εξ αυτών¹⁰⁵. Εξάλλου, όσον αφορά τη δημόσια διάδοση ή διανομή φυλλαδίων,

¹⁰¹ Η Δανία, η Φινλανδία και η Σουηδία δεν προβλέπουν ειδικές διατάξεις για την υποκίνηση αλλά κάνουν χρήση διατάξεων που ποινικοποιούν την απειλητική, προσβλητική, καταχρηστική, δυσφημιστική ή περιφρονητική ρητορική βάσει της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, *ibid* Έκθεση

¹⁰² Για μια ανάλυση του Ν. 927/1979 βλ. Γ. Αποστολάκη, *Η ποινική καταστολή των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων*, σε Ποιν. Δικ, 11/2002, σελ. 1184 επ.

¹⁰³ Βέλγιο, Βουλγαρία, Γερμανία, Εσθονία, Ισπανία, Ελλάδα, Γαλλία, Κροατία, Ιταλία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Αυστρία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Σλοβακία, *ibid* Έκθεση

¹⁰⁴ Όπως η Τσεχική Δημοκρατία, η Ιρλανδία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Ρουμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο *ibid* Έκθεση

¹⁰⁵ Η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο θεωρούν ότι η έννοια της βίας καλύπτεται αποτελεσματικά από τον όρο «μίσος», η Τσεχική Δημοκρατία θεωρεί ότι καλύπτεται υπό ορισμένες περιπτώσεις, η δε Ουγγαρία θεωρεί ότι καλύπτεται μέσω της εθνικής νομολογίας. *ibid* Έκθεση

εικόνων ή άλλου υλικού που υποκινεί βία ή μίσος, η πλειονότητα των κρατών μελών¹⁰⁶ αναφέρουν τα συγκεκριμένα μέσα διάδοσης στις διατάξεις που αφορούν το ίδιο το αδίκημα, ενώ άλλα κράτη μέλη παραπέμπουν είτε σε τμήματα γενικής ερμηνείας του ποινικού τους κώδικα¹⁰⁷ ή σε επίσημες εκθέσεις (Φινλανδία) ή σε προπαρασκευαστικές εργασίες (Σουηδία) σχετικά με το ζήτημα ή στη νομολογία (Λετονία) η οποία προσδίδει αξιόποιο χαρακτήρα στη διάδοση με ηλεκτρονικά μέσα. Η Ισπανία χρησιμοποιεί την έκφραση «διαδίδει προσβλητικές πληροφορίες», ενώ η Ιταλία αναφέρει τον όρο «διάδοση ιδεών». Εσθονία, Αυστρία και Σλοβενία προβλέπουν απλώς ότι η πράξη πρέπει να διαπράττεται δημόσια, η δε Δανία δημόσια ή με πρόθεση ευρύτερης διάδοσης.

93. Περαιτέρω, όσον αφορά την υποχρέωση ποινικοποίησης της δημόσιας επιδοκιμασίας, άρνησης ή χονδροειδούς υποτίμησης της γενοκτονίας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου, οκτώ κράτη μέλη¹⁰⁸ ποινικοποιούν και τα τρία είδη συμπεριφοράς, άλλα¹⁰⁹ αναφέρονται ρητά ή αναπαράγουν σχεδόν αυτούσια τα προαναφερόμενα άρθρα του καταστατικού, ενώ επτά κράτη μέλη δεν αναφέρουν ρητά και τα τρία είδη συμπεριφοράς¹¹⁰.

94. Ειδικότερα, όσον αφορά τη δημόσια επιδοκιμασία, άρνηση ή χονδροειδή υποτίμηση των εγκλημάτων που ορίζονται στον Χάρτη του Διεθνούς Στρατοδικείου, μερικά κράτη¹¹¹ κάνουν ρητή αναφορά στον Χάρτη του Διεθνούς Στρατοδικείου, έξι κράτη μέλη¹¹² κάνουν μνεία του

¹⁰⁶ Βέλγιο, Βουλγαρία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Γαλλία, Κροατία, Κύπρος, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία και Ηνωμένο Βασίλειο. *ibid* Έκθεση

¹⁰⁷ Τσεχική Δημοκρατία, Ουγγαρία και Σλοβακία *ibid* Έκθεση

¹⁰⁸ Βουλγαρία, Κροατία, Κύπρος, Λουξεμβούργο, Λιθουανία, Μάλτα, Σλοβενία και Σλοβακία, *ibid* Έκθεση

¹⁰⁹ Κύπρος, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, η Σλοβενία και η Σλοβακία, *ibid* Έκθεση

¹¹⁰ Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία και Πολωνία αναφέρονται μόνο στην επιδοκιμασία, η Πορτογαλία στην άρνηση, ενώ Λετονία και Ρουμανία στην επιδοκιμασία ή την άρνηση (η Ρουμανία ποινικοποιεί την υποβάθμιση μόνο μέσω διανομής υλικού). Λετονία και Πορτογαλία αναφέρονται σε όλα τα εγκλήματα διεθνούς εμβέλειας ενώ η Ρουμανία αναφέρεται στη γενοκτονία και στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, οι δε Ισπανία και Ιταλία μόνο στη γενοκτονία, *ibid* Έκθεση

¹¹¹ Γαλλία, Κύπρος, Λουξεμβούργο και Σλοβακία. Το γαλλικό δίκαιο περιορίζεται προς το παρόν στην αμφισβήτηση εγκλημάτων, το δε δίκαιο του Λουξεμβούργου δεν αναφέρεται σε εγκλήματα κατά της ειρήνης, *ibid* Έκθεση

¹¹² (Βέλγιο, Τσεχική Δημοκρατία, Γερμανία, Λιθουανία, Ουγγαρία και Αυστρία). *ibid* Έκθεση

εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος ή της ναζιστικής Γερμανίας, ως δραστών των εγκλημάτων αυτών. Από αυτές τις έξι χώρες, το Βέλγιο κάνει ειδική αναφορά μόνο στη γενοκτονία, ενώ η Τσεχική Δημοκρατία και Ουγγαρία αναφέρονται στη γενοκτονία και σε άλλα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

95. Στη Ρουμανία γίνεται αναφορά στην άρνηση και την επιδοκimasία της γενοκτονίας, ενώ η αναφορά σε υποβάθμιση γίνεται μόνο σε σχέση με τη διανομή υλικού. Η Σλοβενία αναφέρεται σε άρνηση, επιδοκimasία και υποβάθμιση του Ολοκαυτώματος. Λιθουανία και Πολωνία περιορίζουν την ποινικοποίηση αναφερόμενες σε εγκλήματα που διέπραξε το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς κατά του λιθουανικού και πολωνικού έθνους ή των πολιτών του, αντίστοιχα. Εν προκειμένω στην Πολωνία γίνεται αναφορά μόνο σε άρνηση.

96. Τα υπόλοιπα 15 κράτη μέλη¹¹³ δεν έχουν ειδικές διατάξεις που να ποινικοποιούν αυτό το είδος συμπεριφοράς. Έτσι, η Ολλανδία, η Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο κοινοποίησαν αποφάσεις επιβολής ποινών για υποβάθμιση, επιδοκimasία και άρνηση του Ολοκαυτώματος, με βάση διατάξεις του ποινικού δικαίου που τιμωρούν αντίστοιχα, την υποκίνηση, την εθνική αναταραχή ή την αναμόχλευση μίσους.

97. Εξάλλου, τα παραπάνω αδικήματα, όπου αυτά τιμωρούνται από τον εθνικό ποινικό κώδικα, τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης στα διάφορα κράτη - μέλη ως προς την επιβαλλόμενη ποινή: Έτσι, η συντριπτική πλειονότητα των κρατών μελών ακολουθεί τις προβλέψεις της απόφασης - πλαισίου περί επιβαλλόμενου πλαισίου ποινής ένα έως τρία έτη τουλάχιστον στέρησης της ελευθερίας.

98. Η μέγιστη ποινή σε σχέση με τη ρητορική μίσους κυμαίνεται από 1 έτος (Βέλγιο) έως 7 έτη (Ηνωμένο Βασίλειο, στην περίπτωση παραπομπής σε δίκη), και αρκετά κράτη μέλη (Βέλγιο, Ελλάδα, Ιρλανδία, Γαλλία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πολωνία, Ρουμανία, Φινλανδία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο) παρέχουν στα δικαστήρια την

¹¹³ (Βουλγαρία, Δανία, Εσθονία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία, Κροατία, Ιταλία, Λετονία, Μάλτα, Ολλανδία, Πορτογαλία, Φινλανδία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο), *ibid* Έκθεση

ευχέρεια επιβολής προστίμων ως εναλλακτικής λύσης σε σχέση με την ποινή φυλάκισης.

99. Η μέγιστη ποινή σε σχέση με τη δημόσια επιδοκιμασία, άρνηση ή χονδροειδή υποτίμηση εγκλημάτων κυμαίνεται από 1 έτος και πρόστιμο (Βέλγιο) έως 20 έτη (Αυστρία). Γερμανία, Γαλλία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία και Ρουμανία δίνουν στα δικαστήρια την εναλλακτική λύση επιβολής προστίμου ή άλλης ποινής.

100. Τέλος, όσον αφορά την ευθύνη νομικών προσώπων (άρθρα 5-6) η απόφαση - πλαίσιο προβλέπει ότι: *«τα νομικά πρόσωπα πρέπει να θεωρούνται υπεύθυνα για τη ρητορική μίσους ατόμου το οποίο κατέχει ιθύνουσα θέση εντός του νομικού προσώπου ή στις περιπτώσεις όπου η έλλειψη εποπτείας από το άτομο αυτό κατέστησε δυνατή τη ρητορική μίσους από υφιστάμενό του»*. Η απόφαση - πλαίσιο δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις, πλην όμως οι προβλεπόμενες ποινές πρέπει, σε όλες τις περιπτώσεις, να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.

101. Με εξαίρεση τέσσερις χώρες¹¹⁴, η νομοθεσία των περισσότερων κρατών μελών θεσπίζει ευθύνη των νομικών προσώπων στην περίπτωση ρητορικής μίσους· η πλειονότητα εξ αυτών μέσω οριζοντίων διατάξεων του ποινικού κώδικα και επιβολής χρηματικών ποινών. Βάσει των προβλέψεων αυτών η ευθύνη των νομικών προσώπων, πρέπει να στοιχειοθετείται όσον αφορά κάθε πρόσωπο που ενεργεί προς όφελος του νομικού προσώπου. Ορισμένες εθνικές νομοθεσίες δεν είναι σαφείς ως προς το σημείο αυτό (Βέλγιο, Δανία και Λουξεμβούργο), ενώ άλλες φαίνεται να ορίζουν επιπλέον όρους, όπως: πλουτισμός του νομικού προσώπου ως αποτέλεσμα, (Βουλγαρία), απαίτηση το έγκλημα να συντελείται κατά παράβαση οποιουδήποτε καθήκοντος του νομικού προσώπου (Κροατία), κανόνας ότι το νομικό πρόσωπο μπορεί να διωχθεί μόνον εάν το δικαστήριο είχε εκ των προτέρων επιβάλει ποινή σε φυσικό πρόσωπο (Ουγγαρία).

ββ) Ο πολιτικός έλεγχος

¹¹⁴ Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Σλοβακία *ibid* Έκθεση

102. Η ρητορική μίσους εκ μέρους πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων στους κόλπους της Ε.Ε. δύναται να αντιμετωπισθεί πέραν της πολιτικής εναρμόνισης της ποινικής ευθύνης πολιτικών και πολιτικών κομμάτων μέσω της εθνικής νομοθεσίας, και δυνάμει των αρμοδιοτήτων που διαθέτει η Ε.Ε., ελέγχου της συμμορφώσεως των κρατών μελών με τις θεμελιώδεις αρχές του οργανισμού. Υπό την έννοια αυτή η παράλειψη λήψης μέτρων εις βάρος πολιτικών κομμάτων που υιοθετούν δραστηριότητες που υπάγονται στην έννοια της ρητορικής μίσους με τρόπο που μπορεί να αποτελέσει είτε σαφή κίνδυνο σοβαρής παραβίασης των αξιών της Ένωσης ή πραγματικά σοβαρή και διαρκούς παραβίασης δύναται να επισύρει την ενεργοποίηση ελέγχου καθαρά πολιτικού χαρακτήρα.

103. Ειδικότερα, η δυνατότητα σε περίπτωση παραβιάσεως των αξιών επί των οποίων βασίζεται η Ε.Ε. και εμπεριέχονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ ήτοι, *του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες (αξιών) που είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών*, δύναται να ενεργοποιήσει τις δύο διαφορετικές διαδικασίες που προβλέπονται από το άρθρο 7 ΣΕΕ¹¹⁵: μία προληπτική σε

¹¹⁵ Το άρθρο 7ΣΕΕ έχει ως εξής: 1. Το Συμβούλιο δύναται, βάσει αιτιολογημένης προτάσεως του ενός τρίτου των κρατών μελών, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αποφασίζοντας με την πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων των μελών του και κατόπιν της έγκρισης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, να διαπιστώσει την ύπαρξη σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης από κράτος μέλος των αξιών του άρθρου 2. Το Συμβούλιο, προτού προβεί στη διαπίστωση αυτή, ακούει το εν λόγω κράτος μέλος και δύναται, αποφασίζοντας με την ίδια διαδικασία, να του απευθύνει συστάσεις.

Το Συμβούλιο επαληθεύει τακτικά ότι εξακολουθούν να ισχύουν οι λόγοι που οδήγησαν στη διαπίστωση αυτή.

2. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα μετά από πρόταση του 1/3 των κρατών μελών ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αφού λάβει την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δύναται να διαπιστώσει την ύπαρξη σοβαρής και διαρκούς παραβίασης από κράτος μέλος των αξιών του άρθρου 2, αφού καλέσει το εν λόγω κράτος μέλος να υποβάλει τις παρατηρήσεις του.

3. Εφόσον γίνει η αναφερόμενη στην παράγραφο 2 διαπίστωση, το Συμβούλιο δύναται να αποφασίζει, με ειδική πλειοψηφία, την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή των Συνθηκών ως προς το εν λόγω κράτος μέλος,

περίπτωση διαπίστωσης σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης από κράτος μέλος των αξιών αυτών (άρθρο 7 § 1) που επιφέρει την διατύπωση συστάσεων στο υπό διερεύνηση κράτος μέλος, και μια κατασταλτική (άρθρο 7 § 2) που συνίσταται στην διαπίστωση εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, υπάρξεως σοβαρής και διαρκούς παραβίασης των αξιών της Ε.Ε. και δύναται να επιφέρει την επιβολή σοβαρών κυρώσεων (αναστολής της ιδιότητας του κράτους μέλους και συνεπώς την στέρηση του δικαιώματος ψήφου) που επιβάλλεται από το Συμβούλιο με ενισχυμένη πλειοψηφία¹¹⁶.

104. Η προσφυγή ωστόσο στο μέτρο αυτό, ουδέποτε μέχρι σήμερα έχει πραγματοποιηθεί. Μια πρώτη απόπειρα επιβολής κυρώσεων σε κράτος μέλος της Ε.Ε. μη συμμορφούμενο προς τις κοινοτικές αξίες, επιδιώχθηκε, για την αντιμετώπιση της συμμετοχής στην αυστριακή κυβέρνηση του ακροδεξιού κόμματος του J. Haider στις 3 Φεβρουαρίου 2000. Σε εκείνη την περίπτωση ωστόσο, δεν επρόκειτο για πολιτική αντίδραση εκ μέρους της Ε.Ε., παρά για μια διπλωματική πρωτοβουλία (που εισηγήθηκαν οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και του Βελγίου) 14 κρατών μελών της Ε.Ε. που δρούσαν υπό την μορφή διπλωματικής συνδιάσκεψης, συνιστάμενη στην επιβολή κυρώσεων¹¹⁷ εις βάρος της Αυστρίας.

συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων ψήφου του αντιπροσώπου της κυβέρνησης αυτού του κράτους μέλους στο Συμβούλιο. Ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το Συμβούλιο λαμβάνει υπόψη τις πιθανές συνέπειες μιας τέτοιας αναστολής στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις φυσικών και νομικών προσώπων.

Οι υποχρεώσεις του εν λόγω κράτους μέλους, δυνάμει των Συνθηκών, εξακολουθούν, εντούτοις, να δεσμεύουν αυτό το κράτος μέλος.

4. Το Συμβούλιο δύναται να αποφασίσει, εν συνεχεία, με ειδική πλειοψηφία, να μεταβάλει ή να ανακαλέσει μέτρα που έχουν ληφθεί σύμφωνα με την παράγραφο 3, ανάλογα με τις μεταβολές της καταστάσεως, η οποία οδήγησε στην επιβολή τους.

5. Ο τρόπος ψηφοφορίας που, για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, εφαρμόζεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και στο Συμβούλιο καθορίζεται στο άρθρο 354 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

¹¹⁶ Για μια εκτενή ανάλυση της διαδικασίας του άρθρου 7 ΣΕΕ βλ. G. Marti, *L'arme politique*, RAE, 3/2013, σελ.487

¹¹⁷ Οι κυρώσεις αυτές περιλάμβαναν την αναστολή των επίσημων διμερών σχέσεων μεταξύ των 14 κρατών μελών της, αποχή υποστήριξης εκ μέρους των 14 στους υποψήφιους αυστριακούς βουλευτές για θέσεις σε διεθνείς οργανισμούς, υποδοχή μόνο σε τεχνικό επίπεδο των αυστριακών πρέσβων στις πρωτεύουσες των εν λόγω χωρών. Αυτά τα μέτρα υιοθετήθηκαν από τη συγκρότηση της κυβέρνησης συνασπισμού στις 3 Φεβρουαρίου 2000 μεταξύ ÖVP και FPÖ και τελικά ήρθαν στις 12 Σεπτεμβρίου 2000. Βλ. αναλυτικά Tanguy de Wilde d'Estmael, *Les sanctions contre l'Autriche Motifs, objectifs, issues, Critique internationale n°8 - juillet 2000*, σελ. 7

105. Το θέμα εφαρμογής του άρθρου 7 ΣΕΕ επανήλθε μετά την αυστριακή κρίση σε πολλές περιπτώσεις όπως π.χ. έναντι της Ιταλίας για την συμμετοχή της Lega del Nord στην κυβέρνηση Berlusconi, της Πολωνίας για τη συμμετοχή του Κόμματος Πολωνικών Οικογενειών που συνδεόταν με τη λαϊκή δεξιά της κυβέρνηση Kazimierz Marcinkiewicz και προσφάτως στην περίπτωση της Ουγγαρίας με αφορμή σειρά αμφιλεγόμενων «συνταγματικών» ρυθμίσεων¹¹⁸ που παραβιάζουν το κράτος δικαίου και τις δημοκρατικές αρχές.

106. Ωστόσο, η επιδεικνυόμενη φειδώ εσωτερικής ενεργοποίησης μέτρων ελέγχου του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών βάσει του άρθρου 7 ΣΕΕ κατά πρώτο λόγο αφορά τις προϋποθέσεις επίκλησης το εν λόγω άρθρου¹¹⁹. Το θέμα φαίνεται να έχει απασχολήσει πολύ την θεωρία, μέρος της οποίας θεωρεί ότι απαιτείται η παραβίαση του συνόλου των αξιών της Ε.Ε., ενώ για ένα άλλο μέρος της θεωρίας αρκεί η μερική παραβίαση¹²⁰. Σε κάθε περίπτωση γίνεται κοινώς αποδεκτό ότι για να μπορεί να συντρέχει η συστηματική παραβίαση των υποχρεώσεων βάσει του άρθρου 7 ΣΕΕ, η παραβίαση πρέπει να ξεπερνάει το όριο της ατομικής παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτελούν αντικείμενο των εθνικών και δικαιοδοτικών οργάνων. Περαιτέρω, η προσφυγή στο άρθρο 7 ΣΕΕ φαίνεται να προσκρούει αφενός με την δημοκρατική αρχή βάσει της οποίας ανήκει στους πολίτες η ελεύθερη επιλογή των κυβερνώντων τους σύμφωνα με μια ελεύθερη και πλουραλιστική εκλογική διαδικασία, αφετέρου με την υποχρέωση σεβασμού της εθνικής ταυτότητας των κρατών μελών βάσει του άρθρου 4 § 2¹²¹.

¹¹⁸ Σχετικά με το θέμα του άρθρου 7 ΣΕΕ και των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων της Ουγγαρίας βλ. G. Marti, ο.π. σελ. 483-493, V. Constantinesco, *Le statut d'Etat européen: quelle place pour l'autonomie et l'identité constitutionnelle nationales?* R.A.E 3/2013, σελ. 447-455, P. Bard, *Hungary's Fundamental Law and related constitutional changes 2010-2013. Test case and trigger for a true European Political Union*, σελ. 457-473

¹¹⁹ Για μια αναλυτική προσέγγιση των θεσμικών οργάνων του άρθρο 7 ΣΕΕ βλ. *Communication de la Commission au Conseil et au Parlement Européen du 15 Octobre 2003 sur l'article 7 du traité sur lesquelles l'Union Européenne est fondée*, COM (2003) 606 final, και την έκθεση του ευρωβουλευτή Rui Tavares για την κατάσταση σε θέματα θεμελιωδών δικαιωμάτων: κανόνες και πρακτική στην Ουγγαρία (Rapport sur la situation en matière des droits fondamentaux: normes et pratiques en Hongrie) A7-0229-2013

¹²⁰ Βλ. G. Marti, ο. π. σελ. 485 ειδικά § 14-15 με εκεί βιβλιογραφικές αναφορές.

¹²¹ Η Ένωση σέβεται την ισότητα των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών καθώς και την εθνική τους ταυτότητα που είναι συμψυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους

107. Ωστόσο, η στάση αυτή, φαίνεται να είναι εντελώς διαφορετική, όταν αφορά την επιβολή κυρώσεων εις βάρος τρίτων χωρών: έτσι, επί παραδείγματι, η υποκίνηση μίσους και βίας, η παρακώλυση της ειρήνης με συμμετοχή σε παραπληροφόρηση σε σχέση με τις προεδρικές εκλογικές του 2010 στην Ακτή του Ελεφαντοστού, απετέλεσε την αιτιολογική βάση για την επιβολή κυρώσεων (πάγωμα λογαριασμών) βάσει της απόφασης 2010/656/ΚΕΠΠΑ (§ 6 Πίνακας Α του παραρτήματος II) όπως αυτή τροποποιήθηκε από την απόφαση 2010/801/ΚΕΠΠΑ εις βάρος της Διευθύντριας του ομίλου Cyclone που εξέδιδε την εφημερίδα *Les temps*¹²².

108. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και οι δυνατότητες ελέγχου των πολιτικών κομμάτων: Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στον έλεγχο της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού εκ μέρους πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων, μέσω δύο μηχανισμών: α) του μηχανισμού άρσης της ευρωπαϊκής βουλευτικής ασυλίας, και β) του ελέγχου της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης σε ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα.

109. Στην πρώτη περίπτωση, σε δύο υποθέσεις που αφορούσαν την αίτηση άρσης της βουλευτικής ασυλίας εκ μέρους των γαλλικών διωκτικών αρχών εις βάρος Γάλλων ευρωβουλευτών για το έγκλημα της υποκίνησης ρατσισμού, το ΕΚ μολονότι αναγνωρίζει ότι διαθέτει ευρεία αρμοδιότητα σε θέματα ευρωπαϊκής ασυλίας, για την οποία εφαρμόζει τις δικές του πάγιες αρχές, διαπίστωσε την έλλειψη στοιχείων που να συνηγορούν υπέρ του *fumus persecutionis*, ήτοι μιας αποχρώσης και συγκεκριμένης υπόνοιας ότι η υπόθεση αποσκοπεί στο να προκαλέσει πολιτική ζημία στο βουλευτή.

δομή, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση. Σέβεται τις ουσιαστικές λειτουργίες του κράτους, ιδίως δε τις λειτουργίες που αποβλέπουν στη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και την προστασία της εθνικής ασφάλειας. Ειδικότερα, η εθνική ασφάλεια παραμένει στην ευθύνη κάθε κράτους μέλους.

¹²² Υπόθεση 15 Νοεμβρίου 2012 C-417/11P Συμβούλιο κατά Nandiany Bamba σε *Human Rights Law Journal*, Vol. 32, no. 1-6, σελ. 159-166

110. Στην υπόθεση κατά του B. Gollnisch¹²³, ο βουλευτής με επιστολή του προς τον Πρόεδρο του ΕΚ, που επικαλείτο ρητά το άρθρο 9 του Πρωτοκόλλου Περί Προνομίων και Ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αιτήθηκε την υπεράσπιση της βουλευτικής του ασυλίας σε συνάρτηση με την επιβολή περιοριστικών της ελευθερίας του μέτρων από τις γαλλικές αρχές σε δικαστική έρευνα που διενεργείται στο πλαίσιο μήνυσης σε συνδυασμό με αγωγή αποζημίωσης (*plainte avec constitution de partie civile*) την οποία υπέβαλε στις 26 Ιανουαρίου 2009 ο Διεθνής Σύνδεσμος κατά του Ρατσισμού και του Αντισημιτισμού κατά αγνώστου για υποκίνηση σε φυλετικό μίσος (LICRA).

111. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής: Στις 3 Οκτωβρίου 2008 δημοσιεύθηκε ηλεκτρονικά ένα ανακοινωθέν τύπου της ομάδας του «Εθνικού Μετώπου» στο περιφερειακό συμβούλιο του Rhône-Alpes, πρόεδρος του οποίου ήταν ο Bruno Gollnisch, με τίτλο «*Η υπόθεση των φακέλων της περιοχής: οι υποκριτές εξεγείρονται*». Το ανακοινωθέν τύπου δημοσιεύτηκε μετά από μια ανοικτή επιστολή του προέδρου της περιφέρειας Rhône-Alpes, Jean-Jack Queyranne, προς την Michèle Alliot-Marie, Υπουργό Εσωτερικών, ο οποίος επέκρινε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε μεταξύ ορισμένων υπαλλήλων με στόχο να διαπιστωθεί εάν μέλη του προσωπικού που δεν ασπάζονται τη χριστιανική θρησκεία είχαν ζητήσει αλλαγή του χρόνου εργασίας τους ή των υπηρεσιακών τους συνθηκών προκειμένου να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

112. Η LICRA ανέφερε στην καταγγελία της ότι κατά τη διάρκεια συνέντευξης τύπου που πραγματοποιήθηκε στη Λυών στις 10 Οκτωβρίου 2008, ο Bruno Gollnisch, πρόεδρος της πολιτικής ομάδας του "Εθνικού Μετώπου" στο περιφερειακό συμβούλιο Rhône-Alpes, προέβη σε μια δήλωση σχετικά με τη δημοσίευση του ανακοινωθέντος τύπου από την πολιτική του ομάδα, ισχυριζόμενος ειδικότερα ότι αυτό είχε συνταχθεί από την ομάδα του «Εθνικού Μετώπου» στην περιοχή καθώς και από τον αρμόδιο για τις επικοινωνίες, ο οποίος «είχε εξουσιοδοτηθεί να ομιλεί εξ ονόματος των

¹²³ Βλ. Έκθεση του εισηγητή Bernhard Rapklay της 15/4/2011 σχετικά με την αίτηση υπεράσπισης της ασυλίας και των προνομίων που υπέβαλε ο Bruno Gollnisch (2010/2097(IMM)) A7-0154/2011

εκλεγμένων εκπροσώπων του «Εθνικού Μετώπου». Σύμφωνα με την καταγγελία τα ακόλουθα αποσπάσματα στοιχειοθετούσαν το αδίκημα της υποκίνησης σε φυλετικό μίσος:

"[η αντίδραση του περιφερειακού συμβουλίου του Rhône-Alpes] αγνοεί τις σημερινές πραγματικότητες, επειδή δεν φαίνεται να είναι χριστιανοί εκείνοι που «εορτάζουν» τη λήξη της περιόδου νηστείας (κατά τη διάρκεια της ημέρας, μια στέρηση που αναπληρώνουν τη νύχτα), καταστρέφοντας, πυρπολώντας και πετροβολώντας. Αγνοεί τη σημερινή πραγματικότητα, επειδή δεν ήταν οι χριστιανοί που πυρπόλησαν την πόλη των Ρομά» και «Είναι γεγονός ότι την περίοδο εκείνη η Αριστερά ήταν κατά της θρησκείας ενώ σήμερα στόχο έχει να υποστηρίξει την εισβολή στην πατρίδα μας και την καταστροφή των πολιτιστικών μας αξιών από το Ισλάμ, μια θρησκεία, η ανεκτικότητα, ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η ελευθερία που πρεσβεύει καθίστανται έκδηλα στις χώρες στις οποίες κατέχει την εξουσία, δηλαδή στη Σαουδική Αραβία, το Ιράν, το Αφγανιστάν, τα προάστιά μας και σύντομα σε ολόκληρη τη Γαλλία, με τις ευλογίες των Μασόνων και της Αριστεράς».

113. Στις 22 Ιανουαρίου 2009 ξεκίνησε δικαστική έρευνα κατά αγνώστου λόγω υποψιών υποκίνησης σε φυλετικό μίσος. Οι γαλλικές αρχές ανέφεραν ότι ο B. Gollnisch, επικαλούμενος ως βουλευτής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το ακαταδίωκτο, αρνήθηκε να υπακούσει στην κλήση των προανακριτικών υπαλλήλων και του ανακριτή στη συνέχεια, ο οποίος επρόκειτο να συντάξει ένα πρακτικό διεξαγωγής αποδείξεων σε συνάρτηση με την προκαταρκτική διαδικασία εξέτασης (procès-verbal de première comparition). Ενόψει του ότι ούτε η κλήση προς εμφάνιση (mandat de comparition) ενώπιον του ανακριτή που εκδόθηκε στις 17 Νοεμβρίου 2009 ούτε το ένταλμα προσαγωγής του κλητευθέντος ενώπιον του ανακριτού (mandat d' amener) που εκδόθηκε στις 11 Μαΐου 2010 εκτελέστηκαν επιτυχώς, ο ανακριτής διαβίβασε τη δικογραφία στην Εισαγγελία προκειμένου να επιληφθούν οι διωκτικές αρχές. Ο B. Gollnisch, κατά την ακρόασή του ενώπιον της Επιτροπής Νομικών Θεμάτων, ισχυρίστηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις απειλήθηκε με σύλληψη και για το σκοπό αυτό απεστάλησαν

αστυνομικοί υπάλληλοι στο κτίριο του περιφερειακού συμβουλίου από το οποίο απουσίαζε.

114. Σε επιστολή που διεβίβασαν οι γαλλικές αρχές προς το Κοινοβούλιο στις 3 Νοεμβρίου 2010, ο Εισαγγελέας υποστήριξε ότι ο B. Gollnisch φαίνεται να δικαιούται να υποβάλει αίτηση υπεράσπισης της βουλευτικής του ασυλίας. Ωστόσο, ο Εισαγγελέας φρονεί ότι και αυτός δικαιούται και υποχρεούται εξίσου στην παρούσα υπόθεση να ζητήσει την άρση της βουλευτικής ασυλίας του Bruno Gollnisch προκειμένου να τον καλέσει να εμφανιστεί ενώπιον του Δικαστηρίου και να ερευνήσει τις κατηγορίες που έχουν διατυπωθεί εις βάρος του από το Διεθνή Σύνδεσμο κατά του Ρατσισμού και του Αντισημιτισμού.

115. Το Ευρωκοινοβούλιο τελικά ενέκρινε την άρση της ασυλίας του Ευρωβουλευτή, κρίνοντας ότι κατά πρώτο λόγο το αίτημα αφορούσε δραστηριότητες αμιγώς περιφερειακού και τοπικού χαρακτήρα του ως Συμβούλου της Περιφέρειας Rhône-Alpes, εντολή η οποία του ανατέθηκε με άμεση και καθολική ψηφοφορία και η οποία είναι διαφορετική από την εντολή του ως βουλευτού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

116. Περαιτέρω στην έκθεση παρατηρήθηκε ότι ο B. Gollnisch είχε προβεί σε δήλωση σχετικά με τη δημοσίευση του επιβαρυντικού ανακοινωθέντος τύπου από την πολιτική του ομάδα στο περιφερειακό συμβούλιο Rhône-Alpes, ισχυριζόμενος ότι αυτό είχε συνταχθεί από την ομάδα του «Εθνικού Μετώπου» στην περιοχή και από την υπεύθυνο επικοινωνίας που είχε «εξουσιοδοτηθεί να ομιλεί για λογαριασμό των εκλεγμένων αντιπροσώπων του «Εθνικού Μετώπου». Εν προκειμένω το ΕΚ διαπίστωσε ότι, η επίκληση της βουλευτικής ασυλίας σε μία τέτοια κατάσταση, αποτελεί ανεπίτρεπτη επέκταση των διατάξεων εκείνων που αποσκοπούν να αποτρέψουν οποιαδήποτε προσβολή της εύρυθμης λειτουργίας και ανεξαρτησίας του Κοινοβουλίου.

117. Τέλος, δεν εναπόκειται στο Κοινοβούλιο, αλλά στις αρμόδιες δικαστικές αρχές να αποφασίσουν, τηρώντας όλες τις δημοκρατικές εγγυήσεις, σε πιο βαθμό έχει διαπραχθεί κατά το γαλλικό δίκαιο η υποκίνηση σε φυλετικό

μίσος και ποιες είναι ενδεχομένως οι έννομες συνέπειες του αδικήματος αυτού.

118. Η δεύτερη υπόθεση, αφορούσε την άρση της ασυλίας της ευρωβουλευτού και ηγέτη του Γαλλικού Λαϊκού Μετώπου, Marine Le Pen¹²⁴, πάλι για το αδίκημα της υποκίνησης φυλετικού μίσους¹²⁵, εκ μέρους της Εισαγγελίας του Εφετείου της Λυών. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής: Κατά τη διάρκεια δημόσιας συνάντησης των μελών του Γαλλικού Εθνικού Μετώπου που έλαβε χώρα στις 10 Δεκεμβρίου 2010 στη Λυών, η Marine Le Pen, στα πλαίσια προεκλογικής καμπάνιας για την ανάληψη της θέσης της αρχηγίας του Εθνικού Μετώπου (θέση που τελικά κέρδισε και ανέλαβε στις 16 Ιανουαρίου 2011), έδωσε έναν λόγο που μεταδόθηκε από το ραδιόφωνο αλλά και από τον Τύπο και εμπεριείχε τις ακόλουθες δηλώσεις:

“Fifteen years ago, we started seeing veils on our streets; more and more veils. Then we started seeing burqas: more and more burqas. After that came prayers in the streets (...) and now there are 10 to 15 locations in which people gather, taking over our public space (...). I’m sorry, but some people are very fond of talking about the Second World War and about the occupation, so let’s talk about occupation, because that is what is happening here (...). There are no tanks, no soldiers, but it is still an occupation, and it weighs on people”.

119. Το ΕΚ, έκρινε ότι για την εφαρμογή των άρθρων 7 και 8 του Πρωτοκόλλου περί Προνομίων και Ασυλίας της ΕΕ, απαιτείται η ύπαρξη άμεσου και σαφούς («direct and obvious») δεσμού μεταξύ της επίμαχης γνώμης και την άσκηση των εν λόγω βουλευτικών καθηκόντων. Η συγκεκριμένη ομιλία αφορούσε δραστηριότητα καθαρά εθνικού και τοπικού χαρακτήρα της εν λόγω βουλευτού δεδομένου ότι απευθυνόταν στου εκλογείς

¹²⁴ Έκθεση της 25/6/2013 Σχετικά με την αίτηση άρσης της ασυλίας της Marine Le Pen (2012/2325(IMM) της Επιτροπής Νομικών Θεμάτων με Εισηγήτρια την Cecilia Wikström A7-0236/2013

¹²⁵ Η κατηγορία για υποκίνηση μίσους, διακρίσεων ή βίας κατά ομάδας προσώπων λόγω του θρησκευματός τους, αδίκημα που βασίστηκε στις ακόλουθες διατάξεις του γαλλικού δικαίου: στο άρθρο 24 § 8, το άρθρο 23 § 1 και το άρθρο 42 της Πράξης της 29ης Ιουλίου 1881 και στο άρθρο 93 § 3 της Πράξης 82-652 της 29ης Ιουλίου 1982, για το οποίο οι κυρώσεις καθορίζονται στο άρθρο 24 §§ 8, 10, 11 & 12, της Πράξης της 29ης Ιουλίου 1881, και στο άρθρο 131 - 26 (2) και (3) του Γαλλικού Ποινικού Κώδικα

της Λυών στα πλαίσια της προεκλογικής καμπάνιας για την θέση ηγέτη του κόμματος. Συνεπώς επρόκειτο περί δηλώσεως μέλους του ΕΚ εκτός του εν λόγω θεσμικού φράκτη, που αιτιολογούσε την ποινική δίωξη εκ μέρους των διωκτικών αρχών της χώρας που ο βουλευτής ασκούσε τα καθήκοντά του¹²⁶.

120. Ο έλεγχος χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων: Ο μηχανισμός ελέγχου της χρηματοδότησης των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων, αποτελεί μια πολλά υποσχόμενη ενίσχυση του πολιτικού ελέγχου που δύναται να ασκήσει η Ε.Ε. όσον αφορά τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων και αποτελεί προϊόν των διαπραγματεύσεων υπό την Ελληνική Προεδρία του Συμβουλίου, και ιδιαίτερα της βουλευτού κ. Μ. Γιαννάκου με αντιπροσώπους του ΕΚ¹²⁷. Ειδικότερα, η Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων του Συμβουλίου, προσφάτως υιοθέτησε ένα σχεδίου - Κανονισμού που εισάγει τον θεσμό της ευρωπαϊκής νομικής προσωπικότητας για τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα και τα συνεργαζόμενα πολιτικά κόμματα σε εθνικό επίπεδο.

121. Κύριος στόχος τους σχεδίου αυτού είναι η επίτευξη μεγαλύτερης αναγνωρισιμότητας των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων στην Ε.Ε., αλλά και η επίτευξη περισσότερης διαφάνειας στη λήψη χρηματοδότησης από τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό. Η νομική προσωπικότητα θα απονέμεται στα πολιτικά κόμματα από ειδικά συσταθείσα ανεξάρτητη αρχή, με έδρα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η διαδικασία αναγνώρισης της νομικής προσωπικότητας θα λειτουργεί τόσο *ex ante* και θα έχει ως κύριο κριτήριο την διαπίστωση εκ μέρους των κομμάτων του σεβασμού των αρχών της Ε.Ε., όσο και *ex post* καθόσον τα κόμματα θα υπόκεινται σε διαρκή επαλήθευση του σεβασμού του κριτηρίου αυτού. Με αυτόν τον τρόπο σε περίπτωση διαπίστωσης σοβαρών παραβιάσεων των αρχών της Ε.Ε., το εν λόγω όργανο θα έχει αρμοδιότητα ανάκλησης της χορηγηθείσης ευρωπαϊκής νομικής προσωπικότητας, αφού πρώτα έχει ζητήσει την συμβουλή της Επιτροπής Ανεξάρτητων Προκρίτων Ατόμων («Eminent Persons»), εκτός εάν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο διαφωνούν. Τέλος, η εν λόγω αρχή

¹²⁶ Προς επίρρωση του ανωτέρω σκεπτικού, το ΕΚ επικαλέστηκε τη νομολογία του ΔΕΚ σε αντίστοιχα θέματα

¹²⁷ Brussels, 5 March 2014 7280/14 (OR. en) PRESSE 117 Council confirms deal on European political parties.

δύναται να επιβάλλει και χρηματικά πρόστιμα στα πολιτικά κόμματα. Έτσι η καθ' υποτροπήν ρητορική μίσους αναγορεύεται ουσιαστικά, ex post και εκ του αποτελέσματος, σε μία αρνητική προϋπόθεση χρηματοδότησης των νομίμων πολιτικών οργανώσεων εντός Ε.Ε.

Γ. ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

γ) Οι Συμβατικές προβλέψεις

122. Η πολυμορφία του ΣοΕ των 47 κρατών μελών όπου η ύπαρξη διάφορων πολιτισμικών ομάδων, περιλαμβανομένων των εθνικών μειονοτήτων και πρόσφατα μεγάλου αριθμού μεταναστών στο έδαφος των ευρωπαϊκών κρατών συγκροτεί μια πολυπολιτισμική κοινωνία συμβάλλει στην αναγωγή της ρητορική μίσους και της υποκίνηση του ρατσισμού από μέρους πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων ως ένα από τα σημαντικότερα επιμέρους εργαλεία στη διαμόρφωση της πολιτικής κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας¹²⁸.

123. Η Ευρωπαϊκή Συνθήκη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ), δεν αναφέρεται ρητά στους όρους αυτούς, παραμένει ωστόσο αδιαμφισβήτητο νομικό εργαλείο που ενεργοποιείται μέσω των προβλέψεων του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ (ελευθερία έκφρασης) και 14 της ΕΣΔΑ που διασφαλίζει την απόλαυση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, χωρίς διάκριση λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, καταγωγής, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνοτικής ή κοινωνικής καταγωγής, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, ιδιοκτησίας, γέννησης ή άλλων χαρακτηριστικών. Εξίσου σημαντικό συμβατικό εργαλείο αποτελούν ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, και η Σύμβαση - Πλαίσιο για τις εθνικές μειονότητες που εμπεριέχουν σημαντικές προβλέψεις όσον αφορά την προστασία ενάντια κάθε μορφής διάκρισης που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία κλπ.

124. Το μόνο συμβατικό εργαλείο που αναφέρεται στην υποχρέωση ποινικοποίησης της ρητορικής μίσους, αποτελεί το Πρόσθετο Πρωτόκολλο

¹²⁸ Βλ. Α. Μπρεδήμας, *Πολυπολιτισμική κοινωνία και δικαιώματα του ανθρώπου. Η Συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης* σε Ημερίδα Πολιτισμός - Ευρωπαϊκοί Θεσμοί και πολιτιστική κληρονομιά. Αθήνα 19 Ιανουαρίου 2011, Σάκκουλας, 2012 Αθήνα-Θεσ/κη σελ. 17-35.

στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα που τέθηκε σε ισχύ την 1^η Μαΐου 2006 και έχει ως στόχο την αντιμετώπιση ρατσιστικών και ξενοφοβικών φαινομένων μέσω των υπολογιστών. Ο σκοπός του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αυτού- όπως ρητά αναφέρεται στο άρθρο 1- είναι η ποινική αντιμετώπιση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσεως που τελούνται μέσω υπολογιστικών συστημάτων. Έτσι, στο Κεφάλαιο II του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου τα άρθρα 3-6 προβλέπουν ότι σε εθνικό επίπεδο θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με ποινικά μέτρα οι ακόλουθες συμπεριφορές: η Διάδοση ρατσιστικού και ξενοφοβικού υλικού μέσω υπολογιστικού συστήματος (άρθρο 3), οι ρατσιστικές απειλές μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών όπως αυτές ορίζονται βάσει των εθνικών διατάξεων¹²⁹, η ρατσιστική ή ξενοφοβική εξύβριση¹³⁰, η άρνηση ή ο χονδροειδής υποβιβασμός, εγκωμιασμός ή αιτιολόγηση της γενοκτονίας ή άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας¹³¹.

¹²⁹ Άρθρο 4 (Racist and xenophobic threat): *Each Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right, the following conduct: threatening, through a computer system, with the commission of a serious criminal offence as defined under its domestic law, (i) persons for the reason that they belong to a group, distinguished by race, color, descent or national or ethnic origin, as well as religion, if used as a pretext for any of these factors, or (ii) a group of persons which is distinguished by any of these characteristics.*

¹³⁰ Άρθρο 5 (Racist and xenophobic motivated insult): 1. *Each Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right, the following conduct: insulting publicly, through a computer system, (i) persons for the reason that they belong to a group distinguished by race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion, if used as a pretext for any of these factors; or (ii) a group of persons which is distinguished by any of these characteristics.* 2. *A Party may either: a) require that the offence referred to in paragraph 1 of this article has the effect that the person or group of persons referred to in § 1 is exposed to hatred, contempt or ridicule; or b) reserve the right not to apply, in whole or in part, paragraph 1 of this article.*

¹³¹ Άρθρο 6 (Denial, gross minimization, approval or justification of genocide or crimes against humanity): 1. *Each Party shall adopt such legislative measures as may be necessary to establish the following conduct as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right: distributing or otherwise making available, through a computer system to the public, material which denies, grossly minimizes, approves or justifies acts constituting genocide or crimes against humanity, as defined by international law and recognised as such by final and binding decisions of the International Military Tribunal, established by the London Agreement of 8 August 1945, or of any other international court established by relevant international instruments and whose jurisdiction is recognised by that Party.* 2. *A Party may either a) require that the denial or the gross minimization referred to in § 1 of this article is committed with the intent to incite hatred, discrimination or violence against any individual or group of individuals, based on race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion if used as a pretext for any of these factors, or otherwise b) reserve the right not to apply, in whole or in part, § 1 of this article.*

125. Ωστόσο, το Πρωτόκολλο σε αντίθεση με τη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα δεν έτυχε ευρείας θετικής αποδοχής από τα κράτη μέλη του ΣοΕ γεγονός που ίσως να εξηγεί και το χαμηλό απαιτούμενο αριθμό υπογραφών (5 κρατών) για τη θέση του σε ισχύ¹³². Εξάλλου, όπως αναφέρεται στη συνοδευτική αιτιολογική έκθεση της συντακτικής επιτροπής, ενώ απετέλεσε αντικείμενο συζήτησης η πιθανότητα εισαγωγής της υποχρέωσης ποινικοποίησης της διάδοσης ρατσιστικής προπαγάνδας μέσω υπολογιστικού συστήματος, δεν υπήρξε ευρεία συναίνεση από τις αντιπροσωπείες των κρατών μελών η οποία και πάλι οφειλόταν στη σύγκρουση της εν λόγω προβλέψεως με την ελευθερία έκφρασης¹³³. Τέλος, ουδεμία ειδικότερη ρητή αναφορά έγινε γύρω από την ποινική αντιμετώπιση των πολιτικών κομμάτων ή των πολιτικών προσώπων που χρησιμοποιούν τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές ως μέσο για την διάδοση ρατσιστικών μηνυμάτων ή προπαγάνδας. Αναδύεται έτσι και πάλι επί της ουσίας η έλλειψη πολιτικής βούλησης εκ μέρους των κρατών να υιοθετήσουν ποινικά μέτρα για την καταπολέμηση των εν λόγω συμπεριφορών.

γα) Η Επιτροπή Υπουργών

126. Η ευθύνη των πολιτικών προσώπων για την εκφορά ομιλιών μίσους έχει αποτελέσει αντικείμενο σειράς συστάσεων και πολιτικής διαβούλευσης εκ μέρους του οργάνου που είναι επιφορτισμένο στους κόλπους του ΣοΕ για τη λήψη των δράσεων που υιοθετεί το ΣοΕ, ήτοι της Επιτροπής Υπουργών. Η πρώτη σημαντική πρωτοβουλία που καταγράφεται, είναι η υιοθέτηση της **Σύστασης (97)20 «Περί ρητορικής μίσους»** που υιοθετήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1997 και απετέλεσε, το πρώτο κείμενο soft law, που επιχείρησε να προσδιορίσει την έννοια της ρητορικής μίσους, καταδικάζοντας όλες τις μορφές έκφρασης που υποκινούν το φυλετικό μίσος,

¹³² Πράγματι μέχρι στιγμής το Πρόσθετο Πρωτόκολλο έχει επικυρωθεί μόλις από 14 κράτη μέλη της ΕΕ (Κροατία, Κύπρος, Τσεχία, Δανία, Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβενία) ενώ συνολικά 7 κράτη μέλη του ΣοΕ (και ταυτόχρονα μέλη της ΕΕ) έχουν υποβάλλει επιφυλάξεις: Κροατία, Δανία, Φιλανδία, Ολλανδία, Ρουμανία.

¹³³ Βλ. Additional Protocol to the convention on Cybercrime, concerning the criminalization of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems (ETS no. 189) §4

την ξеноφοβία, τον αντισημιτισμό και όλες τις μορφές μη ανεκτικότητας¹³⁴. Θα ακολουθήσουν η **Σύσταση 97(21)** αναφορικά με τα ΜΜΕ και την προώθηση της Κουλτούρας της Ανεκτικότητας που υιοθετήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1997 και η Διακήρυξη για τον πολιτικό διάλογο στα ΜΜΕ που υιοθετήθηκε στις 12 Φεβρουαρίου 2004.

127. Επιπρόσθετα, με πρωτοβουλία της Επιτροπής Υπουργών διοργανώθηκαν σειρά συναντήσεων μεταξύ εκπροσώπων των κρατών που είχαν ως αντικείμενο το θέμα της ρητορικής μίσους και της ευθύνης των πολιτικών προσώπων. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Βαρσοβία στις 19 -23 Σεπτεμβρίου 2013 με θέμα «ο Παράγοντας του μίσους στον πολιτικό λόγο - Που βρίσκεται η ευθύνη¹³⁵» σε συνεργασία με το Πολωνικό Υπουργείο Διοίκησης με τη χρηματοδότηση της Νορβηγίας, αλλά και η διάσκεψη στο Βελιγράδι με θέμα «Ελευθερία έκφρασης και Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή - Δυνατότητες, δικαιώματα, Ευθύνες» που πραγματοποιήθηκε στις 7-8 Νοεμβρίου 2013. Ωστόσο, τόσο η μη δεσμευτική φύση των συστάσεων του εν λόγω οργάνου όσο και η διαδικασία λήψης αποφάσεων γενικότερα (η Επιτροπή Υπουργών αποτελείται από εκπροσώπους των κρατών μελών σε επίπεδο Υπουργών Εξωτερικών που αποφασίζει με πλειοψηφία 2/3) εγείρει για πολλούς σημαντικά ζητήματα περί ελλείψεως δημοκρατικής λειτουργίας ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την υιοθέτηση πολιτικών που αφορούν τον περιορισμό της λειτουργίας των πολιτικών κομμάτων.

γβ) Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του ΣοΕ (ΚΣΣοΕ)

¹³⁴ «Toutes formes d' expression qui propagent, incitent à, promeuvent ou justifient la haine raciale, la xénophobie, l' antisemitisme ou d' autres formes de haine fondées sur l' intolérance, y compris l' intolérance qui s' exprime sous forme de nationalisme agressif et d' ethnocentrisme, de discrimination et d' hostilité à l' encontre des minorités, des immigrés et des personnes issues de l' immigration». Για μια αναλυτική προσέγγιση των κειμένων, των στρατηγικών και της νομολογίας σε θέματα ρητορικής μίσους βλ. Α. Weber, *Manual on hate speech*, Council of Europe Publishing, σελ. 3 επ.

¹³⁵ The hate factor in political speech. Where do responsibilities lie? στην ιστοσελίδα: <http://eeagrants.org/News/2013/Hate-speech-on-the-agenda-in-Warsaw>

128. Η ΚΣΣοΕ επανειλημμένα έχει καλέσει τα κράτη μέλη να εξασφαλίσουν την ουσιαστική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου με την υιοθέτηση προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων και πολιτικών για την αντιμετώπιση εκείνων των πολιτικών κομμάτων που προωθούν τον ρατσισμό, την ξενοφοβία, και τη μη ανεκτικότητα. Μια πρώτη σειρά από ήπιες εκκλήσεις υιοθετήθηκαν μέσω Συστάσεων, όπως: η υπ' αριθ. **1222 (1993)**¹³⁶ «Για τη μάχη κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μη ανεκτικότητας», η **1275 (1995)**¹³⁷ «Για τη μάχη κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μη ανεκτικότητας» η **1438 (2000)** «Αναφορικά με την απειλή για τη δημοκρατία των ακραίων κομμάτων και κινημάτων στην Ευρώπη¹³⁸» (στην οποία καλούνται οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι να αρνηθούν οποιαδήποτε υποστήριξη, ρητή ή σιωπηρή με εξτρεμιστικά κόμματα ρατσιστικού ή ξενοφοβικού χαρακτήρα που έχει ως στόχο να σχηματιστούν πλειοψηφίες που κυνηγούν την πολιτική εξουσία { §11}, η **1543 (2001)** «Σχετικά με το ρατσισμό και την ξενοφοβία στον κυβερνοχώρο¹³⁹» και η **1805 (2007)** «Σχετικά με τη βλασφημία, τη θρησκευτική εξύβριση και τη ρητορική μίσους κατά προσώπων με βάση τη θρησκεία¹⁴⁰». Τέλος, στις 28 Ιανουαρίου 2014, υιοθέτησε τη Σύσταση **2032 (2014)** «Μια στρατηγική για την πρόληψη του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας στην Ευρώπη»¹⁴¹.

¹³⁶ Recommandation 1222 (1993) CPCE, Relative à la lutte contre le racisme, la xénophobie et l'intolérance σε

<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/FREC1222.htm>

¹³⁷ Recommandation 1275 (1995) CPCE, Sur la lutte contre le racisme, la xénophobie, l'antisémitisme et l'intolérance σε

<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=15309&lang=fr>

¹³⁸ Recommandation 1438 (2000) CPCE, Sur la menace des partis et mouvements extrémistes pour la démocratie en Europe σε

<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=16765&lang=fr>

¹³⁹ Recommandation 1543 (2001) Sur le racisme et la xénophobie dans le cyberspace σε <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/FREC1543.htm>

¹⁴⁰ Recommendation 1805 (2007) of the Parliamentary Assembly on "Blasphemy, Religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion" στην ιστοσελίδα <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/erec1805.htm>

¹⁴¹ Recommandation 2032 (2014) Une stratégie pour la prévention du racisme et de l'intolérance en Europe στην ιστοσελίδα τη σύνταξή της επιμελήθηκε ο Σουηδός βουλευτής Γιόνας Γκούναρσον

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20432&lang=en>

129. Οι εκκλήσεις αυτές σε πολλές περιπτώσεις θα περιβληθούν και την αυστηρότερη μορφή του ψηφίσματος όπως: το **1308 (2002)**¹⁴² «Περί περιορισμών αναφορικά με τα πολιτικά κόμματα στα κράτη μέλη του ΣοΕ», το **1344 (2003)**¹⁴³ «Σχετικά με τον ρατσιστικό, ξενοφοβικό και μη ανεκτικό λόγο στην πολιτική», **1495 (2006)**¹⁴⁴ «Σχετικά με την επάνοδο της ναζιστικής ιδεολογίας». Και θα ενισχυθούν και με ψηφίσματα που εγγίζουν θέματα που ουσιαστικά σχετίζονται με τη δυσλειτουργία και τη ριζοσπαστικοποίηση του δημόσιου λόγου: ενδεικτικά το **1577 (2007)** «Σχετικά με την αποποινικοποίηση της συκοφαντικής δυσφήμισης»¹⁴⁵ - που ρητά αναφέρει {§ 17.5} ότι η ρητορική μίσους, η υποκίνηση μίσους και η άρνηση αποτελούν τις μόνες περιπτώσεις για τις οποίες θα πρέπει να προβλέπεται από τα κράτη μέλη η ποινή φυλάκισης και ότι (...) τα κράτη μέλη (§ 17.6) οφείλουν να αφαιρέσουν οποιαδήποτε πρόβλεψη παρέχει αυξημένη προστασία σε δημόσια πρόσωπα όσον αφορά τη συκοφαντική δυσφήμιση»- το **1743 (2010)** «Σχετικά με το Ισλάμ, τον Ισλαμισμό και την Ισλαμοφοβία στην Ευρώπη», **1754 (2010)** «Μάχη κατά του εξτρεμισμού: επιτυχίες, ελλείψεις, αποτυχίες»¹⁴⁶ το **1900 (2012)** «Σχετικά με τον ορισμό του πολιτικού κρατούμενου». Σε αυτό το τελευταίο ξεκαθαρίζεται ότι ένα άτομο που στερείται της πολιτικής του ελευθερίας, θεωρείται πολιτικός κρατούμενος μόνο στην περίπτωση που η κράτηση έχει επιβληθεί κατά παράβαση των θεμελιωδών εγγυήσεων της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της και συγκεκριμένα της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης, έκφρασης του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι. Ο ειδικός εισηγητής της αιτιολογικής έκθεσης του εν λόγω ψηφίσματος, αναφερόμενος στον πολιτικό λόγο υπογράμμισε ότι «κατά κανόνα, ακόμα και όταν αυτός είναι ιδιαίτερα

¹⁴² Résolution 1308 (2002) sur les restrictions concernant les partis politiques dans les Etats membres du Conseil de l'Europe σε <http://www.assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta02/FRES1308.htm>

¹⁴³ Résolution 1344 (2003) Relative au Discours raciste, xénophobe, et intolérant en politique <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10263&lang=fr>

¹⁴⁴ Résolution 1495 (2006) relative à la résurgence de l'idéologie du nazisme <http://assembly.coe.int/mainf.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta06/fres1495.htm>

¹⁴⁵ Résolution 1577 (2007) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Toward decriminalization of defamation στην ιστοσελίδα <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/eres1577.htm>

τελευταία πρόσβαση 4 Αυγούστου 2014

¹⁴⁶ Resolution 1754(2010) Fight against extremism: achievements, deficiencies and failures <http://www.assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1754.htm>

επικριτικός για το κράτος ή την κυβέρνηση, προστατεύεται από το άρθρο 10 ΕΣΔΑ. Ωστόσο, εάν παραβιάζονται ορισμένα συμβατικά όρια, όπως ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση λόγου που υποκινεί τη βία, το ρατσισμό και την ξενοφοβία η κράτησή του δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτική και κατά συνέπεια ούτε και παράνομη η κράτησή του (άρθρο 5 ΕΣΔΑ)¹⁴⁷ και αναφέρθηκε χαρακτηριστικά στην καταδίκη του Γάλλου ακροδεξιού πολιτικού J. M. Le pen».

130. Τέλος, το 2014 η ΚΣΣοΕ υιοθέτησε δύο νέα ψηφίσματα **1967(2014)** «Μια στρατηγική για την πρόληψη του ρατσισμού και της μη ανεκτικότητας» και το **1968 (2014)** «Ρατσισμός στους κόλπους της αστυνομίας» με τα οποία επανέλαβε τη ζωνρή ανησυχία της για την άνοδο του ρατσισμού, του μίσους και της μη ανεκτικότητας στην Ευρώπη, και ζήτησε από την Επιτροπή των Υπουργών την επεξεργασία μιας στρατηγικής και ένα σχέδιο δράσης το οποίο θα επικεντρώνεται στα εξής 5 σημεία: α) την προώθηση καμπάνιας και δράσεων ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης διευρύνοντας και ενδυναμώνοντας το κίνημα ενάντια της ρητορικής μίσους β) την ανάπτυξη της διδασκαλίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την επεξεργασία σχολικών προγραμμάτων με σκοπό την πρόληψη του ρατσισμού, του μίσους και της μη ανεκτικότητας γ) την ανάπτυξη μηχανισμών εκπαίδευσης από απόσταση σε θέματα πρόληψης και καταστολής του ρατσισμού, του μίσους και της μη ανεκτικότητας για το αστυνομικό σώμα και άλλα κατασταλτικά σώματα δ) την ενίσχυση του νομικού πλαισίου του ΣοΕ, την παροχή συμβουλών και νομικών γνωμοδοτήσεων και την προώθηση της επικύρωσης του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Συμβάσεως για το κυβερνοέγκλημα και τέλος ε) την επίβλεψη της εφαρμογής της εν λόγω πολιτικής.

¹⁴⁷ Βλ. Β. Σαράντη, Συμβούλιο της Ευρώπης. Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Ο ορισμός της έννοιας «πολιτικός κρατούμενος» σε ΤΔΑΑΔΑΔ, τ. 35/36 2012, σελ. 19-20.

γγ) *Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)¹⁴⁸*

131. Η εν λόγω επιτροπή, συμβάλει πρωτίστως στη διαμόρφωση της πολιτικής του ΣοΕ σε θέματα κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας με την διατύπωση Συστάσεων Γενικής Πολιτικής που απευθύνονται στις κυβερνήσεις όλων των Κρατών – Μελών και παρέχουν τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές ώστε να δημιουργηθούν και να υπάρξουν «αναλυτικές εθνικές πολιτικές»¹⁴⁹. Εμβληματική θέση αναφορικά με το θέματα της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού, κατέχει **η υπ' αριθ. 7 Γενική Σύσταση Πολιτικής (Εθνική Νομοθεσία για την Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης)** που σε γενικές γραμμές προτείνει την έκπτωση από συγκεκριμένα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα για τα φυσικά πρόσωπα και τη διαζευκτική υιοθέτηση ποινικών και διοικητικών μέτρων για τα νομικά πρόσωπα (όπως π.χ. τη διάλυση πολιτικών κομμάτων που προωθούν το ρατσισμό) σε περίπτωση τελέσεως δημόσιας υποκίνησης σε βία, μίσος ή διάκριση, η δημόσια εξύβριση ή συκοφαντική δυσφήμιση και απειλή όταν διαπράττονται με ρατσιστική πρόθεση κατά προσώπου ή ομάδας ατόμων με βάση το χρώμα, τη φυλή, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή την εθνοτική καταγωγή. Η αιτιολογία για την υιοθέτηση των εν λόγω μέτρων, εδράζεται στην αντίληψη ότι στην περίπτωση που οι συμπεριφορές των πολιτικών παραγόντων παραμείνουν ατιμώρητες, άμεσα δύναται να οδηγήσουν σε σοβαρότερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ ειδικά όσον αφορά τα ποινικά μέτρα, παρατηρεί ότι ο συμβολικός χαρακτήρας τους δύναται να αυξήσει την επίγνωση στην κοινωνία της σοβαρότητας των ρατσιστικών εγκλημάτων. Με την ίδια λογική θα υιοθετήσει και τη Διακήρυξη

¹⁴⁸ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) δημιουργήθηκε μετά από απόφαση της 1ης Συνόδου Κορυφής των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε στη Βιέννη τον Οκτώβριο του 1993 και ενισχύθηκε με την απόφαση της 2ης Συνόδου Κορυφής που πραγματοποιήθηκε στο Στρασβούργο τον Οκτώβριο του 1997.

¹⁴⁹ Π. Νάσκου - Περράκη, *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 105

«Για τη χρήση ρατσιστικών, αντισημιτικών και ξενοφοβικών στοιχείων στον πολιτικό λόγο» στις 17 Μαρτίου 2005¹⁵⁰.

132. Η εκπόνηση περιοδικών εκθέσεων από κράτη μέλη και η εξέτασή τους αποτελεί σημαντικό έργο της ECRI: από έκθεση σε έκθεση, η ECRI σχηματίζει την εικόνα της κάθε εξεταζόμενης χώρας και παρακολουθεί την εξέλιξη -θετική ή και αρνητική- των ευρημάτων της προηγούμενης περιόδου¹⁵¹. Οι παρατηρήσεις των εκθέσεων αυτών αποκτούν μεγαλύτερο βάρος αν συνδυαστούν με τις εκθέσεις και άλλων ελεγκτικών μηχανισμών όπως του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ή της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, αλλά και ως παράμετρος κατά την αξιολόγησή παραβιάσεων από μέρους των κρατών μελών σε συναφή θέματα εκ μέρους του ΕΔΔΑ¹⁵².

133. Έτσι, επί παραδείγματι κατά την διάρκεια του 5^{ου} κύκλου ελέγχου ειδικά όσον αφορά το ρατσιστικό πολιτικό λόγο διερευνήθηκε η σχετική εφαρμογή των ειδικών συστάσεων που είχε απευθύνει στη Βουλγαρία, στη Σλοβακία και στην Ελβετία. Έτσι, στην πρώτη συνέστησε να κρατήσει υπό στενή παρακολούθηση τον μεγάλο αριθμό ακραίων ομάδων και πολιτικών κομμάτων που δραστηριοποιούνται στη χώρα και να αναλάβει άμεση δράση εναντίον κάθε εγκληματικής δραστηριότητάς τους που αφορά την υποκίνηση στο ρατσισμό, μίσους και βίας¹⁵³. Στη Σλοβακία, συνέστησε την ενσωμάτωση

¹⁵⁰ Βλ. Déclaration de l'ECRI sur l'utilisation d'éléments racistes, antisémites et xénophobes dans le discours politique http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/14Public_Presentation_Paris_2005/Presentation2005_Paris_proceedings_fr.pdf

¹⁵¹ Αναλυτικά για τους ελεγκτικούς μηχανισμούς του ΣοΕ βλ. Στ. Ε. Περράκης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων Ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης-Ευρωπαϊκή Ένωση-ΟΑΣΕ: μια σύνθεση σημειώσεων από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Σιδέρης, 2013, σελ.99 και S. Perrakis, *L'apport des organes de droits de l'homme du Conseil de l'Europe dans la promotion et protection de la diversité culturelle. Aspects institutionnels et constats des résultats*, σε AIDH, vol. II, 2008, σελ. 308

¹⁵² Ενδεικτικά, τα standard και τα ευρήματα της ECRI ανά χώρα αναφέρθηκαν από το ΕΔΔΑ μόνο για το έτος 2013 στις ακόλουθες αποφάσεις: ΕΔΔΑ, Horváth and Kiss κ. Ουγγαρίας, 29. 1. 2013, υπ' αριθ. 11146/11, Vona κ. Ουγγαρίας, 9. 07. 2013, υπ' αριθ. 35943/10 και Μ.Α. κ. Κύπρου 23. 07. 2013 υπ' αριθ. 41872/10, βλ. Ετήσια Έκθεση ECRI για το 2013, σελ. 13 στην ιστοσελίδα http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%20013.pdf

¹⁵³ Βλ. ECRI IV Country report on Bulgaria, § 108-110 στην ιστοσελίδα

νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με απαγόρευση πολιτικών κομμάτων που είναι ανοικτά εχθρικά προς τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως και το πάγωμα κρατικών χρηματοδοτήσεων των εν λόγω οργανώσεων και την απαγόρευση συμμετοχής σε δημόσια αξιώματα εφόσον έχει υπάρξει καταδίκη για ρατσισμό ή φυλετική διάκριση¹⁵⁴. Στην Ελβετία σύστησε τη συστηματική εφαρμογή εκ μέρους των διωκτικών αρχών του άρθρου 261 bis σε περιπτώσεις ρατσιστικών δηλώσεων εκ μέρους πολιτικών προσώπων και ταυτόχρονα επανέλαβε ότι η βουλευτική ασυλία σε περιπτώσεις ρατσιστικού λόγου, αίρεται¹⁵⁵. Η έκθεσή της όσον αφορά την Ελλάδα περιείχε συστάσεις για την δραστηριοποίηση της χώρας μας στο θέμα αυτό και αφορούσε περισσότερο την εφαρμογή του Ν. 927/1979 στα δημόσια πρόσωπα και την ταυτόχρονη έκκληση στις κρατικές αρχές να λάβουν υπόψη τη σχετική Διακήρυξή της αναφορικά με τη χρήση αντισημιτικών, ρατσιστικών και ξενοφοβικών στοιχείων στον πολιτικό λόγο¹⁵⁶.

134. Τέλος, στην τελευταία ετήσια έκθεση σχετικά με τη γενική δράση της οργανισμού που δημοσιεύτηκε στις 7 Ιουλίου 2014, απηύθυνε έκκληση για έγκαιρη δράση κατά των εξτρεμιστικών οργανώσεων που προωθούν το ρατσισμό για να αποφευχθεί ενδεχόμενη κλιμάκωση βίας και συναφών εγκληματικών δραστηριοτήτων, σημειώνοντας ότι έχει παρατηρηθεί ένα κύμα υποστήριξης της επιθετικής πολιτικής εθνικιστικών και λαϊκιστικών ξενοφοβικών κομμάτων και της φασιστικής νοσταλγίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σε διάφορα κράτη μέλη¹⁵⁷.

<http://www1.umn.edu/humanrts/research/bulgaria/Fourth%20ECRI%20Report%20on%20Bulgaria.pdf>

¹⁵⁴ Βλ. ECRI IV Country report on Slovakia, § 99-100 στην ιστοσελίδα

http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_04/04_CbC_eng/SVK-CbC-IV-2009-020-ENG.pdf

¹⁵⁵ Βλ. ECRI IV Country Report on Switzerland, § 86-96, στην ιστοσελίδα

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Switzerland/CHE-CbC-IV-2009-032-ENG.pdf>

¹⁵⁶ Βλ. ο.π. Στ. Ε. Περράκης, *Ευρωπαϊκό δίκαιο δικαιωμάτων ανθρώπου*, σελ. 113 και ECRI IV Country Report on Greece, § 94-96 στην ιστοσελίδα

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/greece/GRC-CbC-IV-2009-031-ENG.pdf>

¹⁵⁷ Βλ. ECRI annual report 2013 στην ιστοσελίδα

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202013.pdf

γδ) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου (Επιτροπή Βενετίας)

135. Η Επιτροπή Βενετίας έχει πραγματοποιήσει σειρά από θεματικές έρευνες που αφορούν τη δημοκρατία και την εύρυθμη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, τόσο όσον αφορά στα μέτρα που δύνανται να λάβουν τα κράτη για να εξασφαλίσουν το σεβασμό των δημοκρατικών θεσμών εντός των οποίων δρουν τα πολιτικά κόμματα και όσον αφορά την δράση των μελών τους, την εσωτερική τους οργάνωση και την εν γένει συμπεριφορά. Έτσι, σε μια πρώτη φάση εξέδωσε τις «Κατευθυντήριες γραμμές γύρω από την απαγόρευση και τη διάλυση πολιτικών κομμάτων και ανάλογα μέτρα¹⁵⁸» και ταυτόχρονα ένα «Έργο Κώδικα Καλής Συμπεριφοράς αναφορικά με τα πολιτικά κόμματα¹⁵⁹».

136. Η πρώτη έρευνα αναδεικνύει- μέσα από μια συγκριτική προσέγγιση των συνταγματικών προβλέψεων των κρατών μελών- ότι η υποκίνηση σε διακρίσεις, μίσος ή βία δύνανται σε μερικές χώρες να οδηγήσει σε απαγόρευση ενός κόμματος. Ως κύριο παράδειγμα, φέρεται η Γαλλία, στην οποία δύνανται να διαλυθούν τα πολιτικά κόμματα που υποκινούν σε διακρίσεις, μίσος ή βία εναντίον ενός ατόμου ή μιας ομάδας των προσώπων, λόγω της καταγωγής τους ή των μελών μιας εθνοτικής ομάδας, έθνους, φυλής ή θρησκείας, ή διαδίδουν ιδέες ή θεωρίες που προσπαθούν να δικαιολογήσουν ή να ενθαρρύνουν τέτοιου είδους διακρίσεις, μίσος ή βία. Ανάλογες προβλέψεις υπάρχουν και στην Ισπανία (που διαθέτει μια διάταξη βάσει της οποίας λαμβάνονται επίσης υπόψη το φύλο, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η οικογενειακή κατάσταση την οικογένεια, την ασθένεια και την αναπηρία) στη Λευκορωσία (τα πολιτικά κόμματα που υποκινούν το φυλετικό μίσος μπορούν να απαγορευθούν επίσης) και στην Ουκρανία, ενώ οι νομοθετικές προβλέψεις στο Αζερμπαϊτζάν επικεντρώνονται στην ενθάρρυνση

¹⁵⁸ Η έκθεση αυτή δημοσιεύτηκε στις 10 Ιανουαρίου 2000 «*Lignes directrices sur l'interdiction et la dissolution des partis politiques et les mesures analogues*» σε <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF%282000%29001-f>

¹⁵⁹ «*Projet de Code de bonne conduite en matière de partis politiques*» σε <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL%282008%29020rev-f>

των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών συγκρούσεων, και στη Βουλγαρία, απαγορεύονται τόσο τα κόμματα που προάγουν μια φασιστική ιδεολογία όσο και τα κόμματα που υποκινούν φυλετικές, εθνικές, θρησκευτικές ή εθνικές εχθροπάθειες. Τέλος, αντίστοιχες προβλέψεις εμπεριέχει και το ρωσικό σύνταγμα που απαγορεύει τη δημιουργία και τη δραστηριότητα των κοινωνικών συλλόγων, που από τους στόχους τους ή τις πράξεις τους, υποκινούν την κοινωνική, φυλετική, εθνοτική ή θρησκευτική διχόνοια.

137. Το δεύτερο μη δεσμευτικό μέτρο- ο κώδικας δεοντολογίας προβλέπει ότι όλα τα κόμματα οφείλουν να στηρίζουν τη δράση τους στους εξής τρεις (3) κοινούς συνταγματικούς πυλώνες όλων των κρατών: τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων {§ 15-19} ενώ παράλληλα κάνει ειδική μνεία στην αρχή της ισότητας και μη διάκρισης και στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ όσον αφορά τα όρια δράσης των κομμάτων.

138. Τελευταία σημαντική συμβολή, είναι η έκθεση σχετικά με το status της βουλευτικής ασυλίας στα κράτη - μέλη του ΣοΕ¹⁶⁰. Με αφετηρία το γεγονός ότι ο θεσμός της βουλευτικής ασυλίας αποτελεί κοινή συνταγματική παράδοση των δημοκρατικών κοινωνιών της Ευρώπης που συνδέεται με τις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, επιχειρείται η εναρμόνιση των εθνικών προβλέψεων στο θέμα της άρσης της βουλευτικής ασυλίας.

139. Είναι σημαντικό ότι σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής η υποκίνηση, μίσους, ρατσισμού και γενικότερα διακρίσεων δύνανται να αποτελέσουν νόμιμο λόγο περιορισμού του προνομίου της βουλευτικής ασυλίας ακόμη και αν αυτό δεν προβλέπεται¹⁶¹. Η ελευθερία έκφρασης των

¹⁶⁰ Report on the scope and lifting of parliamentary immunities. Study no. 714/2013 CDL-AD(2014)011. Η έκθεση αυτή υιοθετήθηκε στις 21-22 Μαρτίου 2014 βασιζόμενη στα σχόλια των: Mr James HAMILTON (Substitute Member, Ireland) Ms Maria Fernanda PALMA (Member, Portugal) Mr Fredrik SEJERSTED (Substitute Member, Norway) Mr Jørgen Steen SØRENSEN (Member, Denmark) Mr Yves-Marie DOUBLET (GRECO expert, France). Βλ. ολόκληρο το κείμενο της έκθεσης στην ιστοσελίδα [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e)

¹⁶¹ Βλ. έκθεση § 42

αντιπροσώπων του λαού αποτελεί το «κλειδί» της πραγματικής δημοκρατίας και αιτιολογεί την έλλειψη κανόνων που αφορούν την έκφραση γνώμης και ψήφου κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους είτε απολύτως είτε με συγκεκριμένους περιορισμούς. Ωστόσο, θεωρεί ορθότερη την εκ του νόμου απαρίθμηση των περιπτώσεων για τις οποίες χωρεί άρση βουλευτικής ασυλίας (και η δέουσα διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθείται, μέσω εξεταστικών επιτροπών του ίδιου του οργάνου) και διευκρινίζει ότι ουσιαστικοί περιορισμοί στην ελευθερία λόγου πρέπει να εφαρμόζονται μόνο σε ιδιαίτερα επαχθείς εκφράσεις και θα πρέπει να συμβαδίζουν με τους επιτακτικούς κανόνες του ελεύθερου πολιτικού διαλόγου στο κοινοβούλιο¹⁶².

¹⁶² Βλ. έκθεση §§ 177-179

III. ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ DEMOCRATIE MILITANTE

Α. Η δημοκρατική κοινωνία μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ
α) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης

140. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) δεν είναι κείμενο πολιτικά ουδέτερο, αλλά έχει συγκεκριμένο ιδεολογικό και πολιτικό στίγμα¹⁶³. Είναι χαρακτηριστικό ότι το προοίμιο αναφέρει ότι σκοπός του ΣοΕ είναι «η πραγματοποίηση στενωτέρας ενότητας μεταξύ των Μελών» και ότι «(...) εν των μέσων προς επίτευξιν του σκοπού τούτου είναι η προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (...) «η διατήρησις των οποίων στηρίζεται ουσιαστικώς επί πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού».

141. Αναγνωρίζεται έτσι ότι το πεδίο αναφοράς της ΕΣΔΑ είναι το δημοκρατικό πολίτευμα, επιλογή που στηλιτεύει την ισχυρή θέληση των συντακτών της ΕΣΔΑ, να χαράξουν μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή με τις πιο μαύρες σελίδες της ιστορίας της ανθρωπότητας¹⁶⁴. Η αναφορά αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς ο όρος της δημοκρατίας δεν αναφέρεται σε όλα τα διεθνή κείμενα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: ούτε ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, ούτε τα δύο Διεθνή Σύμφωνα του 1966 του ΟΗΕ αναφέρονται στον όρο της δημοκρατίας ως σημαντικό σημείο αναφοράς για την οριοθέτηση και την ενάσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁶⁵, ενώ παράλληλα ούτε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης προβαίνει σε αναφορά των δημοκρατικών αρχών στη νομολογία του¹⁶⁶.

¹⁶³ Βλ. S. Perrakis, *L'action des institutions internationales pour l'établissement d'un ordre des droits de l'homme. Expérience récente, bilan et perspectives*, AIDH, 2007, σελ. 280 και Λ.-Α. Σισιλιάνος, *Προοίμιο, σε Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 24

¹⁶⁴ S. VAN DROOHENBROECK, *L'article 17 de la Convention Européenne des droits de l'homme est-il indispensable?* RTDH, 2001, σελ. 541

¹⁶⁵ Βλ. R. Rich, *Bringing Democracy into International Law*, Journal of Democracy, 2001, τ. 12, σελ. 23 και J. Videmar, *Multi-party Democracy: International and European Human Rights Law Perspectives*, σε LJIL, 2010, τ. 23, σελ. 215

¹⁶⁶ Αντίθετα, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει δεχτεί στην υπόθεση της Νικαράγουα ότι οι συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αλλά και το διεθνές εθνικό δίκαιο δεν επιβάλλουν

142. Η πρώτη αναφορά στη ρήτρα «δημοκρατικής κοινωνίας» εμφανίζεται στην ΟΔΔΑ με το άρθρο 29 § 2 που ρητά προβλέπει ότι «στην άσκηση των δικαιωμάτων του και στην απόλαυση των ελευθεριών του κανείς δεν υπόκειται παρά μόνο στους περιορισμούς που ορίζονται από τους νόμους, με αποκλειστικό σκοπό να εξασφαλίζεται η αναγνώριση και ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων, και να ικανοποιούνται οι δίκαιες απαιτήσεις της ηθικής, της δημόσιας τάξης και του γενικού καλού, σε μια δημοκρατική κοινωνία». Το εν λόγω άρθρο θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο κατά τη σύνταξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ που σε γενικές γραμμές θα ακολουθήσουν το λεκτικό της ΟΔΔΑ¹⁶⁷ αν και η ΕΣΔΑ θα ακολουθήσει μια ευκρινέστερη ιδεολογική και πολιτική διατύπωση.

143. Ωστόσο, «η πρωτοπόρος ευκρίνεια της ΕΣΔΑ» όπως χαρακτηριστικά την αποκαλεί ο Σισιλιάνος, παρουσιάζει κάποιες αδυναμίες, ειδικά όταν η δημοκρατία ανάγεται σε σημείο αναφοράς για τον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης. Ελευθερία έκφρασης και δημοκρατία δεν βρίσκονται σε μια ξεκάθαρη ιεραρχική θέση, αλλά σε μια κυκλική σχέση: η ελευθερία έκφρασης δίνει ζωή στη δημοκρατία και η δημοκρατία στην ελευθερία έκφρασης¹⁶⁸. Τι ακριβώς νοείται όμως ως δημοκρατία ή δημοκρατική κοινωνία στα πλαίσια της ΕΣΔΑ, δεν είναι καθόλου εύκολο να προσδιοριστεί, και η δυσκολία αυτή συνιστά σημαντικό παράγοντα κατά την κρίση είτε της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης (βάσει του άρθρου 17 ΕΣΔΑ) για την απόρριψη του παραδεκτού της προσφυγής εκ μέρους του ΕΔΔΑ, είτε κατά την διαδικασία στάθμισης μεταξύ των συγκρουόμενων συμφερόντων (ελευθερίας έκφρασης και δικαιωμάτων τρίτων ή ανάγκες δημόσιας τάξης) σε μια δημοκρατική κοινωνία και την συνακόλουθη κρίση αναγκαιότητας των επιβαλλομένων περιορισμών

στα κράτη την υιοθέτηση κάποιου πολιτικού, κοινωνικού, οικονομικού ή πολιτισμικού συστήματος.

¹⁶⁷ Λ.-Α. Σισιλιάνος, ο.π. σελ. 24

¹⁶⁸ Για την αμφίδρομη αυτή σχέση μεταξύ ελευθερία έκφρασης και δημοκρατία βλ.ΕΔΔΑ, *Parti Communiste unifié de Turquie et autres κ. Τουρκίας*, υπ' αριθ. 13932/92, 30.01. 1998, § 57

καταρχήν στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης αλλά και του συνεταιριζέσθαι.

144. Πράγματι, η διατύπωση του άρθρου 10 §2 της ΕΣΔΑ δεν αφήνει αμφιβολίες περί του μη απολύτου χαρακτήρα του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης, γεγονός που υπαγορεύει στο ΕΔΔΑ την αναγνώριση υπέρ υπάρξεως ενός περιθωρίου εκτίμησης (*marge d'appréciation*) του κράτους στους επιβαλλόμενους περιορισμούς λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε εθνικής κοινωνίας¹⁶⁹. Κατά την εκτίμηση ωστόσο της παρέμβασης του Κράτους το κριτήριο της αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία αποτελεί κομβικό σημείο του δικαστικού ελέγχου¹⁷⁰ γεγονός που εξηγεί την προσπάθεια μέρους της θεωρίας αφενός να προσδιορίσει την έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, και αφετέρου να ξεκαθαρίσει τις περιπτώσεις στις οποίες η έννοια αυτή όταν προσβάλλεται με ιδιαίτερα επαχθή τρόπο να προκαλεί την έκπτωση του δικαιώματος ελευθερίας. Έτσι αναφορικά με το πρώτο πρόβλημα μέρος της θεωρίας παρατηρεί ότι το ΕΔΔΑ τείνει να υιοθετεί δύο διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις: μια τυπική (ή διαδικαστική) και μια ουσιαστική¹⁷¹.

145. Η πρώτη καταδεικνύει ως δημοκρατική κοινωνία, την κοινωνία στα πλαίσια της οποίας ο μόνος νόμιμος τρόπος λήψης αποφάσεων είναι εκείνος που απορρέει από τη λαϊκή κυριαρχία. Υπό αυτήν την έννοια η διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών για τον καθορισμό της ελεύθερης λαϊκής βούλησης όπως και μια σειρά διαδικασιών που ενισχύουν την ελεύθερη διαμόρφωση της λαϊκής βούλησης και την έκφρασή της αποτελούν θεμελιώδη συστατικά στοιχεία της τυπικής δημοκρατίας: ο πολιτικός πλουραλισμός, η καθολική ψηφοφορία, η ελεύθερη συμμετοχή στην πολιτική ζωή, το ελεύθερο παιχνίδι του δημόσιου διαλόγου ή ο σεβασμός της πολιτικής μειοψηφίας

¹⁶⁹ Βλ. Α. Μπρεδήμας, *Πολυπολιτισμική κοινωνία και δικαιώματα του ανθρώπου*, σελ. 23

¹⁷⁰ Τα στοιχεία που βάσει του άρθρου 10 § 2 ΕΣΔΑ το ΕΔΔΑ οφείλει να εξετάσει είναι: ι) η πρόβλεψη του περιορισμού από το νόμο ιι) η νομιμότητα του επιδιωκόμενου μέσω αυτού σκοπού και ιιι) η αναγκαιότητα επιβολής του σε μια δημοκρατική κοινωνία.

¹⁷¹ Για την αντιδιαστολή των δύο αυτών εννοιών και ενδελεχή ανάλυση βλ. J.-M. Denquin, *Démocratie*, σε *Dictionnaire des Droits de l'Homme*, J. Andriantsimbazovina et al. (dir), Paris, PUF, 2008, σελ. 207-211, N. Hervieu, *La liberté d'expression des personnalités politiques en droit européen: «de la démocratie à Strasbourg»*, CRDF, no. 8, 2010, σελ. 105

αποτελούν μερικά από τα στοιχεία που προσανατολίζουν την έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας προς την κατεύθυνση της διαδικασίας κατάκτησης της εξουσίας¹⁷². Η έννοια της ουσιαστικής δημοκρατίας από την πλευρά της, προσλαμβάνει ως καθοριστικό προσδιοριστικό στοιχείο την ουσιαστική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, υπογραμμίζοντας υπό αυτήν την έννοια τη σημασία αξιών και ιδεών όπως η αρχή της μη διάκρισης ή του ίσου σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας¹⁷³.

146. Η εννοιολογική διαστολή μεταξύ τυπικής και ουσιαστικής δημοκρατίας, προσφέρει σύμφωνα με αυτό το μέρος της θεωρίας ένα ιδιαίτερα σημαντικό κλειδί για την κατανόηση της νομολογίας του Στρασβούργου όσον αφορά την άσκηση της ελευθερίας έκφρασης εκ μέρους των πολιτικών προσώπων και της ρητορική μίσους, αλλά δεν μπορεί να αναχθεί σε πανάκεια για την επίλυση των προβλημάτων που εγείρονται, καθόσον ο διαχωρισμός αυτός δεν προσφέρει ερμητικά εννοιολογικά στεγανά¹⁷⁴. Περαιτέρω, το ίδιο το δικαστήριο γενικά δεν συνηθίζει να προστρέχει στη χρήση γενικών ορισμών προτιμώντας την αυτόνομη σύλληψη εννοιών ανά περίπτωση και ιδιαίτερα ως προς τη ρητορική μίσους¹⁷⁵.

αβ) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης πολιτικών προσώπων

147. Το ΕΔΔΑ επισήμανε πολύ νωρίς ότι: «το ελεύθερο παιχνίδι του πολιτικού διαλόγου βρίσκεται στην ίδια την καρδιά της έννοιας της δημοκρατικής κοινωνίας που διαποτίζει ολόκληρη τη Σύμβαση» και ότι «η ελευθερία έκφρασης, βασικό θεμέλιο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας, ισχύει και για τις ιδέες που συγκρούονται, σοκάρουν ή ανησυχούν, αφού αυτό

¹⁷² Βλ. N. Hervieu, ο.π. σελ.105

¹⁷³ Βλ. N. Hervieu, ο.π. σελ. 105

¹⁷⁴ «(...) elle offre une clef de compréhension particulièrement précieuse de la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'homme concernant cette dernière liberté et son exercice individuel par les personnages politiques. La grille de lecture qui résulte dépasse la traditionnelle alternative entre expansion ou contraction de la protection de la liberté d'expression, souvent vaine au regard de la «casuistique arborescente» qui caractérise l'œuvre strasbourgeoise en ce domaine» N. Hervieu ο.π. σελ. 106

¹⁷⁵ M. Oetheimer, *La Cour Européenne des droits de l'Homme face au discours de haine*, σε RTDH, 69/2007, σελ. 66.

θέλουν ο πλουραλισμός, η ανοχή και οι ευρείες αντιλήψεις¹⁷⁶». Διευκρίνισε παράλληλα, ότι εμπίπτει στην αποστολή του πολιτικού προσώπου, η δυνατότητα να διατυπώνει ενοχλητικές ερωτήσεις και να ασκεί αυστηρή κριτική¹⁷⁷. Σε αυτήν περιλαμβάνονται τα αρνητικά σχόλια, ακόμα και με εχθρική χροιά τα οποία όμως δεν δύνανται να ισοδυναμούν με ρητορική μίσους ή προτροπή στη βία¹⁷⁸ που προσκρούουν στην αρχή της ισότητας και της ανεκτικότητας, καθώς η αποχή των πολιτικών προσώπων από τέτοιου είδους τοποθετήσεις, είναι ιδιαίτερα σημαντική¹⁷⁹.

148. Τί ακριβώς όμως νοείται ως πολιτικό πρόσωπο για το ΕΔΔΑ; Όπως παρατηρεί μέρος της θεωρίας¹⁸⁰, το ΕΔΔΑ υιοθετεί μια γενική θεώρηση περί του τι δύναται να θεωρηθεί ως «πολιτικό», γεγονός που προκύπτει από την ποικιλομορφία των όρων που εντάσσονται σε αυτό: του εκλεγμένου φορέα δημόσιας εξουσίας, της πολιτικής μειοψηφίας που οφείλει να βρει τη θέση της εντός της πολιτικής αρένας, του ενεργού μέλους πολιτικού κόμματος, του εκλογικού υποψηφίου και γενικότερα των δρώντων της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής ζωής¹⁸¹. Η διεύρυνση της έννοιας της πολιτικής ιδιότητας, επιφέρει την διεύρυνση της αναγνώρισης του προνομίου του καυστικού λόγου και κριτικής και ταυτόχρονα σε περίπτωση ρητορικής μίσους της έκπτωσης από αυτό, καθώς η ιδιότητα του πολιτικού αφ' εαυτής δεν αποτελεί ελαφρυντική περίπτωση της ευθύνης του για ρητορικές οι οποίες στρέφονται κατά των αξιών της δημοκρατικής κοινωνίας¹⁸².

¹⁷⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *Lingens*, υπ' αριθ. 9815/82, 8.07.1986, § 41 και 42. Για μια ανάλυση της απόφασης αυτής βλ. Στ. Ε. Περράκης, *Ελευθερία έκφρασης και δυσφήμιση δια του τύπου: η απόφαση Lingens του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του ανθρώπου της 8^{ης} Ιουλίου 1986* σε ΕΕΕυρΔ, τ. 3, 1987, σελ. 425

¹⁷⁷ ΕΔΔΑ, *Kubaszewski* κ. Πολωνίας, , υπ' αριθ. 571/04, 2.02.2010, §43

¹⁷⁸ ΕΔΔΑ, *Otegi Mondragon* κ. Ισπανίας, υπ' αριθ. 2034/07, 15.03. 2011, § 53-54

¹⁷⁹ ΕΔΔΑ *Erbakan* κ. Τουρκίας, υπ' αριθ. 59405/00, 6.07.2006, §64: «*A cet égard, la Cour rappelle qu'il est d'une importance cruciale que les hommes politiques, dans leurs discours publics, évitent de diffuser des propos susceptibles de nourrir l'intolérance*».

¹⁸⁰ Βλ. N. Hervieu, ο.π. σελ.105

¹⁸¹ Βλ. Ο.π. N. Hervieu, σελ. 108 με ειδική αναφορά στις υποθέσεις: ΕΔΔΑ, *Piermont* κ. Γαλλίας, υπ' αριθ. 15773/89 15774/89, 27. 04. 1995, ΕΔΔΑ, *Incal* κ. Τουρκίας, , υπ' αριθ. 22678/93, 9. 06. 1998 ΕΔΔΑ, *Brasilier* κ. Γαλλίας, υπ' αριθ. 71343/01, 11. 04. 2006 §42, ΕΔΔΑ, *Ailinak et al.* κ. Τουρκίας, υπ' αριθ. 40287/98, 4. 05. 2006 § 35 και ΕΔΔΑ, *Abdullah Aydin* κ. Τουρκίας, , υπ' αριθ. 42435/98, 09.03.2004, §30-31

¹⁸² ΕΔΔΑ *Féret* κ. Βελγίου, υπ' αριθ. 15615/07, 16.07.2009, § 75: «*La qualité de parlementaire du requérant ne saurait être considérée comme une circonstance atténuant sa responsabilité. A*

149. Κατά τελολογική διαστολή έτσι η διακινδύνευση του δημοκρατικού κοινωνικού ιστού- αφορά διαφορετικά επίπεδα της πολιτικής ζωής και της κατεύθυνσης μιας χώρας. Ο πολιτικός διάλογος είναι αυτός που χρήζει ειδικής αυξημένης προστασίας και όχι η ελευθερία έκφρασης του πολιτικού προσώπου καθόσον η τελευταία υφίσταται, μόνο εφόσον υφίσταται η ελευθερία πολιτικού διαλόγου και η προστασία της σταματάει όταν οι δύο αποκλίνουν¹⁸³. «Η υψηλή προστασία της οποίας χαίρει ο πολιτικός λόγος επικεντρώνεται κυρίως στις διάφορες πλευρές του πλαισίου εντός του οποίου λαμβάνει χώρα και λιγότερο στον φλέγοντα τόνο αυτού. Οι ερωτήσεις που το Δικαστήριο οφείλει να απαντήσει είναι κατά πόσο ο εν λόγω λόγος είχε ως στόχο να «φουντώσει» το κοινό ή να το υποκινήσει στη βία; Υπήρχε πραγματικός κίνδυνος να επέλθει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα; Ο συγγραφέας του λόγου κατείχε θέση επιρροής μέσα στην κοινωνία τέτοιον ώστε να οξύνει τα αποτελέσματα του λόγου του. Η απάντηση των ερωτήσεων αυτών επιβάλλει μια προσεκτική εκτίμηση των διαφορετικών παραγόντων που συγκροτούν την κάθε υπόθεση.»¹⁸⁴

150. Επιβεβαίωση του σκεπτικού αυτού, συνιστούν σειρά υποθέσεων κατά της Τουρκίας, όπου το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι ο χαρακτηρισμός ενός λόγου ως πολιτικού πηγάζει περισσότερο από το περιεχόμενό του και τους

cet égard, la Cour rappelle qu'il est d'une importance cruciale que les hommes politiques, dans leurs discours publics, évitent de diffuser des propos susceptibles de nourrir l'intolérance (Erbakan c. Turquie, no 59405/00, 6.07. 2006, § 64)».

¹⁸³ N. Hervieu, ο.π. σελ. 108

¹⁸⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, Karatas κ. Τουρκίας, 08. 07 .1999, opinion concordante commune à Mme PALM, Mme TULKENS, M. FISCHBACH, M. CASADEVALL ET Mme GREVE: «Pour mieux être en accord avec la protection élevée dont bénéficie le discours politique dans la jurisprudence de la Cour, il faut se concentrer moins sur le ton enflammé des termes employés et plus sur les différents aspects du contexte dans lequel ils ont été prononcés. Ce langage visait-il à enflammer ou à inciter à la violence? Y avait-il un réel risque qu'il ait cet effet en pratique ? Pour répondre à ces questions, il faut procéder à une appréciation soigneuse des nombreux éléments qui composent le tableau d'ensemble dans chaque affaire. Il y a lieu de poser aussi d'autres questions. L'auteur du texte offensant détenait-il un poste influent dans la société de nature à amplifier l'impact de ses propos? Le texte en cause occupait-il une place de choix, que ce soit dans un grand journal ou dans un autre média, en sorte d'accentuer l'effet des expressions incriminées ? Ces termes ont-ils été prononcés loin de la zone de conflits ou à proximité immédiate de celle-ci ? Ce n'est qu'en procédant à un examen attentif du contexte dans lequel les mots offensants sont parus que l'on peut établir une distinction pertinente entre des termes choquants et offensants – qui relèvent de la protection de l'article 10 – et ceux qui ne méritent pas d'être tolérés dans une société démocratique».

επιλεγέντες όρους, παρά από την ιδιότητα του ομιλητή¹⁸⁵. Έτσι, η σαφής και επαναλαμβανόμενη χρήση επιθετικών όρων εκ μέρους του ομιλητή (όπως ο πόλεμος, η εκτέλεση, η επίθεση), που απευθύνεται σε όλους τους δρώντες της κοινωνίας των πολιτών, επαρκεί για το χαρακτηρισμό του λόγου ως πολιτικού βάσει του πλαισίου εκφοράς (παγκόσμια ημέρα ειρήνης), και της ιδιότητας του παρεμβαίνοντος (ως εκπροσώπου δημοκρατικής πλατφόρμας). Δεν εξισούται ωστόσο με ρητορική μίσους όταν εξισορροπείται, από την αναφορά και επίκληση υπέρ της ειρήνης, ισότητας και ελευθερίας.

151. Συνεπώς, η πολιτική ιδιότητα του προσφεύγοντος, το ύφος του λόγου, το κοινό και η φύση του μέσου έκφρασης αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που αθροιστικά συνεκτιμώνται κατά την διαδικασία σχηματισμού δικανικής πεποίθησης περί της υπάρξεως ή όχι ρητορικής μίσους¹⁸⁶. Από μόνη της η ρητορική μίσους ωστόσο, δεν επαρκεί για τον καταλογισμό ευθύνης ως γενικού όρου ρητορικής μίσους που καθιερώνει αντικειμενική ευθύνη εισάγοντας τεκμήριο εις βάρος του προσφεύγοντος και εξασφαλίζεται η κατά περίπτωση εκτίμηση και ευρύτητα ελιγμού της δικανικής κρίσης¹⁸⁷.

αγ) Η δημοκρατική κοινωνία και η ελευθερία έκφρασης πολιτικών κομμάτων

152. Η πολιτική ιδιότητα του φορέα του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης (είτε πρόκειται για φυσικό πρόσωπο είτε για πολιτικό κόμμα) δύναται συνεπώς να λειτουργήσει επιβαρυντικά όταν το Δικαστήριο καλείται να αποφασίσει κατά πόσο βρίσκεται ενώπιον περιπτώσεως ρητορικής μίσους σε βαθμό που δικαιολογεί την έκπτωση από το επικαλούμενο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης. Ακριβώς όμως επειδή η εφαρμογή του άρθρου 17 ΕΣΔΑ

¹⁸⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, Abdullah Aydin κ. Τουρκίας, υπ' αριθ 23178/94, 09.03.2004, §30: «*Le discours incriminé prend la forme d'un discours politique, tant par son contenu que par les termes utilisés. S'adressant à tous les acteurs de la société civile (mouvements associatifs, syndicats, étudiants etc.), le requérant traitait de la situation économique, sociale et politique de la Turquie. La Cour note ainsi qu'il discutait et s'exprimait sur des thèmes qui sont des sujets de société, participant en ce sens, au processus politique*», αλλά και ΕΔΔΑ, Karkin κ. Τουρκίας, 43928/1998, 23.09.2003

¹⁸⁶ Βλ. Α. Μπρεδήμας ο.π. σελ.26-27 και Μ. Oetheimer, ο.π. σελ.65-66

¹⁸⁷ Βλ. για την άποψη αυτή ο. π. Μ. Oetheimer, σελ. 65

λειτουργεί ως λαιμητόμος¹⁸⁸ που δεν αφήνει περιθώρια προστασίας στους εχθρούς της Σύμβασης, υιοθετείται με ιδιαίτερη φειδώ από το ΕΔΔΑ.

153. Η πρώτη υπόθεση ρητορικής μίσους που αφορούσε πολιτικό πρόσωπο και στην οποία έγινε εφαρμογή του άρθρου 17 ΕΣΔΑ ήταν η υπόθεση *Glimmerveen και Hagenbeek κ. Ολλανδίας*¹⁸⁹. Αφορούσε την προσφυγή δύο υποψηφίων σε δημοτικές εκλογές που, εμμέσως με την λίστα που παρουσίαζαν, ασπάζονταν την ιδεολογία του NVU (Nederlandse Volks Unie) ακραίου δεξιού κόμματος που υποστήριζε την εθνική ομοιομορφία, αν και δεν κατέβαιναν με το κόμμα αυτό. Οι προσφεύγοντες είχαν καταδικαστεί για την κατοχή φυλλαδίων με αντιμεταναστευτικό περιεχόμενο το οποίο θα μοιράζονταν στο κοινό και είχαν αποκλειστεί από τις εκλογές ως συμμετέχοντες σε οργάνωση αντίθετη στη δημόσια τάξη λόγω της ρητορικής μίσους την οποία χρησιμοποιούσαν. Έτσι η παλιά Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στηριζόμενη στο άρθρο 17 αρνήθηκε την προστασία των άρθρων 10 ΕΣΔΑ και 3 του Πρωτοκόλλου αριθμός 1 (δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές) καταλήγοντας ότι οι προσφεύγοντες είχαν σκοπό να ασκήσουν την ελευθερία έκφρασης και τη συμμετοχή στις εκλογές με σκοπό ασύμβατο με το άρθρο 17¹⁹⁰.

154. Αντιστοίχως, στην υπόθεση *Norwood κατά Η.Β.*¹⁹¹ το ΕΔΔΑ ομόφωνα δέχτηκε την αιτίαση του κράτους περί ενεργοποίησης του άρθρου 17 ΕΣΔΑ, εις βάρος μέλους βρετανικού ακροδεξιού κόμματος (BNP) που είχε αναρτήσει στο παράθυρό του αφίσα που είχε προμηθευθεί από το κόμμα και απεικόνιζε τους φλεγόμενους δίδυμους πύργους με την επιγραφή «Ισλάμ ή Βρετανία-Προστατεύστε τον βρετανικό λαό».

¹⁸⁸ Η έκφραση αυτή αποδίδεται στον J. F. Flauss, *L'abus de droit RUDH*, 1992, 4, 12 σελ. 464 και αναφέρεται και από την Τ. Σταυρινάκη, άρθρο 17, σε *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 543

¹⁸⁹ Βλ. ΕυρΕΔΑ, *Glimmerveen και Hagenbeek κ. Ολλανδίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) 11.10.1979

¹⁹⁰ Βλ. Τ. Σταυρινάκη ο.π. σελ. 543

¹⁹¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Norwood κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, υπ' αριθ. 23131/03, 16. 11. 2004. Την υπόθεση επιλήφθηκε το 2^ο Τμήμα του ΕΔΔΑ και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν η ακόλουθη: Mr J.-P. COSTA, President, Sir N. BRATZA, Mr I. CABRAL BARRETO, Mr R. TÜRMEN, Mr V. BUTKEVYCH, Mr M. UGREKHELIDZE, Mrs E. FURA-SANDSTRÖM, judges, and Mrs S. DOLLÉ, Section Registrar

161. Για το ΕΔΔΑ η εικόνα και η πρόθεση στοιχειοθετούσαν δημόσια επίθεση εις βάρος των μουσουλμάνων που διέμεναν στην Αγγλία ήτοι κατά θρησκευτικής μειονότητας και κατά συνέπεια έκρινε ότι η επίκληση εκ μέρους του προσφεύγοντος της προστασίας των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ (ελευθερία έκφρασης) ήταν ασυμβίβαστη με τις αξίες που διακηρύσσει και προστατεύει η Σύμβαση και εν προκειμένω με την αρχή της ανεκτικότητας, της κοινωνικής ειρήνης και την αρχή μη διάκρισης. Για αυτό το λόγο το δικαστήριο απεφάνθη ότι ο προσφεύγων δεν μπορεί να επικαλεστεί την εφαρμογή των διατάξεων της ΕΣΔΑ για την προστασία του καθόσον κάτι τέτοιο θα ήταν ασυμβίβαστο *ratione materiae* με τις προβλέψεις του άρθρου 17 ΕΣΔΑ.

155. Ακουλούθως, το δικαστήριο θα επιληφθεί τριών σημαντικών υποθέσεων, όπου, προσφεύγοντες- και πάλι πολιτικά πρόσωπα- αντιμετώπιζαν κατηγορίες περί ρητορικής μίσους. Σε αυτές το ΕΔΔΑ δεν προχώρησε σε άμεση εφαρμογή του άρθρου 17 ΕΣΔΑ, αλλά περιορίστηκε στη διερεύνηση της αναγκαιότητας του ληφθέντος κρατικού περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης σε μια δημοκρατική κοινωνία. Πρόκειται για τις υποθέσεις *Erbakan κατά Τουρκίας* του 2006, *Féret κατά Βελγίου*, *Willem κατά Γαλλίας* και *Jean-Marie Le Pen κατά Γαλλίας*.

156. Η υπόθεση *Erbakan κατά Τουρκίας*¹⁹²: Η υπόθεση αυτή αφορούσε προσφυγή του Necmettin Erbakan, τέως πρωθυπουργού της Τουρκίας από τον Ιούνιο του 1996 έως τον Ιούνιο του 1997 και προέδρου του πολιτικού κόμματος Refah Partisi (κόμμα ευημερίας) που διαλύθηκε το 1998 από τις τουρκικές αρχές για δραστηριότητες που αντιτίθετο με τις αρχές του λαϊκισμού για την περίοδο 1997 -1998. Τον Φεβρουάριο του 1994, ο προσφεύγων είχε παραχωρήσει δημόσιο λόγο στην περιοχή του Bingöl στη νοτιοανατολική πλευρά της Τουρκίας που είχε προσφάτως πληγεί από τρομοκρατική επίθεση. Τέσσερα (4) χρόνια αργότερα οι τουρκικές αρχές άσκησαν ποινική δίωξη εναντίον του για υποκίνηση σε βία και εχθρότητα για σχόλια που εμπεριείχονταν στην ανωτέρω ομιλία και διέκριναν μεταξύ θρησκειών, φυλών και περιοχών. Ο προσφεύγων αμφισβήτησε τις εναντίον

¹⁹² Βλ. ΕΔΔΑ, *Erbakan κ. Τουρκίας*, υπ' αριθ. 59405/2000, 6.7.2006

του κατηγορίες και κυρίως την αυθεντικότητα της κασέτας που είχε προσκομίσει ως αποδεικτικό στοιχείο ο εισαγγελέας. Τον Μάρτιο του 2000 το δικαστήριο έκρινε τον πολιτικό ένοχο και τον καταδίκασε σε 1 χρόνο φυλάκιση και πρόστιμο. Για τον εθνικό δικαστή, ο προσφεύγων είχε ξεπεράσει τα επιτρεπόμενα όρια της ελευθερίας του πολιτικού λόγου, κρίση που επισφραγίστηκε και από το ανώτατο δικαστήριο.

157. Το ΕΔΔΑ με 6 ψήφους προς 1 έκρινε ότι η ποινική δίωξη που ασκήθηκε το 1998 εις βάρος του Erbakan για τον δημόσιο λόγο που παραχώρησε το 1994 συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ¹⁹³. Η χρήση θρησκευτικών όρων κατά τη διάρκεια του λόγου, είχε πράγματι επίπτωση στην διαφορετικότητα -σημαντικό παράγοντα σε κάθε κοινωνία- με την απλούστευση του διαχωρισμού μεταξύ «πιστών-άπιστων» και στόχευε στην πολιτική συστοιχία επί τη βάσει θρησκευτικών κριτηρίων. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι η μάχη όλων των μορφών μη ανεκτικότητας και ρητορικής μίσους αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το οποίο οι πολιτικοί οφείλουν να σέβονται αποφεύγοντας να προβαίνουν σε σχόλια στους λόγους που ενδέχεται να («likely») πυροδοτήσουν την μη ανεκτικότητα. Εντούτοις, η θεμελιώδης φύση του πολιτικού διαλόγου σε μια δημοκρατική κοινωνία επιβάλλει την ύπαρξη «επιτακτικών λόγων» για την επιβολή ποινικών κυρώσεων, υπογραμμίζοντας ότι το στοιχείο αυτό έλλειπε εν προκειμένω, δεδομένου ότι το κράτος άσκησε την ποινική δίωξη 4 χρόνια μετά την εκφορά του λόγου και για πρώτη φορά στα πλαίσια ελέγχου της παραβίασης του άρθρου 10 ΕΣΔΑ επικαλέσθηκε το κριτήριο του σαφούς και επικείμενου κινδύνου (*clear and present danger*).

158. Το ανωτέρω κριτήριο αποτελεί την κορωνίδα του αμερικανικού συστήματος προστασίας της ελευθερίας έκφρασης, που όπως είδαμε στο πρώτο μέρος¹⁹⁴ αποτελούσε το *leit motiv* των αντιρρήσεων εκ μέρους των

¹⁹³ Την υπόθεση επιλήφθη το 1^ο τμήμα του δικαστηρίου και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν οι εξής 7 δικαστές: C.L. ROZAKIS, président, R. TÜRMEEN, P. LORENZEN, Mmes N. VAJIC, S. BOTOUCCHAROVA, M. A. KOVLER, Mme E. STEINER, juges, et de M. S. QUESADA, greffier adjoint de section

¹⁹⁴ Βλ. Παρατηρήσεις ΗΠΑ στη Σύμβαση για τη Γενοκτονία, 1^ο μέρος σελ. 19 υποσημείωση 20. Γενικότερα για το κριτήριο *clear and present danger* στην αμερικανική νομολογία βλ. Fr. M. Lawrence, *Violence-Conducive speech: punishable verbal assault or protected political*

ΗΠΑ για την δημόσια προπαγάνδα στα πλαίσια της Σύμβασης για τη Γενοκτονία. Η αμερικανική κοινωνία που επίσης αντιμετώπισε το πρόβλημα αντιδημοκρα-τικών εκφράσεων και οργανώσεων ανέπτυξε το ανωτέρω κριτήριο για πρώτη φορά αναφορικά με την Πρώτη Προσθήκη του Αμερικανικού Συντάγματος (First Amendment¹⁹⁵) και το θέμα της ποινικής απαγόρευσης ανατρεπτικών εκφράσεων, και εν συνεχεία το ανήγαγε σε σημαντικό κριτήριο για την ελευθερία έκφρασης¹⁹⁶. Η παρείσφρυση του στοιχείου αυτού με την εν λόγω απόφαση χαιρετίσθηκε από μέρος της θεωρίας¹⁹⁷, αλλά παραμένει ένα κριτήριο που το δικαστήριο δεν χρησιμοποιεί συστηματικά και το οποίο αποτελεί επανειλημμένα σημείο τριβής σε μειοψηφίες¹⁹⁸ όταν τίθεται το ζήτημα του κατά πόσο η παρέμβαση της κρατικής εξουσίας με την ελευθερία του προσφεύγοντος ήταν αιτιολογημένη σε μια δημοκρατική κοινωνία.

159. Υπόθεση Féret κατά Βελγίου¹⁹⁹: Η προσφυγή αφορούσε την καταδίκη του προέδρου του βελγικού ακροδεξιού κόμματος Front National για σειρά δηλώσεων²⁰⁰ κατά τη χρονική περίοδο 1999-2001. Ιδιαίτερη σημασία έχει τόσο το πλαίσιο των δηλώσεων (μερικές από τις υπό κρίση δηλώσεις έγιναν στα πλαίσια προεκλογικής καμπάνιας) όσο και το μέσο (φυλλάδια, διαδίκτυο). Για τις πράξεις αυτές, εκτιμήθηκε ότι υποκινούσαν την διάκριση, την αποξένωση και το μίσος και ο προσφεύγων, αντιπρόσωπος εκείνη την περίοδο στο Βελγικό Κοινοβούλιο Αντιπροσώπων, καταδικάστηκε από τα

speech, σε Freedom of speech and Incitement against democracy, D. Kretzmer & F.K. Hazan, The Hague-Boston, Kluwer Law International, 2000, σελ. 13 επ.

¹⁹⁵ «Congress shall make no law ...abridging the freedom of speech or of the press...»

¹⁹⁶ Για μια εκτενή ανάλυση της αμερικανικής νομολογίας σε θέματα ελευθερίας έκφρασης βλ. Χρ. Αντ. Βρεττού, *Η αιχμηρή κριτική ως συνταγματικό δικαίωμα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, 47 επ.

¹⁹⁷ Βλ. St. Sottiaux- Dajo de Prins, *La Cour Européenne et les organisations antidémocratiques, observations Cour eur. Dr. H., 3e Sectio, 31 juillet 2001, Refah Partisi*, σε RTDH, 2002, σελ. 1021-1026, M. Oetheimer, ο.π. σελ. 78

¹⁹⁸ Βλ. επί παραδείγματι την άποψη του Bonello στην υπόθεση *Karatas κ. Τουρκίας*, 8.07.1999 σελ. 32, αλλά και στην πρόσφατη υπόθεση *Perincek κ. Ελβετίας* 17.12.2013 των δικαστών σελ. 71

¹⁹⁹ Βλ. ΕΔΔΑ *Féret κ. Βελγίου* ο.π την υπόθεση επιλήφθη το 2^ο τμήμα και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν οι εξής 7 δικαστές: Ireneu Cabral Barreto, président, Françoise Tulkens, Vladimiro Zagrebelsky, Danutė Jočienė, Dragoljub Popović, András Sajó, Nona Tsotsoria, juges, και Françoise Elens-Passos, greffière adjointe de section

²⁰⁰ Βλ. ΕΔΔΑ *Féret κ. Βελγίου* ο.π. §8-13

ποινικά δικαστήρια σε 250 ώρες κοινωφελούς εργασίας και σε 10 χρόνια αποκλεισμό από τη συμμετοχή στις εκλογές. Το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι δεν υπήρχε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ και μεταξύ των άλλων υπογράμμισε ότι ακόμη και οι δηλώσεις που έμμεσα δύνανται να υποκινήσουν μίσος ή βία δεν προστατεύονται από το άρθρο 10 ΕΣΔΑ. Έτσι χαρακτηριστικά τόνισε ότι: «αντιλαμβάνεται ότι οι εχθροί της δημοκρατίας καλύπτουν έντεχνα (καμουφλάρουν) τις ρατσιστικές και ξενοφοβικές τους ιδεολογίες με σκοπό να ακουστούν στο ευρύτερο κοινό ιδιαίτερα κατά την διάρκεια των εκλογών²⁰¹ και δεν υιοθετούν άμεσα ρατσιστικές εκφράσεις. Περαιτέρω (...) οι δηλώσεις αυτές για να υποκινούν το μίσος, δεν απαιτείται να καλούν σε πράξη βίας ή άλλης εγκληματικής πράξης²⁰² αρκεί η πρόθεση εξύβρισης και συκοφαντικής δυσφήμισης συγκεκριμένων μερών και ομάδων του πληθυσμού. (...) Ο πολιτικός λόγος που υποκινεί το μίσος βασιζόμενος σε θρησκευτικές, εθνικές ή πολιτισμικές προκαταλήψεις αποτελεί κίνδυνο για την κοινωνική ειρήνη και την πολιτική σταθερότητα των δημοκρατικών κρατών».

160. Η απόφαση εμπεριέχει σημαντικά στοιχεία που συνοψίζουν την έντονη θεωρητική και νομολογιακή τριβή αναφορικά με την ποινική καταστολή της ρητορικής μίσους ειδικά όσον αφορά σε πολιτικά πρόσωπα. Τρείς εκ των συνολικά επτά δικαστών που σχημάτιζαν την σύνθεση του επιληφθέντος της υποθέσεως 2^{ου} τμήματος μειοψήφησαν, θέτοντας επί τάπητος: τη σωρευτική αναφορά της αποφάσεως στην υποκίνηση βίας και μίσους εκ μέρους της νομολογίας, τα στοιχεία της υποκίνησης, την έννοια του μίσους και την «έμμεση» ρατσιστική χροιά του λόγου.

²⁰¹ Βλ. ΕΔΔΑ *Féret κ. Βελγίου* ο.π. §78 «*Le langage employé par le requérant incitait clairement à la discrimination et à la haine raciale, ce qui ne peut être camouflé par le processus électoral*».

²⁰² Βλ. ΕΔΔΑ *Féret κ. Βελγίου* ο.π. §73 «*La Cour estime que l'incitation à la haine ne requiert pas nécessairement l'appel à tel ou tel acte de violence ou à un autre acte délictueux. Les atteintes aux personnes commises en injuriant, en ridiculisant ou en diffamant certaines parties de la population et des groupes spécifiques de celle-ci ou l'incitation à la discrimination, comme cela a été le cas en l'espèce, suffisent pour que les autorités privilégient la lutte contre le discours raciste face à une liberté d'expression irresponsable et portant atteinte à la dignité, voire à la sécurité de ces parties ou de ces groupes de la population. Les discours politiques qui incitent à la haine fondée sur les préjugés religieux, ethniques ou culturels représentent un danger pour la paix sociale et la stabilité politique dans les Etats démocratiques*»

161. Πράγματι, η πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν προβαίνει σε ερμηνευτικό διαχωρισμό της έννοιας της υποκίνησης βίας και υποκίνησης μίσους γεγονός που αποσοβεί οποιοδήποτε ερμηνευτικό σημαίνον βάρος του παραγόμενου ή μη αποτελέσματος της υπό κρίση συμπεριφοράς. Η παράλειψη αυτή, αφήνει να διαφανεί εμμέσως τον ενστερνισμό της αντιλήψεως εκείνης, σύμφωνα με την οποία η ρητορική μίσους εντάσσεται στα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης και κατά συνέπεια του δικανικού διερευνητικού περιορισμού, στο κατά πόσον από την ομιλία αυτή μπορούσε να δημιουργηθεί κίνδυνος.

162. Η εν λόγω πάγια νομολογιακή τοποθέτηση, αντιμετωπίζει την κριτική σημαντικής πλευράς της θεωρίας²⁰³ και ακολουθείται σε ενδιαφέρουσες νομολογιακές αποκλίσεις-μειοψηφιών όπως π.χ. του δικαστή Andràs Sajó. Ο τελευταίος, υπογραμμίζει ότι τα συστατικά στοιχεία του όρου όπως έχουν προσδιορισθεί σε προγενέστερη νομολογία²⁰⁴ απαιτούν το ύψος του λόγου να δύναται να διεγείρει ένα βαθύ και παράλογο αίσθημα μίσους («...une haine profonde et irrationnelle») που αιτιολογικά να συνδέεται με την επέκεινα τέλεση εγκληματικών πράξεων, και τη δημιουργία της εντύπωσης ότι η προσφυγή στη βία συνιστά αιτιολογημένο και αναγκαίο μέτρο αυτοάμυνας κατά του «δράστη». Έτσι, ο εν λόγω δικαστής αμφισβητεί το κατά πόσο τα εγκλήματα γνώμης γενικότερα (στα οποία εντάσσεται και η ρητορική μίσους) είναι συμβατά με τη δημοκρατική τάξη (*ordre démocratique*) και θεωρεί ότι η ύπαρξη παράνομης πράξης δέον να απορρέει άμεσα από την ομιλία αυτή ή τουλάχιστον αισθητά και πραγματικά να έχει διευκολυνθεί (*favorisée*) από αυτήν²⁰⁵. Η υποκίνηση ως έννοια συνίσταται σε έντονη ψυχολογική παραίνεση, αποφασιστική, που δυνητικά προκαλεί έτερη ποινικά κολάσιμη πράξη. Η απλή μη ανεκτικότητα, το απλό συναίσθημα του οποίου δεν έπεται

²⁰³ M. Oetheimer, ο.π. σελ. 72

²⁰⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, *Surek κ. Τουρκίας* (αρ. 1), υπ. αριθ. 26682/95, 08. 07. 1999, , §62-63,

²⁰⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, *Féret κ. Βελγίου* ο.π. opinion séparée du juge Andràs Sajó à laquelle déclarent se rallier les juges Vladimiro Zagrebelsky et Nona Tsotsoria σελ. 29: «*Sauf à accepter que les "délits d'opinion" sont compatibles avec l'ordre démocratique, il s'impose de constater l'existence d'une action (illégal) punissable qui découle directement du discours ou est pour le moins sensiblement et véritablement favorisée par celui-ci. Il doit exister une autre infraction pénale commise ou susceptible de l'être et c'est là que la prévention intervient.*».

εγκληματική πράξη τινά, ή έστω πρόδηλη στάση διάπραξης εγκληματικής πράξης, δεν στοιχειοθετεί έγκλημα²⁰⁶. Προς επίρρωση των ανωτέρω επικαλείται εξάλλου το γεγονός ότι η ναζιστική προπαγάνδα μίσους (εξέχον παράδειγμα πολιτικής προπαγάνδας που επέσυρε σε διεθνές επίπεδο την επιβολή νομικών κυρώσεων) παρουσίαζε τα στοιχεία της συστηματικής προσφυγής σε απειλές η πραγματοποίηση των οποίων καθίστατο δυνατή από την καθημερινή βία της δράσης παραστρατιωτικών δυνάμεων που συχνά είχαν την υποστήριξη και άλλων κρατικών εξουσιών (μεταξύ των οποίων και η δικαστική).

163. Υπόθεση Willem κατά Γαλλίας²⁰⁷: Η υπόθεση αφορούσε τις δηλώσεις του δημάρχου του δήμου Seclin της Γαλλίας, κατά τη διάρκεια συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου, παρουσία δημοσιογράφων να προβεί σε εμπορικό αποκλεισμό ισραηλινών προϊόντων (συγκεκριμένα χυμό φρούτων) στην περιοχή του²⁰⁸. Οι δηλώσεις αυτές ακόλουθα δημοσιεύθηκαν στην τοπική εφημερίδα Voix de Nord, ενώ ακολούθησε και ανοικτή επιστολή του δημάρχου στην ιστοσελίδα του δήμου²⁰⁹, η οποία είχε ως εξής: *«L'annonce du boycott des produits israéliens que j'ai e lors de la dernière réunion du conseil municipal, relayée par la presse locale, a suscité quelques réactions sur Internet. Y compris quelques réactions négatives, émanant de personnes qui se révèlent être des supporters inconditionnels d'Ariel Sharon, de sa politique et du génocide palestinien qu'il a entrepris. Je ne souhaite pas engager la polémique avec ces gens-là. Néanmoins, je tiens à réaffirmer que*

²⁰⁶ Ibid *«L'incitation est une exhortation psychologique forte, voire décisive, supposée donner naissance à l'autre infraction pénale. Mais la simple intolérance, le sentiment sans action, ou du moins sans tendance manifeste à l'action, ne saurait constituer un délit».*

²⁰⁷ ΕΔΔΑ, Willem κ. Γαλλίας, υπ' αριθ. 10883/05, 16.07.2009. Την υπόθεση επιλήφθη το 5^ο τμήμα και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν η εξής: Peer Lorenzen, président, Jean-Paul Costa, Karel Jungwiert, Renate Jaeger, Mark Villiger, Isabelle Berro-Lefèvre, Mirjana Lazarova Trajkovska, juges, et de Claudia Westerdiek, greffière de section.

²⁰⁸ Η δήλωση που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα ήταν η εξής: *«La municipalité boycotte les produits israéliens. – Jean-Claude Willem a annoncé, jeudi soir, au conseil municipal, qu'il avait demandé à ses services de restauration de boycotter les produits israéliens, en particulier les jus de fruits. Pour le maire (PC) de Seclin, il ne s'agit pas d'un choix en faveur d'un parti, d'un camp, mais d'une protestation contre une politique « antidémocratique ». « Le peuple israélien n'est pas en cause, c'est un homme, Sharon, qui est coupable d'atrocités, qui ne respecte aucune décision de l'ONU et continue à massacrer».*

ma décision est avant tout une réaction contre les massacres et tueries quotidiennes commises contre les enfants, les femmes, les vieillards palestiniens ; elle traduit ma ferme opposition à la politique de destruction massive de maisons, d'équipements publics, y compris hôpitaux, commise par l'armée de l'Etat d'Israël ; elle exprime un soutien actif à ceux qui, nombreux en Israël, se battent pour la paix au Moyen-Orient, à ceux qui refusent de porter des armes dans les territoires occupés. Malgré les attentats perpétrés par les extrémistes palestiniens, contre lesquels Ariel Sharon se garde bien de réagir car ils sont l'alibi de sa politique sanglante, ce n'est pas Israël qui est menacé de disparition, mais bien l'Autorité palestinienne et le Peuple palestinien tout entier. C'est pourquoi mon soutien et ma solidarité vont aux victimes et non aux auteurs des massacres. Il y a une continuité dans cette logique de guerre menée par Sharon depuis les massacres de Sabra et Chatila au Liban, la provocation de l'Esplanade des Mosquées et les crimes de Jenine. C'est contre tout cela, pour le droit des Israéliens à vivre en paix, chez eux, pour le droit des Palestiniens à vivre libres dans leur pays, indépendant, qu'avec la Municipalité de Seclin, nous agissons. Le refus d'aider économiquement le pouvoir militaire de Sharon dans ses pratiques de répression, d'invasion et d'occupations militaires, se traduit donc par cette décision de boycott, au même titre que l'exposition et le débat organisés à Seclin sur la Palestine».

164. Για τις δηλώσεις αυτές υπεβλήθη μήνυση εκ μέρους ιδιώτη και του ισραηλινού σωματείου του Βορρά. Σε πρώτο βαθμό απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες για «*provocation à la discrimination nationale, raciale, religieuse par parole, écrit ou moyen de communication audiovisuelle*». Στην πρωτοβάθμια απαλλακτική απόφαση, άσκησε έφεση ο εισαγγελέας κατόπιν παρεμβάσεως του υπουργού δικαιοσύνης που μεταξύ των άλλων ζήτησε τη μεταβολή των κατηγοριών. Τελικά η έφεση έγινε δεκτή (χωρίς όμως να μεταβληθούν οι κατηγορίες) και το δικαστήριο επέβαλε χρηματική ποινή 1000 € στον κατηγορούμενο (όσον αφορά το κεφάλαιο της αστικής αποζημίωσης το δικαστήριο απέρριψε τόσο το αίτημα του ιδιώτη καθώς και το αίτημα του ισραηλινού σωματείου να αποζημιωθεί για την υποστηρίξει προσωπική βλάβη και της ένωσης διότι δεν είχε ως σκοπό της την

καταπολέμηση του ρατσισμού). Η αναίρεση του προσφεύγοντος απερρίφθη.

165. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ, σχολιάζοντας ότι καταρχήν η ιδιότητα του ως δημάρχου, συνεπάγεται ιδιαίτερα καθήκοντα και ευθύνες όπως η τήρηση ουδετερότητας και εχεμύθειας αναφορικά με πράξεις που δεσμεύουν την κοινότητα που αντιπροσωπεύει. Υπό αυτό το πρίσμα ο δήμαρχος που διαχειρίζεται τα δημόσια κονδύλια του δήμου οφείλει να απέχει από ομιλίες που υποκινούν την διαχείρισή βάσει κριτηρίου διάκρισης²¹⁰.

166. Περαιτέρω, το δικαστήριο επισήμανε ότι ο προσφεύγων δεν διώχθηκε για τις πολιτικές του απόψεις παρά για την παραίνεση προς τις δημοτικές υπηρεσίες σε θετική πράξη διάκρισης ήτοι την άρνηση εμπορικών συναλλαγών με ισραηλινούς παραγωγούς²¹¹. Εξάλλου το μέσο το οποίο επέλεξε ο δήμαρχος για να προβεί στις υπό κρίση δηλώσεις (ανοιχτή επιστολή στην ιστοσελίδα του Δήμου) δεν άφηνε περιθώριο ψήφου ή διαλόγου, γεγονός που από μόνο του απέκλειε περί υφιστάμενου ελεύθερου δημοσίου διαλόγου σχετικά με θέμα γενικού ενδιαφέροντος.

167. Στις θέσεις αυτές μειοψήφησε ο δικαστής Jungwiert. Κατά τη γνώμη του δεν υφίστατο επιτακτική ανάγκη για τον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης στην εν λόγω περίπτωση. Επρόκειτο καθαρά για περίπτωση δημοσίου διαλόγου ενός θέματος γενικού ενδιαφέροντος στα πλαίσια του οποίου μια δόση υπερβολής και προκλητικότητας επιτρέπεται. Για τον μειοψηφούντα, μια δημοκρατική κοινωνία οφείλει να ανέχεται και μερικές ακόμη και να υποκινεί τέτοιου είδους διαλόγους ή να υποκινεί στη δράση. Αντίθετα με την άποψη της πλειοψηφίας, για τον Jungwiert οι ανωτέρω δηλώσεις αντικατόπτριζαν (λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων και του ύφους του γενικού διαλόγου) την έκφραση μιας γνώμης ή πολιτικής θέσης επί θέματος διεθνούς επικαιρότητας. Όσο δε αφορά το θέμα της διάκρισης υποστήριξε ότι οι επικαλούμενες ποινικές διατάξεις ουδεμία αναφορά έκαναν στην οικονομική διάκριση.

²¹⁰ ΕΔΔΑ, *Willem κ. Γαλλίας*, ο.π. § 37

²¹¹ *Ibid* § 38

168. Υπόθεση Jean-Marie LePen κατά Γαλλίας²¹²: Η υπόθεση αφορούσε την επιβολή προστίμων στον Πρόεδρο του πολιτικού κόμματος Front National της Γαλλίας, Jean-Marie Le Pen, για υποκίνηση σε διάκριση, μίσος και βία έναντι ομάδας ατόμων με κριτήριο την καταγωγή τους ή της υπαγωγής τους σε μια ομάδα εξαιτίας της εθνικής καταγωγής, της φυλής ή της θρησκείας τους. Το πρώτο πρόστιμο (1000 €) επιβλήθηκε για τη συνέντευξη που δημοσιεύθηκε στην ημερήσιας κυκλοφορίας εφημερίδα Le Monde στις 19 Απριλίου 2003 στην οποία μεταξύ των άλλων ο πολιτικός υποστήριξε ότι:

«Την ημέρα που δεν θα υπάρχουν πλέον 5 εκατομμύρια παρά 25 εκατομμύρια μουσουλμάνοι στη Γαλλία, αυτοί θα πάρουν τον έλεγχο»²¹³.

169. Σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, στις 30 Απριλίου 2004, ο πολιτικός σχολίασε στο εβδομαδιαίο περιοδικό Rivarol το αρχικό πρόστιμο που του επιβλήθηκε, αποσπώντας με αυτόν τον τρόπο και δεύτερο πρόστιμο ύψους 10.000 € για τις ακόλουθες δηλώσεις:

«Όσο περισσότερο λέω ότι με 25 εκ. μουσουλμάνους σπίτι μας, οι Γάλλοι θα κολλήσουν στους τοίχους οι άνθρωποι μου λένε όχι άδικα: "Μα κ. Le Pen αυτό συμβαίνει ήδη!"»²¹⁴.

170. Ο πολιτικός προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ. Το 5^ο τμήμα του ΕΔΔΑ, με την από 20 Απριλίου 2010 απόφασή του, απέρριψε ομόφωνα την προσφυγή του πολιτικού που στηριζόταν στην παραβίαση των διατάξεων του άρθρου 10 ΕΣΔΑ υπό το πρίσμα της επιτακτικής ανάγκης και της αναλογικότητας του μέτρου. Οι δικαστές θεώρησαν ότι η παρέμβαση των κρατικών αρχών με το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης του πολιτικού ήταν νόμιμη (καθόσον προβλεπόταν από το νόμο στα άρθρα 23-24 του νόμου περί

²¹² ΕΔΔΑ, Jean-Marie Le Pen κ. Γαλλίας, υπ' αριθ. 18788/09, 20.04.2010

²¹³ *«Le jour où nous aurons, en France, non plus 5 millions mais 25 millions de musulmans, ce sont eux qui commanderont. Et les Français raseront les murs, descendront des trottoirs en baissant les yeux. Quand ils ne le font pas, on leur dit : « Qu'est-ce que tu as à me regarder comme ça ? Tu cherches la bagarre ? » Et vous n'avez plus qu'à filer sinon vous prenez une trempe».*

²¹⁴ *«D'autant que quand je dis qu'avec 25 millions de musulmans chez nous, les Français raseront les murs, des gens dans la salle me disent non sans raison : «Mais Monsieur Le Pen, c'est déjà le cas maintenant !»*

της ελευθερίας τύπου του 1881 και είχε ως νόμιμο επιδιωκόμενο στόχο την προστασία της τιμής ή των δικαιωμάτων τρίτων).

171. Όσον αφορά την αναγκαιότητα του μέτρου σε μια δημοκρατική κοινωνία λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία του πολιτικού λόγου σε αυτήν, το δικαστήριο επανέλαβε ότι η ελευθερία έκφρασης εμπεριέχει και δηλώσεις οι οποίες σοκάρουν, προσβάλλουν ή ενοχλούν και η συμμετοχή σε δημόσιο διάλογο μπορεί έως ένα βαθμό να αιτιολογήσει τη χρήση υπερβολικών ή προσβλητικών εκφράσεων, εφόσον δεν θίγουν την αξιοπρέπεια και άλλα δικαιώματα τρίτων.

172. Αναφερόμενο στην πολιτική ιδιότητα του προσφεύγοντος επανέλαβε ότι όταν πρόκειται για ένα εκλεγμένο πρόσωπο που αντιπροσωπεύει τους εκλογείς όπως στην εν λόγω περίπτωση, το δικαστήριο οφείλει να ασκήσει αυστηρό έλεγχο επί της ασκηθείσας κρατικής παρεμβάσεως. Πράγματι, οι δηλώσεις του πολιτικού είχαν γίνει στο πλαίσιο θέματος γενικού ενδιαφέροντος ήτοι της μετανάστευσης (εγκατάσταση και εντάξεως των μεταναστών στη Γαλλία). Επίσης, το θέμα αυτό δυνητικά μπορούσε να προκαλέσει παρεξηγήσεις γεγονός που δικαιολογούσε ένα ευρύ φάσμα παρέμβασης εν προκειμένω με την ελευθερία έκφρασης. Ωστόσο, με τις δηλώσεις του ο πολιτικός παρουσίασε ολόκληρη τη μουσουλμανική κοινότητα υπό αρνητική χροιά, γεγονός που πολύ πιθανόν να προκαλούσε αισθήματα απόρριψης και εχθρότητας. Έθεσε σε αντιπαράθεση τους Γάλλους σαν μια ομάδα έναντι μιας κοινότητας της οποίας οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αναφέρονταν ξεκάθαρα και της οποίας η ραγδαία αύξηση παρουσιάστηκε ως απειλή για την αξιοπρέπεια και την ασφάλεια των Γάλλων. Συνεπώς, το εθνικό δικαστήριο ορθά καταδίκασε τον προσφεύγοντα ενώ το πρόστιμο που επέβαλλε ήταν αναλογικό καθόσον η επαπειλούμενη ποινή δεν ήταν μόνο η επιβολή χρηματικής ποινής αλλά και φυλακίσεως που ωστόσο δεν επιβλήθηκε εν προκειμένω. Συνακόλουθα έκρινε ότι η κρατική παρέμβαση ήταν αιτιολογημένη σε μια δημοκρατική κοινωνία.

173. Υπόθεση Perincek κατά Ελβετίας²¹⁵: Η υπόθεση αφορούσε την περίπτωση άρνησης της γενοκτονίας των Αρμενίων εκ μέρους τούρκου πολιτικού. Ειδικότερα, ο πρόεδρος του τουρκικού εργατικού κόμματος συμμετείχε σε δύο (2) δημόσιες εκδηλώσεις στην Ελβετία, (συνέντευξης τύπου σε Συνέδριο εις μνήμη της Συνθήκης της Λωζάνης του 1923, και σε συνεδρίαση του κόμματός του) κατά την διάρκεια των οποίων χαρακτήρισε την ιδέα της γενοκτονίας των αρμενίων ως «διεθνές ψέμα». Για τις δηλώσεις αυτές, ο άρμενο – ελβετικός σύνδεσμος κατέθεσε μήνυση για ρατσιστική διάκριση βάσει του άρθρου 261 bis του ελβετικού Π.Κ. Για το έγκλημα αυτό του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης 90 ημερών (μετατρέψιμη προς 85 ευρώ) και αναστολή ποινής υπό την προϋπόθεση καταβολής ποινικού προστίμου 2500 ευρώ. Η απόφαση αυτή διατηρήθηκε και από το Ανώτατο Δικαστήριο. Συνεπώς, ο πολιτικός άσκησε προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ.

174. Μολονότι η κυβέρνηση δεν ζήτησε την εφαρμογή του άρθρου 17ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ *sponte sua* θεώρησε απαραίτητο να διερευνήσει κατά πόσο η εν λόγω αγωγή είχε ασκηθεί καταχρηστικά. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι μερικές εκφράσεις του προσφεύγοντος ήταν προκλητικές, ενώ τα ίδια τα κίνητρά του είχαν κριθεί από τα εθνικά δικαστήρια ως «εθνικιστικά» και «ρατσιστικά». Ωστόσο, τόνισε ότι η χρήση του όρου «διεθνές ψέμα» αναφερόταν στην δυνατότητα νομικού χαρακτηρισμού της γενοκτονίας ως τέτοια και όχι στο κατά πόσο οι ωμότητες αυτές είχαν πραγματικά διαπραχθεί.

175. Η απόρριψη του νομικού χαρακτηρισμού των γεγονότων του 1915 δεν ήταν από την φύση της τέτοια ώστε να υποκινήσει την βία κατά του αρμενικού λαού. Εξάλλου, ούτε οι κατηγορίες που κινήθηκαν εναντίον του προσφεύγοντος είχαν βασιστεί στην κατηγορία της ρητορικής μίσους που διαφοροποιείται σύμφωνα με τις προβλέψεις του ελβετικού Π.Κ., και ως εκ τούτου το δικαστήριο έκρινε ότι δεν υφίστατο καταχρηστική άσκηση δικαιώματος στην εν λόγω περίπτωση και προχώρησε στην συμβατότητα της προσφυγής υπό το φώς των διατάξεων του άρθρου 10ΕΣΔΑ.

²¹⁵ ΕΔΔΑ, *Perincek κ. Γαλλίας*, υπ' αριθ. 27510/08, 17.12.2013

176. Όσον αφορά τη συμβατότητα των μέτρων με τις προβλέψεις της 2ης παραγράφου του άρθρου 10 ΕΣΔΑ, το δικαστήριο έκρινε καταρχήν ότι η αναφορά του όρου «γενοκτονία» είναι συμβατή με την αρχή της νομιμότητας. Η απλή αναφορά του όρου γενοκτονία από το νομοθέτη, δεν αποτελούσε παραβίαση της αρχής της *nullum crimen, nulla poena sine lege*, εν είδει προβλεψιμότητας καθόσον η ιδιότητα του προσφεύγοντος ως νομικού και πολιτικού του επέτρεπε προσηκόντως να προβλέψει την πιθανότητα κατηγορίας του για συναφείς δηλώσεις.

177. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την απόφαση του δικαστηρίου έπαιξε η ανάλυση της αναγκαιότητας του εν λόγω μέτρου σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε κατά πρώτον ότι το κράτος είχε περιορισμένο περιθώριο εκτίμησης καθόσον οι δηλώσεις του προσφεύγοντος εντάσσονταν – αντίθετα με την εκτίμηση των εθνικών δικαστηρίων – στο πλαίσιο ιστορικής συζήτησης γεγονός που ανέκυπτε και από το πεδίο εκφοράς τους (ιστορικό συνέδριο μνήμης της Συνθήκης της Λωζάνης).

178. Επιπρόσθετα, το δικαστήριο υπογράμμισε την έλλειψη διεθνούς ομοφωνίας γύρω από τη γενοκτονία των αρμενίων γεγονός που αν συνδυαστεί με τη δυσκολία χαρακτηρισμού μιας πράξης ως γενοκτονίας υπό του διεθνούς ποινικού δικαίου (είτε αφορά το ίδιο το κράτος είτε φυσικό πρόσωπο, απαιτεί την ύπαρξη ειδικού δόλου) που εν προκειμένω δεν δικαιολογεί την καταδίκη του προσφεύγοντος από τα εθνικά δικαστήρια.

179. Εξάλλου, η δυσκολία σχηματισμού διεθνούς ομοφωνίας, συνδέεται και με τη φύση των γεγονότων στα οποία αναφέρονται οι εν λόγω δηλώσεις και που εντάσσονται στα πλαίσια του ιστορικού επιστημονικού διαλόγου, που δεν προσφέρεται για αντικειμενικές και απόλυτες αλήθειες. Σε προηγούμενες υποθέσεις που προσφεύγοντες είχαν καταδικαστεί για την άρνηση του ολοκαυτώματος, το δικαστήριο καλείτο να αποφασίσει για δηλώσεις με τις οποίες υποστηριζόταν η άρνηση ιστορικά ξεκαθαρισμένων γεγονότων, όπως η ύπαρξη των θαλάμων αερίου και των οποίων ο νομικός χαρακτηρισμός έβρισκε ξεκάθαρη νομική βάση στη καταστατικό του ΔΣΠΔ.

180. Τέλος, αναφερόμενο σε σχετική έκθεση του Ελβετικού

Ινστιτούτου Συγκριτικού Δικαίου, υπογράμμισε ότι μεταξύ των 16 ερευνηθέντων κρατών μόλις 2 (Λουξεμβούργο και Ισπανία) καταδίκασαν γενικά την άρνηση της γενοκτονίας, χωρίς να την περιορίζουν στο Ολοκαύτωμα. Η Ελβετία στα πλαίσια της επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης δεν κατάφερε σύμφωνα με το δικαστήριο να αποδείξει ποια ήταν η ανάγκη εκείνη που επέβαλε σε σχέση με άλλα κράτη να προβεί σε μια καταδίκη πιο σκληρή για ρατσιστική διάκριση επί τη βάση δηλώσεων που εναντιώνονται ως προς το νομικό χαρακτηρισμό της γενοκτονίας των Αρμενίων. Συνακόλουθα το δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10ΕΣΔΑ.

αδ) Η έκπτωση προστασίας βάσει του άρθρου 17 ΕΣΔΑ στην περίπτωση των πολιτικών κομμάτων

181. Στην προηγούμενη παράγραφο εξετάστηκε η αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους πολιτικών προσώπων με την επιβολή ποινικών κυρώσεων εκ μέρους των κρατικών αρχών, ως *ex post* επιτρεπόμενο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το ερώτημα που αναλύεται σε αυτήν την παράγραφο, αφορά τα μέτρα που το κράτος έχει στην διάθεση του για να εμποδίσει την διάδοση τέτοιου είδους ομιλιών *ex ante*, με τη λήψη προληπτικών μέτρων όπως η διάλυση πολιτικών κομμάτων. Τέτοιου είδους μέτρα προβλέπονται και από τη Σύμβαση του ΟΗΕ για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικής διάκρισης -CERD²¹⁶ για τις οργανώσεις που επιδιώκουν ρατσιστικούς σκοπούς.

182. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα περισσότερα κράτη προβλέπουν αν και με διαφοροποιήσεις, την δυνατότητα διαλύσεως πολιτικού κόμματος η οποία εξαρτάται από την υποχρέωση σεβασμού των δημοκρατικών αρχών²¹⁷. Στην

²¹⁶ Βλ. Πρώτο μέρος § σελ.

²¹⁷ Ενδεικτικά αναφέρονται: Ιταλία άρθ. 49Σ σε συνδυασμό με την υπ' αρ. XII συνταγματική ακροτελεύτια διάταξη και τον ν.645/ 20.06.1952, άρθ. Γερμανία αρθ.21GG, Γαλλία ν. 10.1.1936 (άρ. 1 περ. 6 ειδική αναφορά στην υποκίνηση ρατσισμού, μίσους ή βία κ. προσώπων ή ομάδα προσώπων εξαιτίας της εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής καταγωγής) όπως αυτός εν συνεχεία τροποποιήθηκε από τον ν. 72-545 /1.7.1972 για τον ρατσισμό και ν. 86-1020/09.09.1986 για την τρομοκρατία, Ισπανία αρ.6 και ν. 54/1978 περί πολιτικών κομμάτων και ν. 6/2002. Για μια αναλυτική προσέγγιση των συνταγματικών προβλέψεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο γύρω από τη δυνατότητα διάλυσης των πολιτικών κομμάτων και το *iter* έχει ακολουθηθεί με αναλυτική περιπτωσιολογία βλ. R. Salari, *Quali regole per i partiti politici? Esperienze europee a c confronto*, Europa Popolare σελ. 33.επ

Ελλάδα, το άρθρο 29 Σ προστατεύει την ελεύθερη ίδρυση και συμμετοχή στα πολιτικά κόμματα, θεσπίζοντας παράλληλα την υποχρέωση τους να υπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ωστόσο, η διάταξη αυτή είναι ατελής, καθώς ο συνταγματικός νομοθέτης δεν αναφέρεται στην διάλυση των αντιδημοκρατικών κομμάτων²¹⁸.

183. Ο καθοριστικός ρόλος που τα πολιτικά κόμματα διαδραματίζουν στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και η συναρτώμενη άσκηση άλλων ελευθεριών μέσω από αυτά όπως είναι κυρίως η ελευθερία έκφρασης, λαμβάνεται υπόψη τόσο κατά τον έλεγχο των περιοριστικών μέτρων που επιβάλλονται από τις κρατικές αρχές όσο και για τον περιορισμό της ίδιας τους της δραστηριότητας. Έτσι αναφορικά με τη δεύτερη, το ΕΔΔΑ έχει διευκρινίσει ότι κατά το μέτρο που μια δημοκρατική κοινωνία προσφέρει ως μοναδική δυνατότητα επίλυσης προβλημάτων τον διάλογο και όχι την προσφυγή στη βία²¹⁹, η δραστηριοποίηση πολιτικών κομμάτων που ασπάζονται ιδεολογίες που δεν συμβιβάζονται με αυτήν όπως π.χ. του εθνικοσοσιαλισμού²²⁰, του φασισμού²²¹ και του κομμουνισμού²²² δεν γίνονται αποδεκτές. Ένα κόμμα μπορεί ακόμα και να προάγει την αλλαγή της νομοθεσίας ή των νομικών ή συνταγματικών θεσμών του κράτους υπό 2 όρους: αφενός ότι τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι νόμιμα και δημοκρατικά και αφετέρου ότι η αλλαγή που επιδιώκεται *per se* είναι συμβατή με θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές²²³.

184. Ωστόσο, το κριτήριο της νομιμότητας των μέσων δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως απλή συμβατότητα με το εσωτερικό δίκαιο που να αιτιολογεί την απώλεια της δυνατότητας εκ μέρους του κόμματος της επικλήσεως των διατάξεων της ΕΣΔΑ για την προστασία του έναντι των κρατικών μέτρων. Κάτι

²¹⁸ Βλ. Ράϊκος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2011, σελ. 496, Γ. Ζ. Δρόσος, *Η νομική θέση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982, σελ. 213-217

²¹⁹ Refah Partisi §87, TBVB §57

²²⁰ Βλ. ΕυρΕΔΑ, *B.H., M.W., H.P., και G.K.*, κ. Αυστρίας, 9.09.1998

²²¹ Βλ. ΕυρΕΔΑ, *X. K. Ιταλίας*, 21.05.1976

²²² Βλ. ΕυρΕΔΑ, Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας κ. Γερμανίας, 20. 07.1957

²²³ Ibid § 98. *Sur ce point, la Cour estime qu'un parti politique peut promouvoir un changement de la législation ou des structures légales ou constitutionnelles de l'Etat à deux conditions : 1. les moyens utilisés à cet effet doivent être légaux et démocratiques ; 2. le changement proposé doit lui-même être compatible avec les principes démocratiques fondamentaux.*

τέτοιο θα σήμαινε ότι η διάλυση του πολιτικού κόμματος θα μπορούσε να αιτιολογηθεί για οποιαδήποτε νομικό ατόπημα που δύναται να λάβει χώρα κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων του πολιτικού κόμματος, από τη συμπεριφορά κάποιων μελών ή από οποιαδήποτε παρατυπία που αφορά την εσωτερική του οργάνωση²²⁴. Συνεπώς οι μικρές παρατυπίες αποκλείουν την αναλογικότητα του μέτρου της διάλυσης ενός πολιτικού κόμματος.

185. Η υποκίνηση σε βία και μίσος, εκ μέρους πολιτικών προσώπων ωστόσο δεν δύναται να θεωρηθεί απλή παρατυπία, αλλά σημαντικό στοιχείο που συνεκτιμάται περί της λήψης αποφάσεως διαλύσεως πολιτικού κόμματος. Στην απόφαση Refah Partisi, πράγματι το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφασίσει επί της νομιμότητας της διάλυσης του Κόμματος της Ευημερίας από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τουρκίας η οποία βασίστηκε κυρίως στις δηλώσεις και τη λήψη συγκεκριμένης θέσεως εκ μέρους των διευθυνόντων στελεχών του κόμματος υπέρ της εγκαθίδρυσης του θεοκρατικού καθεστώτος της sharia μέσω του ιερού πολέμου. Οι προσφεύγοντες, υποστήριξαν ότι οι εν λόγω δηλώσεις, δεν ήταν δυνατόν να αποτελέσουν το μοναδικό κριτήριο για τον καθορισμό των στόχων του κόμματος, δεδομένου ότι σε κανένα κυβερνητικό έγγραφο (καταστατικό κόμματος, πρόγραμμα) δεν αναφέρθηκαν στην χρήση της βίας ως πολιτικό μέσο.

186. Το δικαστήριο, υιοθετώντας ανάλογη στάση σε θέματα παραβιάσεως ελευθερίας έκφρασης, που δέχεται ότι οι εχθροί της δημοκρατίας πολλές φορές καλύπτουν έντεχνα ρατσιστικές εκφράσεις ώστε να περάσουν τα μηνύματά τους ευρύ κοινό, υποστήριξε ότι το καταστατικό και το πρόγραμμα του κόμματος δεν αποτελούν αποκλειστικό κριτήριο για τον προσδιορισμό των στόχων και των προθέσεων ενός πολιτικού κόμματος. Η πολιτική εμπειρία αποδεικνύει ότι τα πολιτικά κόμματα που αντιστρατεύονται τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας, δεν το αποκαλύπτουν σε επίσημα έγγραφα παρά μόνο αφού καταλάβουν την εξουσία. Γεγονός που σύμφωνα με το Δικαστήριο δεν αποκλείει ότι ένα πολιτικό κόμμα ενδεχομένως αποκρύπτει τους πραγματικούς στόχους και προθέσεις με αυτούς που δημοσιεύει.

²²⁴ Βλ. Opinion concordante M. Ress, Rozakis, ΕΔΔΑ, Refah Partisi, ο.π.

Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, κρίνεται αναγκαία η σύγκριση του περιεχομένου του προγράμματος και του καταστατικού ενός κόμματος με τις πράξεις και θέσεις τόσο των μελών όσο και των ηγετών τους²²⁵. Το σύνολο των πράξεων αυτών και των θέσεων δύνανται να ληφθούν υπόψη για την διάλυση ενός πολιτικού κόμματος.

187. Έτσι, το γεγονός ότι τα μέλη του κόμματος δεν διαχώρισαν τη θέση τους, από εκείνη των μελών που δημόσια υποστήριζαν την πιθανή προσφυγή στη βία έναντι πολιτικών αντιπάλων που ήταν αντίθετοι, δεν απέκλεισε τον επαμφοτερίζοντα χαρακτήρα των δηλώσεων ιδίως όσον αφορά την προσφυγή σε βίαιες μεθόδους. Πράγματι, ο μαγνητοσκοπημένος λόγος του Η. Η. Ceylan, βουλευτού της Άγκυρας της 14 Μαρτίου 1993 που προβλήθηκε στις εγκαταστάσεις του πολιτικού κόμματος, εξέφραζε βαθύ μίσος έναντι των αντιπάλων του ισλαμικού καθεστώτος. Σύμφωνα με το δικαστήριο όταν η κρινόμενη συμπεριφορά φτάνει ένα υψηλό βαθμό προσβλητικότητας και μη ανεκτικότητας για άλλες θρησκείες, εκπίπτει του δικαιώματος ανοχής του σε μια δημοκρατική κοινωνία.

188. Ο εκφοβισμός από μέρους οργάνωσης, ομάδων προσώπων με κριτήριο τη φυλετική τους καταγωγή και της ρητορικής μίσους (σχετιζόμενης ωστόσο μόνο εμμέσως με πολιτικό κόμμα) που επικεντρωνόταν στον φυλετικό διαχωρισμό μεταξύ «Γύφτων και γνήσιων πολιτών», κρίθηκε σε μια πολύ πρόσφατη. Στην υπόθεση *Vona κατά Ουγγαρίας*²²⁶ το ΕΔΔΑ επιλήφθηκε της προσφυγής του Ούγγρου υπηκόου Vona, προέδρου της οργάνωσης Magyar Garda Egyesüle (Ένωση της Ουγγρικής Φρουράς), η οποία είχε ιδρυθεί το 2007 από μέλη του πολιτικού κόμματος Jobbik Magyarorzagert Mozgalom (Κίνημα για μια καλύτερη Ουγγαρία). Η Ένωση, μετά την ίδρυση, της σχημάτισε το αποκαλούμενο «Κίνημα της Ουγγρικής Φρουράς» μέλη του οποίου έφεραν δημόσια στολές με περιβραχιόνια στα οποία αποτυπωνόταν ο «Βελωτός Σταυρός» χαρακτηριστικό σύμβολο της ομώνυμης παραστρατιωτικής φιλοναζιστικής οργάνωσης, υπεύθυνης για τη διάπραξη εκτεταμένων

²²⁵ §101 Refah Partisi

²²⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *Vona κ. Ουγγαρίας*, ο.π.

ωμοτήτων κατά τα έτη 1944-45²²⁷. Τα μέλη προέβαιναν σε παρελάσεις με απροκάλυπτα μιλιταριστικό χαρακτήρα σε όλη την Ουγγαρία και ιδιαίτερα σε περιοχές που κατοικούνταν από Ρομά, και ρητορική μίσους που επικεντρωνόταν κυρίως γύρω από την προστασία των γνήσιων Ούγγρων από την επιλεγόμενη εγκληματικότητα των Γύφτων. Το ΕΔΔΑ εξέτασε την προσφυγή τόσο υπό το πρίσμα του άρθρου 17 ΕΣΔΑ όσο και του άρθρου 11ΕΣΔΑ.

189. Το ΕΔΔΑ, επανέλαβε ότι τα πολιτικά κόμματα λόγω του σημαίνοντος ρόλου που διαδραματίζουν σε μια δημοκρατική κοινωνία χρήζουν ιδιαίτερα αυστηρής προστασίας εκ μέρους της Σύμβασης έναντι των προληπτικών μέτρων που υιοθετούνται από τις κρατικές αρχές. Αντίθετα, τα υπόλοιπα είδη οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στον πολιτικό χώρο δεν απολαμβάνουν τα ίδια προνόμια με τα πολιτικά κόμματα²²⁸. Τα κινήματα δύνανται να διαδραματίσουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο σε μια δημοκρατική κοινωνία, ωστόσο εκ του νόμου έχουν πολύ λιγότερες δυνατότητες να συμβάλουν με τον ίδιο τρόπο στην διαμόρφωση πολιτικής.

190. Ένα κράτος, από την πλευρά του, δύναται να υιοθετεί προληπτικά μέτρα για την προστασία της δημοκρατίας, εις βάρος νομικών προσώπων καίτοι μη πολιτικών κομμάτων, όταν υπάρχει κίνδυνος επικείμενης βλάβης των δικαιωμάτων τρίτων, που θα έθετε σε κίνδυνο τις θεμελιώδεις αρχές μιας δημοκρατικής κοινωνίας όπως εκείνη της συνύπαρξης των μελών της άνευ ρατσιστικής απομόνωσης²²⁹. Το κράτος δεν δύναται να περιμένει μέχρι τη στιγμή που τα κινήματα αυτά θα έχουν υποσκάψει τη δημοκρατία ή θα έχουν προσφύγει στην βία. Μολονότι, το εν λόγω κίνημα δεν προσπάθησε να καταλάβει την εξουσία, ούτε ο εκ του καταστατικού απορρέων κίνδυνος κρίθηκε ως επικείμενος, το κράτος edύνατο να υιοθετήσει προληπτικά μέτρα εφόσον το εν λόγω κίνημα είχε αρχίσει να υιοθετεί συγκεκριμένες πράξεις

²²⁷ Βλ. Σ. Κύρκος, *Η απαγόρευση και διάλυση οργανώσεων που πρεσβεύουν μισαλλόδοξες ρατσιστικές αντιλήψεις δεν προσκρούει στην ΕΣΔΑ. Η απόφαση του ΕυρΔΔΑ Vona κ. Ουγγαρίας, σε ΤΔΑΑΔΑΔ, τ. 40-44, σελ. 33*

²²⁸ §56

²²⁹ §57

στον δημόσιο βίο για την εφαρμογή του ασυμβίβαστου πολιτικού του προγράμματος με τους κανόνες της Σύμβασης και της Δημοκρατίας.

191. Περαιτέρω, το δικαστήριο περνώντας στον έλεγχο της αναλογικότητας του μέτρου και της αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία, ανέφερε ότι μια παραστρατιωτική παρέλαση υπερβαίνει σαφώς τα επιτρεπόμενα όρια των απλώς ιδιαίτερα ενοχλητικών και ασεβών ιδεών στο μέτρο που το μήνυμα συνοδεύεται από την φυσική παρουσία μιας ομάδας που απειλεί για οργανωμένες ενέργειες. Εφόσον, η έκφραση συνοδεύεται από συγκεκριμένη συμπεριφορά που δύναται να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη, τα μέτρα που ελήφθησαν δεν περιόρισαν την ελευθερία έκφρασης με τρόπο ασυμβίβαστο με την Σύμβαση. Ενώ η περιστασιακή (*accidentelle*) υπεράσπιση αντιδημοκρατικών ιδεών δεν αποτελεί από μόνη της επιτακτικό λόγο απαγόρευσης ενός πολιτικού κόμματος και ακόμα περισσότερο μιας οργάνωσης που δεν απολαμβάνει τα προνόμια των πολιτικών κομμάτων, οι *in concreto* περιστάσεις στο σύνολό τους και δη οι οργανωμένες και συντονισμένες πράξεις, αποτελούν σημαντικό και αρκετό λόγο για τη λήψη των εν λόγω μέτρων²³⁰. Συνακόλουθα το ΕΔΔΑ έκανε τύποις δεκτή την αγωγή (μη κάνοντας χρήση του άρθρου 17 ΕΣΔΑ) αλλά την απέρριψε επί της ουσίας ως μη υπαγόμενη στην προστασία του άρθρου 11 ΕΣΔΑ

Β. Η δημοκρατική κοινωνία και η νομολογία του Δικαστηρίου της Ε.Ε.

192. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος, το Δικαστήριο της Ε.Ε. δεν είναι αρμόδιο να επιληφθεί θέματα τα οποία εντάσσονται στο θέμα της ρητορικής μίσους καθόσον δεν εντάσσονται στην έννοια του κοινοτικού δικαίου. Η θέση αυτή επιβεβαιώθηκε σε μια πολύ ενδιαφέρουσα υπόθεση που προσπάθησε εμμέσως να αποσπάσει τη θέση του δικαστηρίου ως προς τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο τα κράτη, αντιμετωπίζουν νομικά τη χρήση των ολοκληρωτικών συμβόλων από μέρους των πολιτών τους.

²³⁰ §71

193. Στην υπόθεση, Attila Vajnai²³¹ ετέθη προδικαστικό ζήτημα ως προς την ερμηνεία της αρχή της απαγορεύσεως διακρίσεων ως θεμελιώδους αρχής από ουγγρικό εθνικό δικαστήριο κατόπιν αιτήματος του προσφεύγοντος, Attila Vajnai στα πλαίσια ποινικής δίκης. Ο προσφεύγων, αντιπρόεδρος του εργατικού κόμματος της Ουγγαρίας, διώχθηκε ποινικώς διότι έφερε στα ενδύματα του εν μέσω μεγάλου πλήθους, κατά τη διάρκεια διαδηλώσεως που οργανώθηκε στη Βουδαπέστη, στις 21 Φεβρουαρίου 2003, ερυθρό αστέρα με πέντε αιχμές από χαρτόνι, διαμέτρου 5 εκατοστών. Το όργανο της τάξεως κάλεσε τον ενδιαφερόμενο να βγάλει το σύμβολο, πράγμα που έπραξε ο τελευταίος. Με απόφαση της 11ης Μαρτίου 2004, το Pesti Központi Kerületi Bíróság (κεντρικό δικαστήριο της Pest) έκρινε τον A. Vajnai ένοχο διότι χρησιμοποίησε κατά παράβαση του άρθρου 269/B²³², παράγραφος 1, στοιχείο β', του ουγγρικού ποινικού κώδικα, ένα «ολοκληρωτικό σύμβολο». Το εν λόγω δικαστήριο καταδίκασε τον κατηγορούμενο με αναστολή ενός έτους και διέταξε την κατάσχεση του εν λόγω συμβόλου.

194. Με την απόφαση περί παραπομπής, το εφετείο της Βουδαπέστης παρατήρησε ότι σε πλείονα κράτη μέλη, π.χ. στην Ιταλική Δημοκρατία, τα κόμματα της αριστεράς είχαν ως έμβλημα τον ερυθρό αστέρα ή το σφυροδρέπανο. Συνεπώς, κατά το εν λόγω δικαστήριο, τα μέλη των αριστερών οργανώσεων μπορούν να φέρουν τα σύμβολα του εργατικού κινήματος χωρίς να προσκρούουν σε κάποια απαγόρευση, ενώ ο ουγγρικός ποινικός κώδικας απαγορεύει τη χρήση των συμβόλων αυτών. Για τον λόγο αυτόν ανακύπτει το ερώτημα αν μια διάταξη η οποία σε ένα κράτος μέλος απαγορεύει τη χρήση των συμβόλων του διεθνούς εργατικού κινήματος με

²³¹ C-328/04, Διάταξη Δικαστηρίου (τέταρτο τμήμα) της 6ης Οκτωβρίου 2005

²³² Το άρθρο 269/B του ουγγρικού ποινικού κώδικα που φέρει τον τίτλο «Χρήση-ολοκληρωτικών συμβόλων», ορίζει: «(1) Όποιος α) διανέμει, β) χρησιμοποιεί εν μέσω μεγάλου κοινού, γ) επιδεικνύει δημοσίως, σβάστικα, το διακριτικό SS, σφυροδρέπανο, ερυθρό αστέρα με πέντε αιχμές ή σύμβολο που αντιπροσωπεύει τα σημεία αυτά και εφόσον δεν υπάρχει βαρύτερο ποινικό αδίκημα, διαπράττει πλημμέλημα και τιμωρείται με πρόστιμο (2) Ο διενεργών την πράξη της παραγράφου 1 με σκοπό τη διάδοση γνώσεων, την εκπαίδευση, την επιστήμη, την τέχνη ή την πληροφόρηση επί συμβάντων ιστορικών ή συγχρόνων δεν τιμωρείται (3) Οι διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 δεν έχουν εφαρμογή στα τρέχοντα επίσημα σύμβολα των κρατών.»

την απειλή ποινικών κυρώσεων, ενώ στο έδαφος άλλου κράτους μέλους η χρήση των ιδίων συμβόλων δεν τιμωρείται, δημιουργεί διακρίσεις.

195. Ειδικότερα, το εθνικό δικαστήριο ερώτησε τη συμβατότητα του ανωτέρω άρθρου του Π.Κ. με τη θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου της απαγορεύσεως των διακρίσεων; Επιτρέπουν το άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με το οποίο η Ένωση βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, η οδηγία 2000/43/EK (για την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης) που ομοίως αναφέρεται στις θεμελιώδεις ελευθερίες, ή τα άρθρα 10, 11 και 12 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σε πρόσωπο που επιθυμεί να εκδηλώσει τις πολιτικές πεποιθήσεις του μέσω συμβόλων που τις αντιπροσωπεύουν να το πράττει εντός οποιουδήποτε κράτους μέλους;»

196. Το Δικαστήριο της Ε.Ε. τόνισε ότι, κατά πάγια νομολογία, όταν μια εθνική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο στο οποίο υποβάλλεται το προδικαστικό ερώτημα οφείλει να παράσχει όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που είναι αναγκαία για την εκτίμηση εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου της συμβατότητας της ρύθμισης αυτής με τα θεμελιώδη δικαιώματα των οποίων εξασφαλίζει την τήρηση.

197. Αντιστρόφως το Δικαστήριο δεν έχει την αρμοδιότητα αυτή όταν πρόκειται για ρύθμιση που δεν εμπίπτει στο πεδίο του κοινοτικού δικαίου και όταν το αντικείμενο της δίκης δεν εμφανίζει κανένα συνδετικό στοιχείο με οποιαδήποτε από τις περιπτώσεις που ρυθμίζουν οι διατάξεις των Συνθηκών. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η περίπτωση του A. Vajnai δεν εμφάνιζε κανένα συνδετικό στοιχείο με κάποια από τις περιπτώσεις που ρυθμίζουν οι διατάξεις των Συνθηκών και ότι η ουγγρική ρύθμιση που εφαρμόστηκε στην κύρια δίκη δεν ενέπιπτε στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Συνεπώς το Δικαστήριο ήταν προδήλως αναρμόδιο.

Γ. Η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων. Μερικά παραδείγματα

198. Η αναγωγή ενός αισθήματος (του μίσους) ως κατάλληλου μέσου να βάλλει μια ομάδα και του συνεπαγόμενου συμφέροντος παροχής κρατικής προστασίας /παρέμβασης στο σημείο που να περιορίζει την ελευθερία έκφρασης πολιτικών προσώπων και πολιτικών κομμάτων, αντιμετωπίζεται με διαφορετική ένταση στα διάφορα κράτη μέλη της ΕΕ. Υπάρχουν χώρες στις οποίες υπάρχει έντονη ενεργοποίηση των διωκτικών αρχών και δικαστηριακής εφαρμογής και χώρες στις οποίες η δραστηριότητα αυτή είτε ατονεί είτε παρουσιάζει μια έντονα επιφυλακτική στάση.

199. Στην πρώτη κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε ενδεικτικά Γαλλία, Αγγλία, Σουηδία. Στις 8 Μαΐου 2014, στη Σουηδία καταδικάστηκε σε πρόστιμο περίπου 5.000, ευρώ, Ο Michael Hess, μέλος του Σουηδικού Δημοκρατικού Κόμματος (SD), για δηλώσεις του σε ευρύ μέσο κοινωνικής δικτύωσης (facebook) που συνέδεαν το ισλάμ με τον βιασμό. Στην εν προκειμένω εκδοθείσα απόφαση, το δικαστήριο έκρινε ότι η δήλωση δεν αποτελούσε μέρος αντικειμενικής κριτικής και επίσημης συζήτησης “factual and authoritative discussion” και κατά συνέπεια δεν είχε καμία σημασία το κατά πόσον η δήλωση του πολιτικού ήταν αληθής²³³. Το δημοσίευμα αναφερόταν στους βιασμούς γυναικών στην πλατεία Tahrir στο Κάιρο και είχε ως εξής:

“When are you journalists going to realize that it is deeply ingrained in Islamic culture to rape and mistreat those women who do not abide by the teachings of Islam? [Data] is widely available showing the connection between the rapes in Sweden and number of migrants from Middle Eastern and North African countries”.

208. Μολονότι ο πολιτικός προσκόμισε επίσημες έρευνες από τις οποίες προέκυπτε ότι άνδρες με καταγωγές από μουσουλμανικές χώρες κατείχαν υψηλά ποσοστά στις στατιστικές έρευνες για τα εγκλήματα του βιασμού στη Σουηδία το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι οι έρευνες αυτές δεν παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της συζήτησης προς υποστήριξη των υπό κρίση δηλώσεων, παρά μόνον αργότερα.

²³³ Η υπόθεση αυτή αναφέρεται σε άρθρο στην ακόλουθη ιστοσελίδα <http://chersonandmolschky.com/2014/05/11/swedish-politician-fined-hate-speech-islam/>

200. Στις 26 Απριλίου 2014 στην Αγγλία²³⁴ ο Paul Weston, συνιδρυτής και υποψήφιος στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του κόμματος Liberty της Αγγλίας, ένα μήνα πριν τη διεξαγωγή των ευρωεκλογών, συνελήφθη γιατί σε δημόσιο χώρο (Winchester Guildhall), με τη χρήση μεγάφωνου, ανέγνωσε απόσπασμα από το βιβλίο του Winston Churchill, *The River War*, που σύμφωνα με τη μηνυτήρια αναφορά αναφερόταν με τρόπο προσβλητικό στο Ισλάμ. Ειδικότερα, τα προσβλητικά λόγια, για τα οποία η υπόθεση ακόμα εκκρεμεί, είχαν ως εξής:

«How dreadful are the curses which Mohammedanism lays on its votaries! Besides the fanatical frenzy, which is as dangerous in a man as hydrophobia in a dog, there is this fearful fatalistic apathy. The effects are apparent in many countries. Improvident habits, slovenly systems of agriculture, sluggish methods of commerce, and insecurity of property exist wherever the followers of the Prophet rule or live. A degraded sensualism deprives this life of its grace and refinement; the next of its dignity and sanctity. The fact that in Mohammedan law every woman must belong to some man as his absolute property — either as a child, a wife, or a concubine — must delay the final extinction of slavery until the faith of Islam has ceased to be a great power among men. Thousands become the brave and loyal soldiers of the faith: all know how to die but the influence of the religion paralyses the social development of those who follow it. No stronger retrograde force exists in the world. Far from being moribund, Mohammedanism is a militant and proselytizing faith.

201. Σύμφωνα με τις νομικές εκθέσεις²³⁵ της *Ligue des Droit de l'Homme* για τα έτη 2012-2013 στη Γαλλία τους πρώτους 7 μήνες στη Γαλλία²³⁶ σχηματίσθηκαν 31 ποινικοί φάκελοι για θέματα διακρίσεων. Οι ποινικές αυτές υποθέσεις ρίχνουν φως, όχι μόνο στις πράξεις ρατσισμού και της ομοφοβίας στην καθημερινότητα, αλλά εξίσου και την αύξηση των αδικημάτων

²³⁴ Η υπόθεση αυτή αναφέρεται στο διαδίκτυο στην ακόλουθη ιστοσελίδα:
<http://www.thenewamerican.com/world-news/europe/item/18148-hate-speech-u-k-political-leader-arrested-for-quoting-winston-churchill>

²³⁵ Βλ. Rapport Juridique LDH 2013 και Rapport d'activité du service juridique LDH 2012 αντίστοιχα στην ιστοσελίδα
<http://www.ldh-france.org/wp-content/uploads/2014/07/guide-juridique-rvb.pdf> και στην ιστοσελίδα http://www.ldh-france.org/wp-content/uploads/IMG/pdf/rapportjuridique_2012-2.pdf

²³⁶ Για μια ανάλυση της ισχύουσας νομοθεσίας στη Γαλλία βλ. Ch. Korman, *La répression des discours racistes en France*, σε RTDH, 2001, σελ. 385-401

υποκίνησης του φυλετικού μίσους στο διαδίκτυο και των δηλώσεων εκ μέρους **πολιτικών προσώπων** που είτε υποκινούν στην βία είτε υιοθετούν ιδιαίτερα προσβλητικό χαρακτήρα.

202. Ειδικότερα, στις 18 Ιουνίου 2014, κατατέθηκε μήνυση για ομοφοβικές δηλώσεις δημοτικού συμβούλου του Riedisheim, κατά τη διάρκεια της δημοτικής συνεδρίασης στις 30 Ιανουαρίου 2014²³⁷. Στις 28 Φεβρουαρίου 2014 η LDH κατέθεσε μήνυση, για τη συνέντευξη που παραχώρησε στο τοπικό περιοδικό «artdeville» ο δημοτικός σύμβουλος Montpellier, Jacques Domergue, τον Δεκέμβριο του 2013 – Ιανουάριο 2014. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στα πλαίσια προεκλογικής καμπάνιας ενόψει των περιφερειακών εκλογών του Μαρτίου 2014 στη Γαλλία. Το άρθρο έφερε τον τίτλο: «Ο J. M. ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΙ ΦΟΒΟ....ΠΑΡΑ ΜΟΝΟ ΣΤΟΥΣ ΡΟΜΑ». Στο άρθρο αυτό ο Δημοτικός Σύμβουλος, σύμφωνα με την LDH καλούσε ξεκάθαρα στον αποκλεισμό της κοινότητας των Ρομά και την εκδίωξή τους από την γαλλικό έδαφος, ενώ το συνολικό ύφος των δηλώσεων αυτών σύμφωνα με τον οργανισμό στιγματίζουν την κοινότητα των Ρομά καθώς την συνέδεαν με την τέλεση διαφόρων αδικημάτων. Η εξέταση της υποθέσεως βρίσκεται σε εξέλιξη. Τέλος, η LDH κατέθεσε μήνυση στις 5 Δεκεμβρίου 2013 εις βάρος του Δημάρχου de Roquebrune-sur-Argens, για υποκίνηση ρατσισμού, βίας και μίσους της οποίας η συζήτηση έχει προσδιορισθεί για τις 27 Οκτωβρίου 2014²³⁸.

203. Στον αντίποδα αυτής της έντονης δραστηριοποίησης βρίσκονται Ελλάδα και Ιταλία. Η γειτονική Ιταλία ρυθμίζει το θέμα της υποκίνηση μίσους και της ρητορική μίσους σε ειδικούς ποινικούς νόμους²³⁹. Πρώτη σημαίνουσα νομοθετική πρόβλεψη ήταν ο ν. 645/52 (επονομαζόμενος Scelba) που

²³⁷ Οι δηλώσεις είχαν ως εξής: « *Mais il y a d'autres lois scélérates comme on les appelle qui ont passé par la force. Je ne citerai que le mariage pour les PD et les gouines. Si, moi je le dis. Je le dis parce que je n'aime pas la formule enrobée de miel, mariage pour tous, voilà.* »

²³⁸ Ο Δήμαρχος αναφερόμενος στη μάχη του Δήμου κατά των πυρκαγιών δήλωσε ότι: « *Je vous rappelle quand même que les Gens du voyage, que dis-je, les Roms, ont mis neuf fois le feu. Neuf fois des départs de feux éteints par le SDIS dont le dernier, ils se le sont mis eux-mêmes, vous savez ce qu'ils font : ils piquent les câbles électriques et après ils le brûlent pour récupérer le cuivre et ils se sont mis à eux-mêmes le feu dans leurs propres caravanes ! Un gag ! Ce qui est presque dommage, c'est qu'on ait appelé trop tôt les secours !...* ».

²³⁹ Για μια επισκόπηση της ισχύουσας νομοθεσίας στην Ιταλία βλ. A. Esposito, *Le discours raciste et la liberté d'expression en Italie*, σε RTDH, 2001, σελ. 407 επ.

απαγόρευσε την επανασύσταση υπό οποιαδήποτε μορφή του φασιστικού κόμματος (άρθρο 1), τον εγκωμιασμό του φασισμού (άρθρο 4), την ηθική αυτουργία και την επανάληψη των συνηθισμένων διαδηλώσεων του φασιστικού κόμματος (άρθρο 5). Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε από τον ν. 152/1975 που επιβάρυνε την ποινική μεταχείριση του εγκλήματος του εγκωμιασμού του φασισμού και ως σήμερα αποτελεί το κύριο νομοθετικό εργαλείο για την καταστολή της διάδοσης φασιστικών ιδεών.

204. Ακολούθως, με το ν. 962/1967 ενσωματώθηκε στο ιταλικό δίκαιο η Σύμβαση για τη γενοκτονία που στο άρθρο 8 προβλέπει την δημόσια υποκίνηση και τον δημόσιο εγκωμιασμό της γενοκτονίας. Τέλος, με το ν. 654/1975, σε εφαρμογή των εκ της διεθνούς συμβάσεως για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων απορρεουσών υποχρεώσεων, απαγόρευσε τη διάδοση με κάθε μέσο, ιδεών που βασίζονται στην ανωτερότητα μιας φυλής ή του φυλετικού ή εθνοτικού μίσους και την υποκίνηση τέλεσης διακριτικών πράξεων με κίνητρο φυλετικό, εθνοτικό, ή θρησκευτικό. Επίσης, προβλέπει την υποκίνηση στη βία ή στην τέλεση πράξεων βίας ή πράξεων που δύνανται να προκαλέσουν βία για λόγους φυλετικούς, εθνοτικούς, εθνικούς ή θρησκευτικούς. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε από το ν. 205/1993 (επονομαζόμενος νόμος Mancino²⁴⁰) και πρόσφατα από το νόμο 85/2006. 205. Ένα από τα βασικά θέματα που έχει απασχολήσει την ιταλική θεωρία, είναι η εισαγωγή ειδικότερης πρόβλεψης στο ανωτέρω νομοθετικό πλέγμα όσον αφορά τα εγκλήματα εγκωμιασμού γενοκτονίας (*negazionismo*), για την πλήρη εναρμόνιση με αυτόν τον τρόπο με την απόφασης – πλαίσιο της Ε.Ε. Σύμφωνα με μέρος της θεωρίας, η προσθήκη αυτή θεωρείται πλεονάζουσα καθόσον *il dicere* της άρνησης δύναται να εκληφθεί ως απλός τρόπος τέλεσης της ρατσιστικής προπαγάνδας

²⁴⁰ Οι τροποποιήσεις που εισήχθησαν με τον ν. Mancino εντάσσονταν στα πλαίσια μιας νομοθετικής παρέμβασης εκτάκτου ανάγκης, που συνδεόταν με την αύξηση της βίας κατά τη διάρκεια αθλητικών εκδηλώσεων, απαγορεύοντας ειδικές μορφές «συμβολικού λόγου» κατά τη διάρκεια δημόσιων συναθροίσεων μέσω της επιδείξεως εμβλημάτων, συμβόλων, οργανώσεων που προωθούν την υποκίνηση σε διάκριση ή στη βία για λόγους φυλετικούς, εθνοτικούς ή θρησκευτικούς. Εξάλλου, ο ίδιος νόμος εισήγαγε επιβαρυντική περίπτωση για τα κοινά εγκλήματα της εξύβρισης και της συκοφαντικής δυσφήμισης όταν τελούνται με σκοπό τη διάκριση ή το μίσος λόγω εθνότητας, φυλής ή θρησκείας.

ή σε κάθε περίπτωση της ηθικής αυτουργίας για τέλεση πράξεων διάκρισης, ενώ δεν λείπουν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες μια τέτοια ερμηνεία προσκρούει στις συνταγματικές προβλέψεις του άρθρου 21 Σ περί ελευθερίας έκφρασης²⁴¹. Κρίνεται, αντίθετα ως αναγκαία, η συμμόρφωση του προβλεπόμενου πλαισίου ποινής το οποίο προβλέπει εναλλακτικά την φυλάκιση έως ένα έτος ή την επιβολής χρηματικής ποινής.

206. Το Συνταγματικό δικαστήριο της Ιταλίας έχει εκδώσει δύο συνολικά σημαντικές αποφάσεις από τις οποίες προκύπτει μια *stricto sensu* ερμηνεία του εγκωμιασμού του φασισμού και της γενοκτονίας, εκτιμώντας ότι οι πράξεις αυτές δέον να τιμωρούνται, μόνο στον βαθμό που έχουν ως στόχο την επανασύσταση και αναδιοργάνωση του φασιστικού κόμματος²⁴².

207. Το Νομοφυλακτικό δικαστήριο της Ιταλίας από την πλευρά του, έχει εκδώσει συνολικά έως σήμερα 30 αποφάσεις σχετικά με τις ανωτέρω νομοθετικές προβλέψεις συμβάλλοντας σημαντικά στην εφαρμογή και ερμηνεία των ανωτέρω νόμων²⁴³. Με μια πρόσφατη απόφασή του που αφορούσε την καταδίκη δημοτικού συμβούλου του Trento (νυν δημάρχου Βερόνας, Flavio Tosi) για το έγκλημα του άρθρου 3 ν. 654/1975, περί ρατσιστικής προπαγάνδας, το δικαστήριο έκρινε ότι ακόμα και μια μεμονωμένη έκφραση ρατσιστικής χροιάς πληροί την υπόσταση του εν λόγω εγκλήματος²⁴⁴. Στην απόφαση αυτή που για πρώτη φορά πολιτικός καταδικάστηκε για το αδίκημα αυτό.

208. Τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής: ο δημοτικός σύμβουλος κατά τη διάρκεια του Δημοτικού Συμβουλίου είχε χρησιμοποιήσει έντονα προσβλητικά επίθετα εις βάρος των Ρομά (π.χ. δολοφόνοι, τεμπέληδες, αλαζόνες κ.α.) υποστηρίζοντας ότι ο μοναδικός τρόπος επίλυσης

²⁴¹ Βλ. C. Caruso, *Dignità degli "altri" e spazi di libertà degli "intolleranti". Una rilettura dell'art. 21 Cost.* σε QuadCost., 4/2013, σελ. 804 και G. Colletta, *Le scelte "antinegazioniste" del legislatore italiano e la loro problematica compatibilità con il dettato costituzionale*, σε RDPE, 2/2012, 63-75

²⁴² Βλ. Σχετικά C. Cost. 1/1957 και C. Cost. 74/1958.

²⁴³ Βλ. σχετικό ενημερωτικό φυλλάδιο της ASGI στην Επιτροπή CERD του ΟΗΕ, *Raccolta della giurisprudenza penale in material di reati a sfondo razziale e di discriminazione etnico – razziale*, Σεπτέμβριος 2011

²⁴⁴ Για μια σύντομη παρουσίαση και κριτική της απόφασης του Α.Π. βλ. S. Grindatto, *Brevi osservazioni sulla propaganda di superiorità o odio razziale* σε G.I, 7/2013, σελ. 1645-1647

των προβλημάτων που συνδέονται με την παρουσία τους στην ιταλική επικράτεια, είναι η απομάκρυνση των παιδιών από τις οικογένειες, προβαίνοντας σε "κρατική προσωπική κατακράτηση" σπάζοντας έτσι την γενεαλογική αλυσίδα που διακονίζει μια παρακμιακή κουλτούρα που χαρακτηρίζεται από πράξεις και προφίλ εγκληματικής φύσεως.

209. Σε πρώτο βαθμό ο δημοτικός σύμβουλος αθώωθηκε με το σκεπτικό ότι οι πράξεις του στοιχειοθετούσαν το έγκλημα της συκοφαντικής δυσφήμισης με την επιβάρυνση της τελέσεως της με ρατσιστικό κίνητρο, όχι όμως του βαρύτερου εγκλήματος της διαδόσεως ρατσιστικών ιδεών του άρθρου 3 ν. 654/1975. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο με τη σειρά του αθώωσε και πάλι το δημοτικό σύμβουλο. Βασιζόμενο σε προηγούμενη νομολογία του δικαστηρίου (C.P. 12234/2008), ερμήνευσε την έννοια του προπαγανδίζω μια ιδέα, ως διάδοση με σκοπό να επηρεάσει κανείς τη συμπεριφορά ευρέος κοινού και κατέληξε ότι ο Δημοτικός Σύμβουλος είχε ενεργήσει στα πλαίσια της εντολής του, σε έναν χώρο που δεν ήταν απαραίτητα ανοικτός στο κοινό και ότι η συνεδρία δεν είχε απαραίτητα βιντεοσκοπηθεί ή διαδοθεί από μέσα μαζικής επικοινωνίας και δεν είχε αποδειχθεί ότι η εν λόγω παρέμβαση αποτελούσε κομμάτι μιας πιο ευρείας δραστηριότητας διάδοσης.

210. Ο εισαγγελέας μη συμμεριζόμενος την κρίση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, άσκησε αναίρεση που έγινε δεκτή και παρέπεμψε εκ νέου τη συζήτηση της υπόθεσης στο Εφετείο της Brescia. Ειδικότερα, ο Άρειος Πάγος διευκρίνισε ότι η παρέμβαση του Δημοτικού Συμβούλου είχε λάβει χώρα στα πλαίσια συνεδρίασης του δημοτικού συμβουλίου, που επρόκειτο -όπως είναι κοινώς γνωστό- περί δημόσιας συνελεύσεως, με ευρεία συμμετοχή των πολιτών. Οι εργασίες του δημοτικού συμβουλίου, ακριβώς επειδή ασχολούνται με πτυχές της ζωής και των αναγκών μιας κοινότητας, αποτελούν αντικείμενο διάδοσης από τα ΜΜΕ. Εξάλλου, ακόμα και όπου ήθελε υποτεθεί ότι μια τέτοια διάδοση δεν έλαβε χώρα, ήταν άνευ ουσίας για την τέλεση ή όχι του εν λόγω εγκλήματος δεδομένου ότι η εν λόγω συνεδρία ήταν προσιτή από το ευρύ κοινό. Αυτό απετέλεσε και το πρώτο σημείο της απόφασης που κατά τον Άρειο Πάγο αναδείκνυε το πασιφανές έλλειμα

λογικής του δικανικού συλλογισμού του καθόσον δεν προσχώρησε σε αυτή την αντικειμενική πραγματικότητα.

211. Εξίσου δε εσφαλμένος εκρίθη και ο συλλογισμός όσον αφορά το περιεχόμενο της ελευθερίας έκφρασης πολιτικού προσώπου, με τρόπο που να συγχωρεί εκφράσεις που εμπεριέχουν γενικευμένες δηλώσεις γύρω από συγκεκριμένη εθνότητα, που προσβάλλουν την αξιοπρέπεια των ατόμων αυτών και που επιπροσθέτως υπογραμμίζουν την συνδεόμενη με την κουλτούρα και της παραδόσεις τους κατωτερότητα, σε σημείο που να δικαιολογεί την κρατική κατακράτηση παιδιών. Ο ρόλος του ως Δημοτικού Συμβούλου δεν συνήδε με ένα ρητορικό ξέσπασμα που ξεπερνούσε τη νομιμότητα, και επέβαλε μεγαλύτερο βαθμό προσοχής, ειδικά κατά την άσκηση δημοσίων καθηκόντων από την οποία απέρρεε και η επιβαρυντική περίπτωση που του καταλογιζόταν.

212. Τέλος, εκρίθη ως εσφαλμένη και ο συλλογισμός της απόφασης στο σημείο που θεωρούσε ότι η παρέμβαση του Δημοτικού Συμβούλου αποτέλεσε μια μεμονωμένη έκφραση γνώμης μη επιφέρουσας προπαγανδιστικό αποτέλεσμα. «*Το εν λόγω έγκλημα, υφίσταται ακόμα και παρουσία μιας μεμονωμένης ρατσιστικής δήλωσης. Το στοιχείο που χαρακτηρίζει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος είναι η προπαγάνδα διακριτικής υφής, που νοείται ως διάδοση μιας ιδέας αποστροφής - καθόλου επιφανειακής - καθόσον δεν απευθυνόταν κατά μιας ομάδας αθίγγανων (εκείνων που επιδίδονται στις κλοπές), παρά κατά του συνόλου των αθίγγανων που σκιαγραφούνται ως δολοφόνοι, κλέφτες, τεμπέληδες, κ.λ.π. και συνεπώς κατά της ίδιας της υπάρξεώς της ίδιας της κοινότητάς τους, αποστροφή ανοικτά στηριζόμενη στην διαφορετικότητα και την κατωτερότητα. Όχι το ρητορικό ξέσπασμα αλλά η ισχυρή πεποίθηση να υποστηρίξει την κρατική κατακράτηση παιδιών, οδήγησε τον προσφεύγοντα με ξεκάθαρο σκοπό τη συγκέντρωση συναίνεσης γύρω από την ιδέα αυτή, λαμβανομένης υπόψης της ιδιότητας του. Με αυτόν το τρόπο το δευτεροβάθμιο δικαστήριο αγνόησε προηγούμενη ερμηνεία του νομοφυλακτικού C.P. 41819/2009 με την οποία και πάλι στην περιοχή της Βερόνας είχε κριθεί ως ευρέως ρατσιστική σε*

τοιχοκολλημένα φυλλάδια, η φράση «έξω οι αθίγγανοι από τα σπίτια μας».

213. Στην Ελλάδα, όπως αναφέραμε και στο πρώτο μέρος²⁴⁵ κύριο νομοθετικό εργαλείο έως πρόσφατα αποτελούσε ο ν. 927/1979 «Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις». Ο νόμος αυτός, από μια επισκόπηση της δικαστικής εφαρμογής, φαίνεται να είχε περιπέσει σε αχρηστία και ξαναήρθε στην επικαιρότητα για πρώτη φορά με την υπόθεση του βιβλίου Πλεύρη, με τίτλο «Εβραίοι», για παράβαση του άρθρου 1 του ν. 927/1979. Ο κατηγορούμενος είχε καταδικασθεί από το Τριμελές Εφετείο πλημμελημάτων σε ποινή φυλάκισης 14 μηνών (με τριετή αναστολή). Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο τον απάλλαξε κατά πλειοψηφία από την κατηγορία με τη σκέψη ότι «από όλο το περιεχόμενο του βιβλίου δεν προκύπτει ότι ο κατηγορούμενος με αυτό είχε πρόθεση να προτρέχει τον αναγνώστη σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά των Εβραίων, ούτε να εκφράσει προσβλητικές ιδέες κατ' αυτών εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους»²⁴⁶. Ο αντεισαγγελέας του ΑΠ άσκησε αίτηση αναίρεσης υπέρ του νόμου όμως η ολομέλεια του ΑΠ με την υπ. αριθ. 3/2010 απόφασή της την απέρριψε με την αιτιολογία ότι «δεν προέκυπτε ότι ο κατηγορούμενος είχε πρόθεση να προτρέψει τον αναγνώστη σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά των Εβραίων ή να εκφράσει προσβλητικές κατά των Εβραίων ιδέες εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους». Ειδικά, όσον αφορά την ελευθερία έκφρασης ο ΑΠ υποστήριξε ότι δεν συνιστά προτροπή η απλή έκφραση γνώμης, επιστημονικής κριτικής ή έστω δυσάρεστης ή επικριτικής για τα μέλη μίας φυλής ή εθνικότητας. Η προτροπή ενέχει παρότρυνση, παρόρμηση, διέγερση, ενθάρρυνση και παρακίνηση για την τέλεση πράξεων ή ενέργειας, προϋπόθεση η οποία δεν συντρέχει όταν αποβλέπει το υποκείμενο της προτροπής στην αποδοχή και μόνο των απόψεών του.

214. Η δεύτερη, υπόθεση στην οποία εφαρμόσθηκε ο ν. 927/1979

²⁴⁵ Βλ. σελ. 47 §76

²⁴⁶ Βλ. Αναλυτικά για την απόφαση αυτή, Β. Μάλλιος, Α.Π. 3/2010, ελευθερία έκφρασης και ρατσιστικός λόγος, σε ΔΜΕΕ, 3/2010 σελ.

αφορούσε την καταδίκη με την υπ' αριθ. 588/2011 απόφαση του Ναυτοδικείου Πειραιά στρατιωτικών που μετά την παρέλαση προέβησαν σε ρατσιστικά συνθήματα. Με την απόφαση αυτή το δικαστήριο απεφάνθη ότι: «Το έννομο αγαθό που προστατεύεται με την ως άνω διάταξη του Ν.927/1979 (αλλά και εν γένει όλου του νόμου) είναι το κατοχυρωμένο (Συνταγματικά) δικαίωμα κάθε Έλληνα και μη πολίτη, που βρίσκεται (πάντως) στην Ελλάδα, για ισότητα μεταχειρίσεως και αποφυγή φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων ή άλλως το δικαίωμα να διαβιώνει κανείς στην Ελλάδα χωρίς διακρίσεις εξαιτίας της φυλής, της εθνικότητας ή της θρησκείας του. Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος πληρούται με μόνη τη δημόσια έκφραση και εκφορά ιδεών για πρόσωπα, που έχουν ως λόγο και συνδέονται με τη φυλετική ή εθνική καταγωγή τους και είναι παράλληλα προσβλητικές, ενώ υποκειμενικά απαιτείται δόλος ο οποίος συνίσταται στη γνώση και θέληση των στοιχείων της αντικειμενικής υποστάσεως. Αντικείμενο της προσβολής (παθών) είναι είτε συγκεκριμένο πρόσωπο είτε κάποια ομάδα προσώπων, οπότε (στη δεύτερη αυτή περίπτωση) δικαίωμα παράστασης πολιτικής αγωγής έχει όποιος επικαλεσθεί και αποδείξει ότι είναι μέλος της ομάδας αυτής».

215. Η απροθυμία (ή έστω η προσχηματική φειδώ) εφαρμογής του ανωτέρω νόμου σε νομολογιακό επίπεδο ίσως να εξηγεί και το χρόνο που χρειάστηκε ο έλλην νομοθέτης ώστε να τεθεί σε ισχύ ένα νέο πλέγμα διατάξεων για την αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους που εμπεριέχει ο Ν. 4285/10-09-2014 με τίτλο: *Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου και άλλες διατάξεις*. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς ότι η πρώτη πρόταση προσχέδιου νόμου με τίτλο «Καταπολέμηση Εκδηλώσεων Ρατσισμού και ξενοφοβίας» αναρτήθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 22-02-2011 που έληξε στις 3-03-2011 ενώ η συζήτησή του δε, εκκρεμούσε ενώπιον της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης μέχρι το Σεπτέμβριο του 2014 ότε

και ψηφίστηκε επί της αρχής στις 3 Σεπτεμβρίου με ονομαστική ψηφοφορία²⁴⁷ που ολοκληρώθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου και δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α/191 στις 10 Σεπτεμβρίου 2014.

216. Οι πολιτικές συγκρούσεις που καθυστέρησαν την υιοθέτηση του νέου νόμου είχαν εστιάσει: στην ετυμολογική σαφήνεια / προσδιορισμό νομοτεχνικής που ακολουθήθηκε για την «τυποποίηση» του εγκλήματος της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους, στην αναφορά του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας του φύλου μεταξύ των ρατσιστικών κριτηρίων, στον Δημόσιο Εγκωμιασμό ή άρνηση εγκλημάτων ιδιαίτερα ως προς την έλλειψη προσδιορισμού των ιστορικών γεγονότων που έχουν αναγνωριστεί από το Ελληνικό Κοινοβούλιο (ήτοι γενοκτονίας Ελλήνων της Μικράς Ασίας, των Ελλήνων του Πόντου και των Αρμενίων) και τέλος στη συλλογική ποινική ευθύνη νομικών προσώπων.

217. Με την υιοθέτηση του ν. 4285/10-09-2014 η Ελλάδα υιοθετεί μια πιο σαφή, πλήρη και συγκροτημένη αντιμετώπιση του φαινομένου της ρητορική μίσους. Στη συνοδευτική αιτιολογική έκθεση του νέου νόμου²⁴⁸ εμπεριέχονται ερμηνευτικές κατευθυντήριες γραμμές. Εκεί, υπογραμμίζεται ότι αποτελεί σταθερή επιλογή της Ελληνικής Δημοκρατικής Πολιτείας, η ουσιαστική προώθηση της ισότητας ενώπιον του νόμου και η εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων (...) *αναγνωρίζοντας ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία αντίκεινται ευθέως στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και του κράτους δικαίου, αρχές στις οποίες θεμελιώνεται η ΕΕ (...) και της ίσης μεταχείρισης και αξιοπρέπειας*²⁴⁹.

218. Ειδικά όσον αφορά το θέμα της σύγκρουσης της ελευθερίας έκφρασης και της επιβολής ποινικών κυρώσεων, η αιτιολογική έκθεση υπογραμμίζει αφενός ότι η επιβολή κυρώσεων θα πρέπει να εναρμονίζεται με τις αρχές της αποτελεσματικότητας, αναλογικότητας και αποτρεπτικότητας,

²⁴⁷ Βλ. Αναλυτικά για την ονομαστική ψηφοφορία το άρθρο που δημοσιεύθηκε στην ιστοσελίδα της Ναυτεμπορικής *Ολοκληρώθηκε η ψήφιση του αντιρατσιστικού ν/σ* <http://www.naftemporiki.gr/story/853789/oloklirothike-i-psifisi-tou-antiratsistikou-ns>

²⁴⁸ Βλ. ΚΝοΒ Τ62 τ. 8 Σεπτέμβριος 2014 σελ. 2294-2296

²⁴⁹ Βλ. ibid §1-2 Γενικού Μέρους

αφετέρου κρίνεται σκόπιμο να ερευνάται η προσφορότητα²⁵⁰ κάθε συγκεκριμένης εκδήλωσης να παράγει άμεσο και επικείμενο κίνδυνο για την ομαλή και κοινωνική συμβίωση, όσο και ειδικότερα για τα δικαιώματα της ομάδας ή του προσώπου κατά των οποίων στρέφεται²⁵¹. Το τελευταίο σημείο αποτελεί αντικείμενο που αποσαφηνίζεται περαιτέρω στο ειδικό μέρος της εκθέσεως, όπου ρητά υπογραμμίζεται ότι δεν αρκεί η απλή πιθανολόγηση της έκθεσης σε κίνδυνο μιας ομάδας, ενός προσώπου ή πράγματος, αλλά απαιτείται να εκτιμάται κάθε φορά η προσφορότητα του συγκεκριμένου κινδύνου, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις ειδικότερες συνθήκες και περιστάσεις μέσα στις οποίες εκδηλώνεται η υπό κρίση συμπεριφορά, όσο και την ενδεχόμενη προσβολή των γενικότερων συνθηκών που εξασφαλίζουν την ειρηνική και ομαλή κοινωνική συμβίωση. Περαιτέρω, όσον αφορά ειδικά είτε την ομαδική εκδήλωση ξενόφοβων και ρατσιστικών συμπεριφορών είτε με τη σύσταση ή συμμετοχή σε ενώσεις προσώπων, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στο στοιχείο της συστηματικότητας²⁵². Τέλος, υπογραμμίζεται ότι σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκεται η ιδεολογική χειραγώγηση της επιστημονικής έρευνας²⁵³.

219. Επιγραμματικά οι τροποποιήσεις και οι καινοτομίες του ν. 4285/2014 αφορούν τη νομοτεχνική εξειδίκευση της περιγραφής της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους. Ειδικότερα:

- Το άρθρο 1 του ν. 927/1979: Δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους πλέον αποτελείται από 5 παραγράφους. Σύμφωνα με την πρώτη, η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος πληρούται όταν κάποιος εκ προθέσεως δημόσια, με οποιοδήποτε μέσο τελέσεως (προφορικό λόγο, δια του τύπου ή διαδικτύου ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο) υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις που δύνανται να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία μεμονωμένα ή κατά προσώπων εξ αιτίας και μόνον της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου ή την αναπηρία με τρόπο που να

²⁵⁰ Βλ. ibid §3 Γενικού Μέρους

²⁵¹ Βλ. ibid §6 Γενικού Μέρους

²⁵² Ibid § 1 Ειδικού Μέρους

²⁵³ Ibid § 2 Ειδικού Μέρους

εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή να ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα. Το δε προβλεπόμενο πλαίσιο της ποινής καθορίζεται σωρευτικά σε φυλάκιση από 3 μήνες έως 3 έτη και χρηματική ποινή από 5.000 -20.000 ευρώ²⁵⁴.

- Η 2^η § εισάγει διακεκριμένη μορφή φθοράς ξένης ιδιοκτησίας για την οποία προβλέπεται το ίδιο πλαίσιο ποινής της § 1.

- Η 3^η § προβλέπει την επιβάρυνση της ποινής σε περίπτωση που η -κατά την περιγραφή του άρθρου 1 §1- πράξη είχε ως αποτέλεσμα την τέλεση εγκλήματος. Σε αυτήν την περίπτωση επιβάλλεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 6 μηνών και χρηματική ποινή 15.000-30.000 ευρώ ενώ παράλληλα προβλέπεται η υποχρεωτική επιβολή της παρεπόμενης ποινής της στερήσεως πολιτικών δικαιωμάτων από 1-5 έτη σε περίπτωση που επιβλήθηκε ποινή τουλάχιστον 1 έτους.

- Η 4^η § αφορά τη σύσταση ή συμμετοχή σε οργάνωση ή ένωση προσώπων, οποιασδήποτε μορφής, που επιδιώκει συστηματικά την τέλεση της δημόσιας υποκίνησης μίσους ή βίας και της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας για τις οποίες επιβάλλεται η ποινή της § 1 αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη.

- Τέλος η 5^η § (η διατύπωση της οποία επαναλαμβάνεται και προβλέπεται και για το έγκλημα της δημόσιας υποκίνησης ή άρνησης) προβλέπει την επιβάρυνση της ποινής σε περίπτωση που πράξη τελείται από δημόσιο λειτουργό ή υπάλληλο. Έτσι, στις πρώτες δύο περιπτώσεις αυξάνεται σε 6 μήνες το κατώτερο όριο ποινής και σε 10.000 η χρηματική ποινή ενώ στην περίπτωση επέλευσης εγκληματικής πράξεως φυλάκιση τουλάχιστον 1 έτους και 25.000 ευρώ χρηματικής ποινής.

220. Το άρθρο 2 αντικαθίσταται και εισάγεται το έγκλημα της δημόσιας επιδοκimasίας ή άρνησης, με την οποία η Ελλάδα υιοθετεί μια τολμηρή τοποθέτηση τιμωρίας της επιδοκimasίας, κακόβουλης άρνησης ή σοβαρότητας των εγκλημάτων γενοκτονιών, πολέμου κατά της ανθρωπότητας, του Ολοκαυτώματος, του ναζισμού που έχουν αναγνωριστεί όχι μόνο με

²⁵⁴ Ο προηγούμενος νόμος έδινε την δυνατότητα επιλογής μεταξύ της διαζευκτικής επιβολής φυλάκισης έως 2 έτη ή χρηματικής ποινής ή της σωρευτικής επιβολής των δύο.

αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων, αλλά και από τη Βουλή των Ελλήνων (ήτοι της γενοκτονίας των Ποντίων, των Αρμενίων και της Μικράς Ασίας)²⁵⁵.

221. Περαιτέρω, το άρθρο 3 τεκμαίρει ως τόπο τελέσεως και την Ελληνική Επικράτεια, εφόσον στο έδαφός της παρέχεται πρόσβαση στα συγκεκριμένα μέσα, ανεξάρτητα από τον τρόπο εγκατάστασής τους, καθιερώνοντας συντρέχουσα τοπική αρμοδιότητα.

222. Το άρθρο 4 αποτελεί ίσως το πιο σημαντικό άρθρο καθόσον αφορά την ευθύνη νομικών προσώπων ή ενώσεων προσώπων για τις ανωτέρω πράξεις. Έτσι, εισάγεται η δυνατότητα επιβολής -σωρευτικά ή διαζευτικά- διοικητικών κυρώσεων (με κοινή απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και κατά περίπτωση του αρμόδιου Υπουργού), κατόπιν αμετακλήτου παραπομπής σε δίκη, σε περίπτωση που οι πράξεις των άρθρων 1 και 2 τελέσθηκαν προς όφελος ή για λογαριασμό νομικού προσώπου ή ενώσεως προσώπων από φυσικό πρόσωπο που ενεργεί ατομικά είτε με την ιδιότητα του μέλους και καθοιονδήποτε τρόπο το εκπροσωπεί.

223. Οι διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται είναι αρκετά βαριές καθόσον προβλέπουν α) την επιβολή προστίμου 10.000-100.000 ευρώ και β) αποκλεισμό από δημόσιες παροχές και επιχορηγήσεις, ενισχύσεις επιδοτήσεις ή αναθέσεις έργων και υπηρεσιών, προμήθειες, διαφημίσεις και διαγωνισμούς του δημοσίου ή των νομικών προσώπων του δημοσίου τομέα από έναν έως έξι μήνες. Η διοικητική κύρωση του στοιχείου α' επιβάλλεται πάντοτε, ανεξαρτήτως της επιβολής άλλων κυρώσεων. Σε περίπτωση υποτροπής οι κυρώσεις του στοιχείου β' μπορεί να προσαυξηθούν μέχρι του διπλάσιου του ανώτατου ορίου.

²⁵⁵ Αξίζει εδώ να υπογραμμίσουμε ότι το θέμα αυτό αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική επιλογή της Ελλάδος για τις σχέσεις με την Τουρκία. Δεν είναι τυχαίο ότι μια από τις αναβολές των συζητήσεων του αντιρατσιστικού συνέπεσε (ή έστω για κάποιους ετέθη ως θέμα) με την επίσκεψη του τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Αχμ. Νταβούτογλου στην Αθήνα στα πλαίσια συζητήσεων με τον τότε υπουργό εξωτερικών Ευ. Βενιζέλο. Το κατά πόσο η Τουρκία αντιμετωπίζει με ιδιαίτερο βάρος το θέμα αυτό, πέρα οιασδήποτε πολιτικής εκτιμήσεως, προκύπτει και από την αναφερόμενη υπόθεση *Perincek κ. Ελβετίας* βλ. III μέρος §181-188 αλλά και σχετικά διαδικτυακά δημοσιεύματα της 13-14/12/2013

224. Περαιτέρω, προβλέπεται -σε περίπτωση που η έλλειψη εποπτείας ή ελέγχου από φυσικό πρόσωπο που αναφέρεται στην παράγραφο 1 κατέστησε δυνατή την τέλεση κάποιας από τις αξιόποινες πράξεις του παρόντος νόμου από πρόσωπο που τελεί υπό την εξουσία του νομικού προσώπου, προς όφελος ή για λογαριασμό νομικού προσώπου ή της ενώσεως προσώπων- να επιβάλλονται σωρευτικά ή διαζευτικά α) πρόστιμο από 5.000-50.000 β) οι κυρώσεις του άρθρου 4 § 1 για χρονικό διάστημα 6 μηνών.

225. Τα άρθρα 3,4,6,7 εμπεριέχουν σειρά δικονομικών δικλίδων που έχουν ως στόχο τη διασφάλιση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι. Ρητά αναφέρεται ότι ουδεμία κύρωση επιβάλλεται, εφόσον δεν έχει προηγηθεί γνωστοποίηση της εκκίνησης της κατά τα ανωτέρω διαδικασίας με κλήση τουλάχιστον 10 ημέρες πριν από την ημέρα της ακρόασης για παροχή εξηγήσεων. Επιπλέον, οι εισαγγελικές αρχές οφείλουν να ενημερώνουν τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μετά την αμετάκλητη παραπομπή των νομικών προσώπων και να κοινοποιούν τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις. Αντίθετα, σε περίπτωση αμετάκλητης απαλλαγής προβλέπεται η ανάκληση των επιβληθέντων κυρώσεων. Ακολουθεί προσδιορισμός της έννοιας του νομικού προσώπου που ως προϋπόθεση για την επιβολή των ανωτέρω κυρώσεων δεν αφορά (άρθρο 7) το κράτος, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τα δημόσια νομικά πρόσωπα κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας και τους διεθνείς οργανισμούς δημοσίου δικαίου. Περαιτέρω προσδιορίζεται η αρμοδιότητα επιβολής των κατά τα ανωτέρω κυρώσεων στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης σε περιπτώσεις τελέσεως πράξεων σε ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή.

226. Ακολουθούν διατάξεις (άρθρο 5) που προβλέπουν την αυτεπάγγελτη πλέον δίωξη των εγκλημάτων της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους και της δημόσιας επιδοκimasίας ή άρνησης εγκλημάτων και την απαλλαγή του θύματος από την καταβολή σχετικού παραβόλου τόσο για την υποβολή εγκλήσεως όσο και για την παράσταση πολιτικής αγωγής.

227. Με το άρθρο 10 του νόμου εισάγεται στον Π.Κ. το ρατσιστικό έγκλημα, ενώ παράλληλα το άρθρο 8 εισάγει σειρά διατάξεων που

καθιερώνουν συνταξιοδοτικά δικαιώματα των θυμάτων ρατσιστικής βίας και των οικογενειών τους²⁵⁶. Έτσι το νέο άρθρο 81^A του Π.Κ. (με τίτλο Ρατσιστικό έγκλημα) προβλέπει ότι εάν η πράξη τελείται από μίσος λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου ή της αναπηρίας κατά του παθόντος, το κατώτερο όριο της ποινής αυξάνεται ως εξής:

Α) Σε περίπτωση πλημμελήματος, που το προβλεπόμενο όριο ποινής ορίζεται σε 10 ημέρες έως ένα έτος φυλάκιση, το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά έξι μήνες και κατά ένα έτος στις λοιπές περιπτώσεις πλημμελημάτων.

Β) Σε περίπτωση κακουργήματος, που το προβλεπόμενο όριο ποινής ορίζεται σε 5-10 έτη κάθειρξης, το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά δύο έτη και κατά τρία έτη στις λοιπές περιπτώσεις κακουργημάτων

Γ) Το προβλεπόμενο για οποιοδήποτε έγκλημα κατώτερο όριο χρηματικής ποινής διπλασιάζεται. Τέλος, απαγορεύεται η αναστολή της ποινής ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα της αποστέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων με την εισαγωγή στο στοιχείο β του άρθρου 61 ΠΚ της αναφοράς του άρθρου 81^A.

²⁵⁶ Το άρθρο 8 εισάγει τη δυνατότητα με την προσθήκη της εκφράσεως «ή άλλου εγκλήματος βίας» στο άρθρο 1 §1 του νόμου 1897/1990 (Περί απονομής συντάξεως και παροχής βοήθειας σε θύματα τρομοκρατίας, τροποποίησης διατάξεων του ΚΠΔ και άλλων διατάξεων) την παροχή συντάξεως στα θύματα εγκλήματος βίας σε περίπτωση που προκλήθηκε αναπηρία σε ποσοστό 67% και άνω (άρθρο 8 §1) αλλά και επικουρικής σύνταξης, μερίσματος ή βοηθήματος, εφάπαξ ή περιοδικώς καταβαλλομένων από μετοχικά ταμεία ή ταμεία επικουρικής ασφάλισης ή πρόνοιας που αντιστοιχεί στο βαθμό συνταξιοδότησης και με πλήρη ασφάλιση ή των οικογενειών τους ή εφάπαξ βοηθήματος σε περίπτωση θανάτου ή επιδόματος ανικανότητας σε περίπτωση προκλήσεως μερικής αναπηρίας. Τέλος με το άρθρο 5^α εισήχθη για τις περιπτώσεις τρομοκρατικών πράξεων ή εγκλημάτων βίας που έλαβαν χώρα από 1^η Ιανουαρίου και έπειτα η ανάληψη από το Δημόσιο (με κοινή απόφαση του Υπουργού Οικονομικών και του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού) την εξυπηρέτηση έως την πλήρη αποπληρωμή του ή έως του ποσού των 150.000 ευρώ εφόσον το ποσό αυτού υπερβαίνει τις 150.000 ευρώ στεγαστικού δανείου που είχε ληφθεί από το θύμα, τη σύζυγο ή τα ανήλικα τέκνα.

IV. ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

228. Μέσα από την ανάλυση του πρώτου μέρους, των προπαρασκευαστικών εργασιών των δύο σημαντικών διεθνών συνθηκών που εμπεριέχουν διατάξεις που αφορούν μορφές υποκίνησης και από την καταγραφή των επιφυλάξεων αναδύθηκε η έντονη επιφυλακτικότητα σε διεθνές επίπεδο από πολλά κράτη μέλη (μεταξύ των οποίων κυρίως του συνόλου των κρατών μελών της Ε.Ε) ως προς την ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου της ρητορικής μίσους και της υποκίνησης ρατσισμού μέσω του ποινικού δικαίου.

229. Κατά την άποψη της γράφουσας, οι βαθιά ριζωμένες ιδέες του φιλελευθερισμού που διέπουν τον ιδιάζοντα χώρο του ποινικού δικαίου ως τομέα του δικαίου που περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα της εθνικής κυριαρχία του κράτους, αποτελούν τον πρώτο και κύριο λόγο ανάσχεσης στην εμβάθυνση μιας πολιτικής κοινού ποινικού δικαίου. Παράλληλα, η ελευθερία του ενωσιακού δημόσιου πολιτικού διαλόγου, τόσο στο κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε. ξεχωριστά, όσο και ενδοευρωπαϊκά σε επίπεδο ευρωπαϊκής ένωσης θέτει σοβαρά ζητήματα προστασίας της ελευθερίας έκφρασης και του συνεταιρίζεσθαι αλλά και της ίδιας της δημοκρατικής λειτουργίας του ενωσιακού μορφώματος γενικότερα.

230. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δικαίου της Ένωσης που συνιστά μια νέου είδους έννομη τάξη-υπέρ της οποίας τα κράτη μέλη έχουν περιορίσει σε διαρκώς διευρυνόμενους τομείς, τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και της οποίας υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη αλλά και οι πολίτες - με δική της φύση, δικό της συνταγματικό πλαίσιο θεμελιακές αρχές και ανεπτυγμένη θεσμική δομή θέτει σοβαρά προβλήματα ως προς την αυτονομία που χαίρει το δίκαιο της Ένωσης έναντι του διεθνούς δικαίου στην οποία εντάσσεται και η ενδεχόμενη προσχώρηση στην ΕΣΔΑ.

231. Στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία (σε αντίθεση με τη διεθνή) η δημοκρατία αποτελεί βασική αρχή τόσο της λειτουργίας της Ε.Ε. όσο και του ΣοΕ. Όπως αναφέρθηκε το ΣοΕ υιοθετεί μια θέση *militante* για την προστασία της δημοκρατίας, που συνοψίζεται στη γλαφυρότατη φράση του έλληνα

διπλωμάτη Λ. Μάκκα -κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών της Συμβουλευτικής Επιτροπής της ΕΣΔΑ- «ότι η ανθρώπινη ελευθερία, *ne doit pas devenir la panoplie d' où ses ennemies pourront librement détacher les armes par lesquelles ils pourront ensuite, supprimer cette liberté*».

232. Η θέση δε αυτή αντικατοπτρίζεται σε σημαντικό μέρος της νομολογίας του ΕΔΔΑ, που όπως είδαμε σε ορισμένες περιπτώσεις, απέρριψε προσφυγές εκ μέρους πολιτικών προσώπων για μη επιτρεπόμενους κρατικούς περιορισμούς της ελευθερίας έκφρασης ή του συνεταιρίζεσθαι- ως ασκηθείσες καταχρηστικά με σκοπό ασύμβατο με το άρθρο 17 ΕΣΔΑ. Η ρητορική μίσους για το ΕΔΔΑ, είναι ασυμβίβαστη με τις αξίες που διακηρύσσει και προστατεύει η Σύμβαση όπως η αρχή της ανεκτικότητας, της κοινωνικής ειρήνης και της αρχής μη διάκρισης. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι οφείλει να ασκήσει αυστηρό έλεγχο επί της ασκηθείσας κρατικής παρεμβάσεως στην ελευθερία έκφρασης εκλεγμένων προσώπων που αντιπροσωπεύουν τους εκλογείς σε μια δημοκρατική κοινωνία, υιοθετώντας έτσι το ρόλο του ανώτατου επιτηρητή της δημοκρατίας και μιας ξεκάθαρα πατερναλιστικής πολιτικής.

233. Η στάση αυτή -ορθή επί της αρχής- αποτελεί επί της ουσίας καίριο σημείο τριβής με την Ε.Ε. υπό τη μορφή πιθανότητας εξωτερικού ελέγχου της Ε.Ε. Η άποψη αυτή δε, επιβεβαιώθηκε με την υπ' αριθ. 2/2013 αρνητική γνωμοδότηση της Ολομελείας του Δικαστηρίου της Ε.Ε. αναφορικά με τη σχεδιαζόμενη συμφωνία προσχώρησης στη ΕΣΔΑ. Εκεί το Δικαστήριο ειδικά για την έκταση του δικαστικού ελέγχου που το ίδιο ασκεί στον τομέα της ΚΕΠΠΑ (βλ. σκέψεις 249-257) επισήμανε ότι «δεν είχε μέχρι σήμερα την ευκαιρία να προσδιορίσει το εύρος των περιορισμών της αρμοδιότητάς του {§251}» και δεδομένου ότι «ορισμένες πράξεις δεν υπάγονται στον δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου δεν μπορεί να ανατίθεται η αρμοδιότητα προς διενέργεια δικαστικού ελέγχου αποκλειστικά σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο που λειτουργεί εκτός του θεσμικού και δικαιοδοτικού πλαισίου της ένωσης».

234. Στην ευρωπαϊκή συνεπώς δικαιοταξία, η Ε.Ε. φαίνεται να τάσσεται πρωτίστως υπέρ της αυτονομίας που χαίρει το δίκαιο της Ένωσης -

τόσο έναντι των κρατών όσο και έναντι του διεθνούς δικαίου- ως αποτελεσματική προστασία της δημοκρατίας (και της αντιμετώπισης της ανόδου των ακραίων πολιτικών κομμάτων) βασιζόμενη υπό αυτή την έννοια περισσότερο στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών της ιδίως όσον αφορά τον χώρο ασφάλειας και δικαιοσύνης, παρά στην εκχώρηση του «δημοκρατικού ξίφους» στο ΣοΕ. Η υιοθέτηση μέτρων που επιβάλλουν την δυνητική εκ του αποτελέσματος συνεκτίμηση π.χ. της ρητορικής μίσους των πολιτικών για την παραχώρηση χρηματοδότησης από ειδική επιτροπή στα πλαίσια της Ε.Ε αλλά και της δυνατότητας εκκινήσεως της διαδικασίας για παράβαση βάσει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ για τις αποφάσεις- πλαίσιο του χώρου ασφάλειας και δικαιοσύνης σε συνδυασμό με την ήδη υπάρχουσα δυνατότητα κρίση της νομιμότητας των υιοθετηθέντων κρατικών- μέτρων αρκούν. Αποσοβείται έτσι η δυνατότητα ελέγχου της έκφρασης της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης αλλά και της ενωσιακής λαϊκής κυριαρχίας. Ωστόσο πόρρω απέχει από την εξαφάνιση αιτιάσεων περί δημοκρατικού ελλείματος που διέπει ακόμα την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

V.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασική Τεκμηρίωση

ΧΡ. ΑΝΤ. ΒΡΕΤΤΟΥ, *Η αιχμηρή κριτική ως συνταγματικό δικαίωμα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, 47 επ.

Γ. Ζ. ΔΡΟΣΟΣ, *Η νομική θέση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982

Χ. Μ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό μέρος Ι*, Αθήνα, 2007

Π. ΝΑΣΚΟΥ - ΠΕΡΡΑΚΗ, *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000

ΣΤ. Ε. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Ευρωπαϊκό δίκαιο δικαιωμάτων ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης-Ευρωπαϊκή Ένωση-ΟΑΣΕ: μια σύνθεση σημειώσεων από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Σιδέρης, 2013

ΣΤ. Ε. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Προς ένα jus universalis*, Σιδέρης, 2013

ΣΤ. Ε. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Διαστάσεις του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007

ΣΤ. Ε. ΠΕΡΡΑΚΗΣ(επιμ.), *Ο Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας & δικαιοσύνης της ΕΕ. Από το Τάμπερε στη Χάγη και επέκτεινα. Πρακτικά ημερίδας.*, Αθήνα-Κομοτηνή 2008

ΡΑΙΚΟΣ, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2011, σελ. 496,

Ξένα

I. Hare-J. WEINSTEIN, *Extreme speech and democracy*, Oxford, 2009

W.A. SCHABAS, *Genocide in international law. The crime of crimes*. Cambridge, 2nd ed. 2009

J. A. S. GRENVILLE, *The major international treaties 1914-1973. A history and guide with texts*, New Fetter Lane London, 1974

H. ABDABI- P. WEBB, *The genocide convention. The travaux préparatoires*, Vol.I, Martinus Nihoff, 2008

N. JAYAWICKRAMA, *The judicial application of Human Rights Law. National, Regional and International Jurisprudence*, Cambridge, 2003

N. LERNER, *The U.N. Convention on the elimination of all forms of racial discrimination. A Commentary*. Leyden, 1970, σελ. 36

R. SALARI, *Quali regole per i partiti politici? Esperienze europee a c confronto*, Europa Popolare σελ. 33.επ

A. WEBER, *Manual on hate speech*, Council of Europe Publishing

Αρθρογραφία

Ελληνική

Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, *Τα εγκλήματα μίσους σε Ποιν Δικ.* 6/2010

Μ. ΚΑΙΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ, *Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης: Οι ρυθμίσεις του Ν 3251/2004 και η μετάβαση από την έκδοση στην «παράδοση» Ποιν.Δικ 11/2004 σελ.*

Σ. ΚΥΡΚΟΣ, *Η απαγόρευση και διάλυση οργανώσεων που πρεσβεύουν μισαλλόδοξες ρατσιστικές αντιλήψεις δεν προσκρούει στην ΕΣΔΑ. Η απόφαση του ΕυρΔΔΑ Vona κατά Ουγγαρίας*, σε ΤΔΑΑΔΑΔ, τ. 40-44, σελ. 33

Β. ΜΑΛΛΙΟΣ, Α.Π. 3/2010, *ελευθερία έκφρασης και ρατσιστικός λόγος*, σε ΔΜΕΕ, 3/2010, σελ.

Ι. Κ. ΜΟΡΟΖΙΝΗΣ, *Απαγόρευση διακρίσεων και ελευθερία της έκφρασης. Ερμηνευτική προσέγγιση των άρθρων 1§1, 2 ν. 927/1979 de lege lata και de lege ferenda με αφετηρία την Ολ. Α.Π. 3/2010 και την απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ αντίστοιχα*, σε Π.Χ., 2010, σελ. 449

Δ. ΜΟΥΖΑΚΗΣ, *Η νομική φύση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και η σχέση του με την έκδοση*, Ποιν. Δικ. 5/2010, σελ. 613

Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ, *Πολυπολιτισμική κοινωνία και δικαιώματα του ανθρώπου. Η Συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης σε Ημερίδα Πολιτισμός-Ευρωπαϊκοί Θεσμοί και πολιτιστική κληρονομιά*. Αθήνα 19 Ιανουαρίου 2011, Σακκουλας, Αθήνα-Θες/κη, 2012, σελ. 17-35

Στ. Ε. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Ελευθερία Έκφρασης και δυσφήμιση δια του τύπου: η απόφαση Lingens του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του ανθρώπου της 8^{ης} Ιουλίου 1986* σε ΕΕΕυρΔ, τ. 3, 1987, σελ. 425

Σ. ΠΕΡΡΑΚΙΣ, *L'apport des organes de droits de l'homme du Conseil de l'Europe dans la promotion et protection de la diversité culturelle. Aspects institutionnels et constats des résultats*, σε ΑΙΔΗ, vol. II, 2008, σελ. 308 επ.

Σ. ΠΕΡΡΑΚΙΣ, *L'action des institutions internationales pour l'établissement d'un ordre des droits de l'homme. Expérience récente, bilan et perspectives*, ΑΙΔΗ, 2007, σελ. 280 επ.

Β. ΣΑΡΑΝΤΗ, *Συμβούλιο της Ευρώπης. Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Ο ορισμός της έννοιας «πολιτικός κρατούμενος»* σε ΤΔΑΑΔΑΔ, τ. 35/36 2012, σελ. 19-20.

Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, *L'actualité et les potentialités de la Convention sur l'élimination de la discrimination raciale*, RTDH, σελ. 869-921

Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, *Προοίμιο*, σε *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 24

Ε. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, *Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε εφαρμογή: Νέες εξελίξεις, νέες ανησυχίες*, Ποιν. Δικ. 2/2006, σελ.

ΑΝ. ΧΑΛΚΙΑ, *Εγκλήματα ρατσιστικού μίσους στην Ελλάδα της κρίσης: από τη θυματοποίηση στην προσβολή της δημοκρατίας*, σε *Εγκληματολογία*, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2013, σελ. 1

Αγγλική

Fr. M. LAWRENCE, *Violence-Conducive speech: punishable verbal assault or protected political speech*, σε *Freedom of speech and Incitement against democracy*, D. Kretzmer & F.K. Hazan, The Hague-Boston, Kluwer Law International, 2000, σελ. 13 επ.

Dr. MAHALIC –J. G. MAHALIC, *The limitation of International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, HRQ, 1987, 1, σελ. 93 επ

T. MCGONAGLE, *The Council of Europe against on line hate speech: conundrums and challenges*. Expert paper for The Council of Europe the Conference of Ministers responsible for media and information society. Freedom of expression and democracy in the digital age. Opportunities, rights and responsibilities. Belgrade 7-8 November 2013, προσβάσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ivir.nl/staff/mcgonagle.html> τελευταία πρόσβαση 1-07-2014, σελ.

W. K. TIMMERMAN, *Incitement in International Criminal Law*, σε *IRRC*, V.88, NO. 864, 2006, σελ. 827-828

R. RICH, *Bringing Democracy into International Law*, σε *JD*, 2001, τ. 12, σελ. 23 και

P. THORNBERRY, *Forms of hate speech and the Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (ICERD)*, *RHR*, 5/2010, σελ. 97-117

J. VIDEMAR, *Multiparty Democracy: International and European Human Rights Law Perspectives*, σε *LJIL*, 2010, τ. 23, σελ. 215

Γαλλική

D. BATSELÉ, *L'action de l'Union Européenne dans le domaine de la lutte contre le racisme et la xénophobie*, *RTDH*, no.49, 2001, σελ. 487-516

P. BARD, *Hungary's Fundamental Law and related constitutional changes 2010-2013. Test case and trigger for a true European Political Union*, *R.A.E.* 3/2013 σελ. 457-47

V. CONSTANTINESCO, *Le statut d'Etat européen: quelle place pour l'autonomie et l'identité constitutionnelle nationales?* *R.A.E* 3/2013, σελ. 447-455

J.-M. DENQUIN, *Démocratie*, σε *Dictionnaire des Droits de l'Homme*, J. Andriantsimbazovina et al. (dir), Paris, PUF, 2008, σελ. 207-211,

S. VAN DROOHENBROECK, *L'article 17 de la Convention Européenne des droits de l'homme est-il indispensable?* *RTDH*, 2001, σελ. 541

J. F. FLAUSS, *L'abus de droit* *RUDH*, 1992, 4, 12 σελ. 464

N. HERVIEU, *La liberté d'expression des personnages politiques en droit européen: «de la démocratie à Strasbourg»*, *CRDF*, no. 8, 2010, σελ. 105

Ch. KORMAN, *La répression des discours racistes en France*, σε *RTDH*, 2001, σελ. 385-401

P. LAMBERT, *La résurgence du racisme, de l'antisémitisme et de la xénophobie en Europe*, *RTDH*, 2001, σελ. 271-276

G. MARTI, *L'arme politique*, *Revue des Affaires Européennes*, 3/2013, σελ. 487

F. MASSIAS, *Faut-il pénaliser le racisme?* σε *RTDH*, 2001, σελ. 601-623

M. OETHEIMER, *La Cour Européenne des droits de l'Homme face au discours de haine*, σε *RTDH*, 69/2007, σελ. 66.

St. SOTTIAUX- DAJO DE PRINS, *La Cour Européenne et les organisations antidémocratiques, observations* *Cour eur. Dr. H., 3e Sectio*, 31 juillet 2001, *Refah Partisi*, σε *RTDH*, 2002, σελ. 1021-1026, M. Oetheimer, ο.π. σελ. 78

D. ZEROUKI-COTTIN, *La directive nouvelle loi pénale? σε L' espace pénal européen: à la croisée des chemins? La Charte-CerCrid*, 2013, σελ. 73

T. DE WILDE D'ESTMAEL, *Les sanctions contre l'Autriche: Motifs, objectifs, issues*, *CrInt*, n°8 - juillet 2000, σελ. 7

Ιταλική

G. DE AMICIS, *Mandato d'arresto europeo*, σε *Lezioni di Diritto Penale Europeo*, Giuffré, 2007, σελ. 537-632,

A. BERNARDI, *La competenza penale accessoria dell'Unione Europea: problemi e prospettive* σε *Europa e Diritto Penale*, Giuffré, 2013, σελ. 77-79

C. CARUSO, *Dignità degli "altri" e spazi di libertà degli "intolleranti". Una rilettura dell'art. 21 Cost.* σε *QuadCost.*, 4/2013, σελ. 804

CHERUBINI, *L'obbligo di interpretazione conforme "sconfina" nel terzo Pilastro: note a margine della sentenza*, *Studi integr. eur.*, 2006, 157 επ.;

A. DAMATO-P. DE PASQUALE-N. PARISI, *Argomenti di Diritto Penale Europeo*, Giappichelli, 2014, σελ. 125-178

A. ESPOSITO, *Le discours raciste et la liberté d'expression en Italie*, σε RTDH, 2001, σελ. 407 επ.

S. GRINDATTO, *Brevi osservazioni sulla propaganda di superiorità o odio razziale* σε G.I, 7/2013, σελ. 1645-1647

MANNOZZI,- CONSULICH, *La sentenza della Corte di Giustizia C-176/03: riflessi penalistici in tema di principio di legalità e politica dei beni giuridici* σε Riv.trim. dir. pen., 2006, σελ. 899.

MARCHEGIANI, *L'obbligo di interpretazione conforme alle decisioni quadro: considerazioni in margine alla sentenza Pupino*, Dir. Un. eur, 2006, 563

RIONDATO, *Interpretazione conforme al diritto comunitario, decisioni quadro, "equo processo", modalità di audizione di minori in qualità di testimoni*, Dir. pen. proc., 2005, 1178 επ.

Νομολογία

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze, v. the Prosecutor, case no. ICTR-99-52-a, Judgement, 28 november 2003, § 1072

Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze, v. the Prosecutor, case no. ICTR-99-52-a, Judgement, 28 November 2007, § 986

Partly Dissenting Opinion Judge Meron § 5-8

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΕυΡΕΔΑ, *Glimmerveen και Hagenbeek κ. Ολλανδίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) 11. 10. 1979

ΕυΡΕΔΑ, *B.H., M.W., H.P., και G.K.*, κ. Αυστρίας, 9. 09. 1998

ΕΔΔΑ, *Parti Communiste unifié de Turquie et autres κ. Τουρκίας*, υπ' αριθ. 13932/1992, 30.01. 1998

ΕΔΔΑ, *Incal κ. Τουρκίας*, υπ' αριθ. 22678/93, 9. 06. 1998,

ΕΔΔΑ, *Karatas κ. Τουρκίας*, opinion concordante commune à Mme PALM, Mme TULKENS, M. FISCHBACH, M. CASADEVALL, 08. 07. 1999

ΕΔΔΑ, *Surek κ. Τουρκίας (αρ. 1)*, υπ' αριθ. 26682/95, 08. 07. 1999

ΕΔΔΑ *Norwood κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, υπ' αριθ. 23131/03, 16. 11. 2004

ΕΔΔΑ, *Erbakan κ. Τουρκίας*, υπ' αριθ. 59405/00, 6. 07. 2006

ΕΔΔΑ, *Ailinak et al. κ. Τουρκίας*, ,4. 05. 2006

ΕΔΔΑ, *Willem κ. Γαλλίας*, υπ' αριθ. 10883/05, 16. 07. 2009

ΕΔΔΑ, *Féret κ. Βελγίου*, υπ' αριθ. 15615/07, 16. 07. 2009

ΕΔΔΑ, *Kubaszewski κ. Πολωνίας*, υπ' αριθ. 571/04, 2. 02. 2010

ΕΔΔΑ, *Otegi Mondragon κ. Ισπανίας*, υπ' αριθ. 2034/07, 15. 03. 2011

ΕΔΔΑ, *Piermont κ. France*, υπ' αριθ. 15773/89 15774/89, της 27. 04. 1995,

ΕΔΔΑ, *Brasilier κ. Γαλλίας*, υπ' αριθ. 71343/01, 11. 04. 2006

ΕΔΔΑ, *Jean-Marie Le Pen κ. Γαλλίας*, υπ' αριθ. 18788/09, 20. 04. 2010

ΕΔΔΑ, *Refah Partisi κατά Τουρκίας*, υπ' αριθ. 41340/98 41342/98 41343/98 41344/98, 13. 02. 2003,

ΕΔΔΑ, *Refah Partisi*, Opinion concordante M. Ress, Rozakis

ΕΔΔΑ, *Vona κ. Hungary*, υπ' αριθ. 35943/10, 9.07.2013

ΕΔΔΑ, *Perincek κ. Γαλλίας*, υπ' αριθ. 27510/08, 17.12.2013

Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

Απόφαση, Επιτροπή κ. Συμβουλίου C-176/03, ECLI:EU:C:2005:542

Απόφαση, Pupino C-105/03, ECLI:EU:C:2005:386

Απόφαση, Επιτροπή κ. Συμβουλίου, C-440/05, ECLI:EU:C:2007:625

Απόφαση, Συμβούλιο κ. Nandiany Bamba C-417/11 P, ECLI:EU:C:2012:718

Διάταξη, C-328/04, C2006/010/10

Εθνική νομολογία

Cassazione Penale, I Sez., n. 47894, 11 Settembre 2012

Cassazione Penale, n. 41819/2009

Corte Costituzionale 1/1957

Corte Costituzionale 74/1958

A.Π. 3/2010

Ναυ. Πειρ. 588/2011

Έγγραφα οργάνων του ΟΗΕ που αναφέρονται

UN Doc A/AC.10/41

UN Doc E/447

UN Doc E/AC.25/7

UN Doc A/401

UN Doc A/C.6/SR.86

UN Doc A/C.6/SR/105

UNGA, Official Records (22 October 1965) UN DOC A/D.3/SR.1315, § 1-2.

UNGA, Official Records (21 December 1965) UN DOC.A/PV.1406, § 7-41.

UNGA, Official Records (21 December 1965) UN Doc. A/PV.1406, par. 7-41 πρόταση τροποποίησης υπ' αρ. A/L.479.

(A/C.3/SR.1373) Official Records of the General Assembly, Fortieth Session, Supplement No. 18 (A/40/18), chap. VII, sect. B,

Συστάσεις Επιτροπής CERD

Σύσταση υπ' αριθ. 15 (1993) που αφορά τη συμβατότητα του άρ. 4 CERD με την ελευθερία έκφρασης, Forty-eighth Session, Supplement No. 18 (A/48/18), chap. VIII, sect. B, para. 4.,

Σύσταση υπ' αριθ. 25 (2000) για την διάσταση του φύλου στη φυλετική διάκριση, Fifty-fifth Session, Supplement No. 18 (A/55/18), annex V, sect. A.,

Σύσταση υπ' αριθ. 27 για τη διάκριση εις βάρος των Ρομά, annex V, sect. C.,

Σύσταση υπ' αριθ. 29 (2002) για την καταγωγή, Fifty-seventh Session, Supplement No. 18 (A/57/18), chap. XI, sect. F.,

Σύσταση υπ' αριθ. 30 (2004) επί της διακρίσεως εις βάρος των μη-πολιτών Ibid., Fifty-ninth Session, Supplement No. 18 (A/59/18), chap. VIII.,

Σύσταση υπ' αριθ. 31 (2005) για την πρόληψη της ρατσιστικής διάκρισης στην διοίκηση και την λειτουργία του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης

Σύσταση υπ' αριθ. 34 (2011) για την φυλετική διάκριση εις βάρος ατόμων αφρικανικής καταγωγής, Sixty-sixth Session, Supplement No. 18 (A/66/18), annex IX.

Η Γενική Σύσταση υπ' αριθ. 35 Για την καταπολέμηση της ρατσιστικής ρητορικής μίσους (CERD COMMITTEE 83rd Session/ 26 Σεπτεμβρίου 2013)

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΚΡΑΤΗ ΜΕΛΗ (Concluding Observations)

Εστωνία, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the combined tenth and eleventh periodic reports of Estonia 28-29 August 2014*, CERD/C/EST/CO/10-11 § 7-8.

Πολωνία, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the 20th to the 21th periodic reports of Poland, adopted by the Committee at its 82nd session, 20 February 2014*, CERD/C/POL/20–21, § 10.

Κύπρος, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the seventeenth to twenty-second periodic reports of Cyprus, adopted by the Committee at its eighty-third session (12-30 August 2013)* CERD/C/CYP/CO/17-22 § 12-13.

Σλοβακία, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Concluding observations on the ninth to the tenth periodic reports of Slovakia, adopted by the Committee at its eighty-second session (11 February–1 March 2013)* CERD/C/SVK/CO/9-10.

Αυστρία, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) *Concluding observations on the eighteenth to twentieth periodic reports of Austria, adopted by the Committee at its eighty-first session (6-13 August 2012)*, CERD/C/AUT/CO/18-20, § 11-12.

Φιλανδία, *Concluding observations on the twentieth to twenty-second periodic reports of Finland, adopted by the Committee at its eighty-first session (6–31 August 2012)* CERD/C/FIN/CO/20-22, § 10,

Ιταλία *Concluding Observations Committee on the Elimination of Racial Discrimination on Eightieth session 13 February – 9 March 2012*, CERD/C/ITA/CO/16-18, § 17

Πορτογαλία, *Concluding Observations Committee on the Elimination of Racial Discrimination Eightieth session, 13 February-9 March 2012*, CERD/C/PRT/CO/12-14, § 14

COMMUNICATIONS CERD

Mohammed Hassan Gelle v. Denmark, Communication No. 34/2004 U.N. Doc. CERD/C.68/D/34/2004 (2006)

Kamal Quereshi v. Denmark No. 33/2003, U.N. Doc. CERD/C/66/D/33/2003

Ahmed Farah Jama No. 41/2008, U.N. Doc. CERD/C/75/D/41/2008 (2009)

Saada Mohamad Adan v. Denmark No. 43/2008 CERD/C/77/D/43/2008

Individual opinion of Committee member Mr. Carlos Manuel Vazquez (dissenting) CERD/C/82/3 της 4^{ης} Απριλίου 2013

Συμβούλιο της Ευρώπης

Επιτροπή Υπουργών

Κοινοβουλευτική Συνέλευση ΣοΕ (ΚΣΣοΕ)

Συστάσεις

Recommandation 1222 (1993) CPCE, Relative à la lutte contre le racisme, la xénophobie et l'intolérance σε

<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/FREC1222.htm>

Recommandation 1275 (1995) CPCE, Sur la lutte contre le racisme, la xénophobie, l'antisémitisme et l'intolérance σε <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=15309&lang=fr>

Recommandation 1438 (2000) CPCE, Sur la menace des partis et mouvements extrémistes pour la démocratie en Europe σε <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=16765&lang=fr>

Recommandation 1543 (2001) Sur le racisme et la xénophobie dans le cyberspace σε <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/FREC1543.htm>

Recommendation 1805 (2007) of the Parliamentary Assembly on "Blasphemy, Religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion" σε <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/erec1805.htm>

Recommandation 2032 (2014) Une stratégie pour la prévention du racisme et de l'intolérance en Europe στην ιστοσελίδα <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20432&lang=en>

Ψηφίσματα

Résolution 1308 (2002) sur les restrictions concernant les partis politiques dans les Etats membres du Conseil de l'Europe σε

<http://www.assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta02/FRES1308.htm>

Résolution 1344 (2003) Relative au Discours raciste, xénophobe, et intolérant en politique

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10263&lang=fr>

Résolution 1495 (2006) relative à la résurgence de l'idéologie du nazisme

<http://assembly.coe.int/mainf.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta06/fres1495.htm>

Résolution 1577 (2007) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe

Toward decriminalization of defamation στην ιστοσελίδα

<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/eres1577.htm>

τελευταία πρόσβαση 4 Αυγούστου 2014

Resolution 1754(2010) Fight against extremism: achievements, deficiencies and failures στην ιστοσελίδα

<http://www.assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1754.htm>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας- ECRI

Γενικές Συστάσεις Πολιτικής

Θεματικές εκθέσεις

Combating racism while respecting freedom of expression, σε

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf τελευταία πρόσβαση 4/08/2014

Ετήσια Έκθεση ECRI για το 2013 στην ιστοσελίδα

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202013.pdf τελευταία πρόσβαση στις 4/0/2014.

Εκθέσεις κρατών μελών

ECRI IV Country report on Bulgaria, § 108-110 στην ιστοσελίδα

<http://www1.umn.edu/humanrts/research/bulgaria/Fourth%20ECRI%20Report%20on%20Bulgaria.pdf> τελευταία πρόσβαση 4/08/2014

ECRI IV Country report on Slovakia, § 99-100 στην ιστοσελίδα
http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_04/04_CbC_eng/SVK-CbC-IV-2009-020-ENG.pdf τελευταία πρόσβαση 4/08/2014
ECRI IV Country Report on Switzerland, § 86-96, στην ιστοσελίδα
<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Switzerland/CHE-CbC-IV-2009-032-ENG.pdf> τελευταία πρόσβαση 4/08/2014
ECRI IV Country Report on Greece, § 94-96 στην ιστοσελίδα
<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/greece/GRC-CbC-IV-2009-031-ENG.pdf>

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου (Επιτροπή Βενετίας)

Report on the scope and lifting of parliamentary immunities. Study no. 714/2013 CDL-AD(2014)011 σε
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e) τελευταία πρόσβαση στις 4/08/2014

ΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ

The hate factor in political speech. Where do responsibilities lie? Στην ιστοσελίδα
<http://eeagrants.org/News/2013/Hate-speech-on-the-agenda-in-Warsaw> τελευταία πραγματοποιηθείσα πρόσβαση στις 4 Αυγούστου 2014

ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ

Εξεταστική Επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στη Ευρώπη, Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών, Δεκέμβριος 1985, σε J.O.C.E., 1986, C 176/62

Έκθεση του εισηγητή Bernhard Rapklay της 15/4/2011 σχετικά με την αίτηση υπεράσπισης της ασυλίας και των προνομίων του ευρωβουλευτή Bruno Gollnisch της Επιτροπής Νομικών Θεμάτων (2010/2097(IMM)) A7-0154/2011

Έκθεση της 25/6/2013 της εισηγήτριας Cecilia Wikström σχετικά με την αίτηση της άρσης ασυλίας της Marine Le Pen (2012/2325(IMM)) της Επιτροπής Νομικών Θεμάτων A7-0236/2013

Επιτροπή

Communication de la Commission au Conseil et au Parlement Européen du 15 Octobre 2003 sur l'article 7 du traité sur lesquelles l'Union Européenne est fondée, COM (2003) 606 final

Rapport sur la situation en matière des droits fondamentaux: normes et pratiques en Hongrie A7-0229-2013

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the implications of the Court's judgment of 13 September 2005 C -176/03, COM/2005/058899

Έκθεση της Επιτροπής για την εφαρμογή της Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου Βρυξέλλες, 27.1.2014 COM(2014) 27 final (από εδώ και στο εξής Έκθεση)

Συμβούλιο

Brussels, 5 March 2014 7280/14 (OR. en) PRESSE 117 Council confirms deal on European political parties.

Δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ που αναφέρεται

Απόφαση-Πλαίσιο υπ' αρ. 2002/584 ΔΕΥ

Το πρόγραμμα της Στοκχόλμης- Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους πολίτες της 4^{ης} Μαΐου 2010 (2010/C 115/01)

Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου,

Οδηγία 2014/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 3.4.2014 L 130/1.5.2014